

6. h. 2.

Porolissumból.

Jelentés az 1908 június 10-től július 4-ig végzett ásatásokról.

Ide s tova negyven esztendeje annak, hogy Torma Károly a daciai *limes* kutatása közben szerzett tapasztalatai alapján meggyőzően megállapította, hogy a Mojgrád és Zsákfalva szilágyvármegyei községek határainak éppen az érintkezésénél fekvő s a környék oláh népétől *Pometnek* (gyümölcsös) nevezett hegyen és annak lejtőjén feküdt a római *Porolissum*. Ez a megállapítás a Corpus Inscriptionum Latinarum révén nemsokára az egész szakirodalomban ismeretessé és mai napig is általánosan elfogadottá lett. Mert azok az aggodalmaskodások, melyeket némelyektől bizalmas beszélgetés közben hallunk, de soha nem olvashatunk, maguktól elesnek éppen azért, mert hiszen, hogy úgy mondjam, hivatalos tudomást nem lehet róluk vennünk. Egyet azonban kétségtelenül elárulnak: azt t. i., hogy Torma Károly érvelésének sem megerősítésére, sem megdöntésére eddig senki sem vállalkozott. Nem is vállalkozhatott, mert a kérdés tisztázására azóta egyetlen komoly lépés nem történt. A komoly lépést úgy értem, hogy a Torma Károly megállapításában megjelölt helyen szakszerű kutatások nem történtek. Igaz ugyan, hogy egyesek kutattak azon a helyen, sőt olyan eset is volt, hogy e kutatásoknak *szóval* szakszerű jelleget adtak. De sem magukról a kutatásokról, sem azok eredményeiről nem állanak rendelkezésünkre hiteles tudósítások. Csak az ott lakók elbeszéléseiből tudunk meg egyet-mást. Ezekből azonban valóságos tényként alig lehet valamit megállapítanunk, ha csak azt nem, hogy a nép képzelő tehetsége alaposan kiszínezte azok eredményeit. Kétségtelenül bizonyos azonban az, hogy Szikszay Lajos, Szilágyvármegye tudománykedvelő volt alispánja, s Torma Károly barátja, többször ásatott ott, egyet-mást lelt is. Egyesek még emlékeznek ezekre az ásatásokra, melyekről különben gyűjteménye is tanúskodik. Fájdalom azonban, semmi hiteles tudósításunk nincs róluk és így a kérdést egy lépéssel sem vitték közelebb a megoldáshoz.

Br. Wesselényi Béláné ő méltósága közli velünk, hogy gr. Andrássy Petronella bérben tartotta testvére ottani birtokát s ásatásokból előkerült értékekkel fizette a bért. Ezek a leletek később a bécsi udvari múzeumba kerültek. Számtalan kutatás történt még azon a helyen, a miről a nép is beszél, de persze semmit sem tud biztosan. Egyedül gróf Teleki

Domokosnak a múlt év folyamán végzett egy napos kutatása az, a minek eredményéről hiteles tudósításunk van.¹

Ilyen körülmények között egészen természetes az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának az a törekvése, hogy a kérdéses helyen szakszerű ásatásokat végeztessen. A törekvés már néhány éves,² de a munkához csak ebben az évben lehetett hozzákezdenünk. Ennek okai az osztály évi jelentéseiből eléggé ismeretesek.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1907 évi június 1—2 napjain Zilah városában tartott vándorgyűlése alkalmából aztán véglegesen eldőlt a porolissumi ásatások megkezdésének ügye. Ekkor ugyanis megállapodások jöttek létre a vármegye és az egyesület vezető emberei között arra, hogy a vármegye nem csak erkölcsileg fogja támogatni az egyesület ez irányú munkásságát, hanem anyagilag is. Tényleg Szilágyvármegye 1908 évi februárius hó 27 napján tartott közgyűlésében 5/1908. jkvi szám alatt kimondatta, hogy a porolissumi ásatások költségeihez 2000 koronával — két évre elosztva — hozzájárul. Magánúton nyert értesüléseink szerint a belügyminiszter ezt a határozatot jóvá is hagyta.

Az érem- és régiségtár azonban nem várta be ezt a — biztosra vett — jóváhagyást, hanem június 10-én e sorok íróját kiküldötte az ásatások megkezdésére. A munkát mindjárt másnap meg is kezdtük, s folytattuk július 2-ig bezárólag.

Csupán a közbeeső vasárnapokon és június 15-én (a munkásoknak ünnepjük lévén) nem dolgoztunk. Július 3-án csomagoltuk ládádba a leleteket és szállítottuk a zsibói vasúti állomásra. Megjegyzendő még, hogy állandóan nyolcz munkás dolgozott; csak két napon kellett 14—14 munkást alkalmazni, hogy a felgyűlt törmelékét és földet elhordják s a felásandó területet szabaddá tegyék. Ezt a műveletet ott nem lehet talicskával elvégezni, hanem u. n. saroglyával; ez pedig szaporítlan munka, már csak azért is, hogy két ember kell ahhoz a munkához, melyet kedvezőbb talajviszonyok mellett egy elvégezhetne.

Minthogy a telep ilyen sajátságainak ismerete lényeges feltétele annak, hogy a végzett munkáról helyes ítéletet lehessen alkotni, nem árt egy pár szót szentelnünk ennek ismertetésére.

Az évszázadok viharai mellett u. i. egyéb körülmények is hozzájárultak, hogy a porolissumi ásató sokszor nehéz kérdések elébe kerüljön. Egyik ilyen körülmény az, hogy a területnek jelentékenyebb része művelés alatt van, s volt a múltban is. De, mert éppen a rengeteg kő

¹ Erdélyi Múzeum, XXV. 260 l.

² E sorok írója 1906 november 2—3 napjain szemlélte meg először hivatalos kiküldetésben a területet.

(épületmaradvány) miatt az ekével való felszántásról szó sem lehet, — csakánynyal teszik a földet a vetőmag befogadására alkalmassá. Ez a szerszám azonban ilyen alkalmazásban nem kedves az archeologus előtt. Nem is lehet az, mert a földműves a csakánynyal kifeszíti az útjába akadott emlékek alkotó részeit, s hogy máskor többé útjába ne álljanak, csomókba hordja össze őket. Így aztán valóságos kis dombok keletkeznek, melyet idővel magyaróbokrok lepnek el, de idővel föld is rakódik a kövek közé úgy, hogy sokszor hajlandó volna az ember az ilyen kőrakásokat eredeti helyükön álló épületeknek — felül nagyon megromlott maradványai gyanánt tekinteni.

Mindezeket szükségesnek látszott előrebocsátani a rendszeres ásásokról szóló első jelentésben, hogy azok is biztosan ítélhessenek, kik a területet nem ismerik tapasztalatból. De meg lesznek már ebben a rövid és kevésről szóló jelentésben is olyan részletek, melyek megítélésükor hasznát vehetjük az itt elmondottaknak.

* * *

Mindeneknek előtte az ásások helyét kell pontosan megjelölnünk.

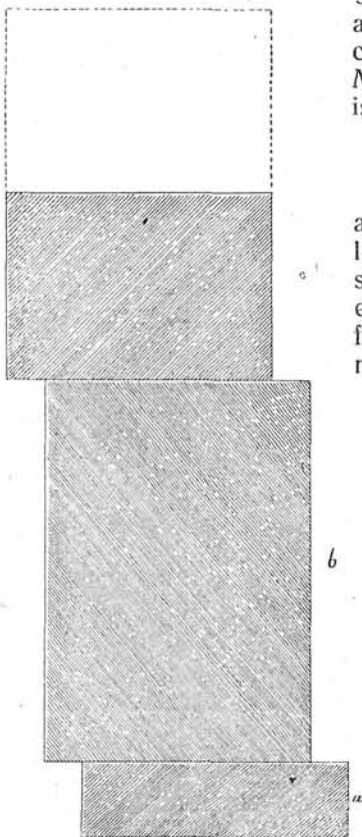
Tudjuk, hogy a Pomét legmagasabb pontját Beszerikuce-nek hívja a nép. Ez a pont 502 *m* magas és légvonalban körülbelül 700 *m*nyire van a tőle északkeletre fekvő s hasonló magas Citera-tetőtől¹ (1. sz. kép).



1. A Pomét és környékének térképe.
(Katonai felvételi térkép után. — Mértéke 1 : 25.000.)

¹ Északi szélesség 47° 10'—15'. Keleti hosszúság 40° 50', Katonai felvételi térképen : D. Bisericiú illetőleg Citera.

Ez utóbbi is beleesett a római limes erődítési vonalába, s rajta egy őrtorony maradványai látszanak. Északnyugati lejtőjén halad el a római út is, melyet ma is használnak s mely a Biszerikuce északi lábánál halad egyelőre nyugati irányban. Ezt az útvonalat a katonai térkép is jelöli, mert könnyebb teherrel ma is használják. Ellenben nem jelöli ennek elágazását, mely a Biszerikuce észak-keleti lábánál válik ki a főútvonalból éppen az erdő szélén, a Wesselényi- és Czell-birtokok érintkezésénél, a hegy lábától mintegy 200 lépésnyire. Ez az utóbbi útvonal keleten és délen megkerüli a Biszerikucét s annak déli lábánál vész el, illetőleg a legnagyobb valószínűség szerint beletorkollik a római táborhelybe. Ma már nem használható, de elágazása s egy darabig további vonala is könnyen megállapítható. Az alább ismertetendő ásatások, jórészt éppen ebben, az elágazás miatt keletkezett hegyes szögben folytak.¹ Ezt a helyet ma a helyszínen annál könnyebb megállapítanunk, mert nem csak a már említett két nagybirtoknak, hanem Mojgrád és Zsákfalva községeknek a határa is éppen az elágazásnál érintkezik.



2. A védőfal keresztmetszete.
Mértéke 1 : 200.

Védőfal.

Az elágazástól, pontosan attól a ponttól, a hol a mellékútvonal a Wesselényi-birtokra lép, az út mentén mérve 100 mnyire, az út szélétől a hegy felé 12 mnyire, mindjárt az első csákányvágások egy falat hoztak napfényre, melynek teljes feltárása három napi munkába került.

A kiásott fal képét *mellékletünkön az 1. sz. kép* mutatja.

Hossza 9.30 m, magassága nem egyenlő, vastagsága 70 cm. Felépítése érdekes. Legalól 18—22 cm közt váltakozó magasságú alapozás van termésköböl és téglából. (A 2. sz. képen a.)

Ez alapozás felett 1 m magas fal van, mely 10—12 cmnyivel húzódik hátrább, hogy a 70 cmes vastagság megtartásával is egészen a lejtős hegyoldalhoz simuljon (b). A falnak ez a része a legszebben rakott opus incertum; a szabálytalan kövek ragasztó anyaga mészhabarc.

Ezen a falon újabb 10—12 cmes beugrás után emelkedik a fal harmadik tagja, melynek megmaradt része 1— $\frac{1}{2}$ m közt váltakozik. Éppen azért a 2. sz.

¹ Tájékoztató megemlíthető, hogy körülbelül ott, a hol az 1. sz. képen a *Pometul* szó o betűje van. A térképen tökéletes pontossággal nem jelölhetem meg, mivel az utánam küldött *felvételi térkép* eltévedt a postán s csak hazaérkezésem után kaptam kézhez.

képen ennek magasságát, mint hozzávetőleges rekonstrukciót, részben csak szaggatott vonallal jelöltük. A hegyomlás u. i. egyenlőtlenül sodorta le. Legalsó rétegét két sor téglá alkotja. Gyakran előforduló jelenség az opus incertumnál. Ezzel akarták a szabálytalan kövekből épült fal szilárdságát emelni. Mert a falnak ez a része is opus incertum. Mindössze nem olyan szép, mint az alatta levő. Valószínűleg azért, mert megrongálódott. A kötőanyagúl bőven használt mészhabarcst kimosta az eső és helyébe termő földet rakott le, legalább, a mennyire a fal megbontása nélkül megállapítható. A szabálytalan alakú építőanyag nagyobb közeit apróbb terméskövekkel töltötték ki. Ezek közül is sok kihullott.

Megjegyzendő, hogy az egész fal csak elől volt gondosan rakott. Hátsó része szabálytalan, olyan, mint ma is szokás a szem előtt nem álló falakat mészhabarcscsal simítatlanul — bevonni.

Rendeltetése szerint ama *védőfal-sorozat* egy tagjának tartjuk, mely Porolissumban sem hiányozhatott. Nevezetesen a városnak több, egymás felett emelkedő terrázon kellett feküdnie. Szükséges volt tehát, hogy a földcsuszamlásoknak elejét vegyék. De — úgy látszik — nem összefüggő fallánczczal támasztották meg az oldalakat, mi különben nem is volt szükséges, meg lehetséges, hanem csak helyenként a szükséghez képest emeltek ilyen védőfalakat. Ezen a ponton feltétlenül szükség volt reá, már a hegy lábánál elhaladó út miatt is. Mert itt első sorban ezt védte a fal.

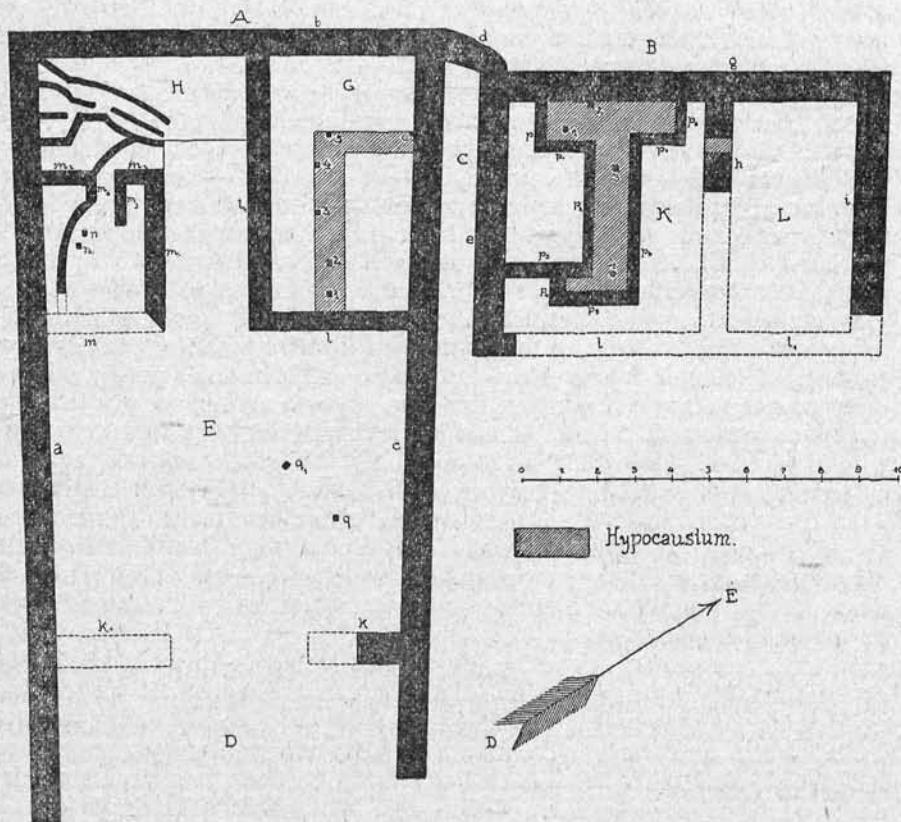
Az ellen, hogy épület, lakóház maradványának tartsuk, több körülmény szól. Első sorban az, hogy nagyon közel van az úthoz és így előtte nem lehetett épület. Nem fért volna el. Hátrafelé pedig a hegy miatt nem nyúlhatott. De nincs is semmi nyoma annak, hogy valamerre folytatása lett volna. Védőfal voltát bizonyítja a hegyhez simuló lépcsőzetes felépítése. A tények bizonyítják, hogy hegycsuszamlástól ezen a helyen lehetett is félni. A fal meg nem maradt felső részét csakugyan ilyen csuszamlás sodorta le. A fal teteje egész hosszában ferdén lejt és pedig abban a vonalban, mely megfelel a hegyoldal lejtési vonala megnyújtásának. Előtte rengeteg kötőmelékét találunk, bizonyosságául annak, hogy eredetileg jelentékenyen magasabb volt. Két végénél ez a törmelék olyanformán helyeződött el, hogy ásás közben, kivált mivel falat kerestünk, egy pillanatig lehetett volna talán az út felé húzó-dótt fal maradványának is nézni. De csakhamar világos lett az optikai csalódás. A fal két végénél vasszegek, sertésagyar, paszta-gyöngy, edénycserepek stb. kerültek elő. De nem a fal előtti területen, s így akár eredeti helyükön voltak, akár később, a hegyomlások alkalmával kerültek oda, nem befolyásolhatják a fal rendeltetéséről kimondott véleményünket.

A lakótelep.

Az itt leírt védőfalnak északi sarkától, illetőleg az útnak ebbe az irányba eső pontjától — az út mentén — 43 *mre*, az útnak ugyanazon oldalán egy alapfalat s ezzel szerves kapcsolatban a lakótelep kiasott többi maradványait találjuk.¹ (Alaprajzban: A—B—C jelzéssel.)

¹ Alaprajzát a 3. sz. kép, látképét a *mellékleten* a 2. és 3. számúak mutatják. B. = Biszerikuce. A védőfal és a romok közé eső terület az, a hol gróf Teleki Domokos egy éve ásott. A frissen ásott nyomok még jól látszóttak, s éppen azért nem nyultam hozzájuk, mert előbb tőle akartam felvilágosítást kapni az eredményről.

Ma még sem tagadni, sem állítani nem lehet teljes bizonyossággal, hogy vajjon a kiásott romoknak délnyugat felé volt-e szerves folytatása, mert ha volt is, a szerves kapcsolatul szolgáló építkezést az idők folyása annyira megrongálta, hogy az ma kétségtelenül meg nem állapítható. A nyomok mindkettőre — az állításra és tagadásra — egyformán adnak némi támpontot, de nem elég bizonyítékot úgy, hogy ebben a tekintetben az ásatások későbbi eredményeitől várhatunk biztos feleletet. Az, hogy északkelet felé nem volt folytatása, kétségtelenül bizonyos. Jó, legalább is kényelmes, volna pedig tudnunk, az előbbi kérdés biztos feleletét, mert



3. A lakótelep alaprajza.

részben attól függ annak eldöntése is, hogy vajjon a kiásott maradványok egy és ugyanazon lakóháznak a részei-e avagy kettőéi? Mert a *d* összekötő fal megléte aligha dönti el a kérdést.

De lássuk a részleteket.

Az *a* jelzésű fal hossza 21·10 *m*, vastagsága 0·75 *m*. Egy méternél valamivel többel hosszabb, mint a vele párhuzamos és egyenlő vastagságú *c* fal, mely csak 20 *m* hosszú. Az eltérést kielégítően megmagyarázza az, hogy az előtte levő, 4 *m* széles kövezett út, melyre a *c* fal

mintegy 20 *cm*re rúg ki,¹ éppen ennek a különbségnek megfelelően fordul azon a helyen. De van más szabálytalanság is. Nevezetesen a *b* jelzésű fal hossza 10·45 *m*, vastagsága 90 *cm*. A szabálytalanság az, hogy míg e fal belső világa 9·95 *m*, addig a két párhuzamos falnak (*a—c*) az út felőli végén mért távolsága mindössze 9·05 *m*. Ennek más magyarázata, mint az építőmester felületessége vagy tudatlansága, nem igen lehetséges.

A *c* falnak az út felőli végétől 2·30 *m*re egy méter vastag, másfél méter hosszú keresztfalat (*k*) találunk, mely azonban eredetileg 3 *m* hosszú lehetett. Ezt onnan következtetem, hogy a *c* faltól való 3 *m* távolságnak megfelelő helyen — a melléklet 2. és 3. sz. képén (*s*) jól látható — igen szabálytalanul faragott, s csak részben ránk maradt faragott követ találtunk, háromfelé törve. Nem lehet másnak minősíteni, mint kapúfél talpának. S ha ez igaz, akkor a vele szemben levő oldalon is hasonló keresztfalnak (*k*₁) kellett lennie. Ez utóbbinak csak halvány nyomát találtam, holott a mellékleten levő 2. és 3. sz. képek tanúsága szerint is, kerestem. De még ha ezt a halvány nyomot sem találtam volna, jogos a feltevés, mert az, hogy a fal nem maradt meg, igen könnyen érthető. A terep u. i. a *b* és *g* fal felé egyenletesen emelkedik, s elől az *a* falból is alig maradt meg valami. A keresztfal által keletkezett előtér megfelel a régi római ház *vestibulum*ának. Fedett volt-e, nem-e, — határozottan el nem dönthető. Némi joggal következtethetünk arra, hogy fedett volt. Vasszegek u. i. itt is fordultak elő. Tehát feltehetjük, hogy azok a cserépfedelet tartó fagerendázatból származnak.

Ebből az előtérből körülbelül 3 *m* széles ajtó vezetett (akár kapunak is mondhatjuk) az *E* helyiségbe, mely 8 *m* hosszú és mintegy 9 *m*. középszélességű.² A *k* faltól 3 *m*, a *e* faltól 2 *m*nyire egy kis oltárt (*q*), ettől nyugotra 2 *m*re (*q*₁) egy másik még kisebb oltárnak töredékét találtuk. Vasszegeken és edénycserepeken kívül egyéb sem a vestibulumban, sem ebben a helyiségben elő nem került. Padozatuk sem igen volt más, mint döngölt föld, ha csak nem terrazzo. Ez utóbbit azonban, ha volt is, a ráhullott nagymennyiségű kő a felismerhetetlenségig tönkre tette.

Ez a helyiség nem lehetett más, mint a ház *atriuma*. Fedésmódjára természetesen csak következtetnünk lehet. Atrium *compluviatum* nem volt, mert impluviumnak nyoma sincs. Ellenben lehetett *displuviatum*. Ez esetben meg tudjuk érteni a *C* közt is, mely eredetileg a hólé és esővíz lefolyására lehetett szánva.

Az atriumnak körülbelül a bejárattal szemben fekvő, mintegy 2·5 *m* szélességű nyúlványa választja el — legalább részben, 4 *m* hosszúságban — a hypocaustumos *G* szobát és a *H* konyhát. Az előbbinek szélessége 4 *m*, az utóbbié 3·20 *m*, de csak addig, a míg az atrium benyúlása van, mert azután ennek szélessége is a konyha javára esik.

A konyhának neveztem helyiség rendeltetését kétségtelenné teszik

¹ Sem ennek, sem az *a* falnak az úttést szélétől való távolsága *cm*nyi pontossággal meg nem állapítható, mert a végeknél a falból alig maradt valami.

² Szélessége u. i. eltérő az *a—c* falak már említett egyenlőtlen távolságánál fogva,

a benne megtalált *sütő- és konyhakemenczék*.¹ A sütőkemenczének csupán alapja maradt fenn. Az atrium felé eső vége a rázuhant faltól a felismerhetetlenségig tönkrement, s így ennek a résznek alaprajza sem volt felvehető. Ugyanez okból ment tönkre részben az *m* fal is, melyről azonban mégis kétségtelenül megállapítható, hogy ott volt, mint a sütőkemencze alakja is bizonyos. Olyan volt, mint a mi házi sütőkemenczéink, vagyis boltozott. Készítője nem túlságosan bízhatott a tudományában. Ezért volt szüksége boltozatot tartó kis oszlopokra, melyek maradványai az *n* és *n*₁ jelű téglák. Ugyancsak ezért rakott a sütőkemencze szájának két oldalán egy-egy vékonyka — 80 cm és 1·20 m hosszú — a kemencze belsejébe nyúló falat is (*m*₃ és *m*₄).

A sütőkemencze szájának az *m*₂ és *m*₄ falak érintkezésével létrejött külső sarkában a mészhabarcsban olyanféle nyomokat véltem látni, mintha egy — a négyszögletes melegvezető csövekhez hasonló — cső nyomai lettek volna.² Nem lehetetlen, hogy valami ilyen alakú agyag- vagy éppen faedény lehetett ott. Rendeltetése az lehetett, hogy a kenyér kiszedésekor szokásos lemosáshoz szükséges vizet tartsák benne. A sütőkemencze padozata terrazzo, míg az *m*₄ fal és a ház *a* fala közti rész — legalább a ránk maradt magasságban — bőséges mészhabarcsba ágyazott kisebb-nagyobb terméskő-darabokkal volt kitöltve. Nyílásához az atrium nyúlványának azon a részén lehetett eljutni, mely a két kemencze között van. A konyhakemencze keleti falától³ a sütőkemencze szájának belső falához egy, ma 10 cm magas vékony fal húzódik görbe vonalban. Ez tartotta a mögötte egész a ház faláig terjedő padkát, mely szintén bőséges mészhabarcsba ágyazott kisebb-nagyobb terméskövekből készült. A kenyér bevetésénél és kiszedésénél igen jó hasznát vehették ennek a padkának, melynek nem is igen lehetett más rendeltetése, mint az, hogy egyet-mást, a minék kezűgyben kellett lennie, odategyenek.

Aránylag jól sikerült a *konyha-kemencze* kibontása, ámbar a rázuhant rengeteg törmelék miatt, no meg azért is, hogy nem épült ellenállásra, nem volt könnyű munka. Elülső nyílása félméter széles, melyet 18—25 cm közt váltakozó szélességű fal oszt két lángrjárásra. A két lángrjárás a szájól mintegy másfél méternyire egyesül s ott 90 cm széles. Itt kezdődnek a füstöt elvezető csatornák, melyek három nyílása egészen a ház faláig nyúlik. Kéménynek nyomát sem találtam. Ellenben határozottan megállapítható, s a melléklet 4. sz. képén is látszik, hogy a ház *a* falának ez a része 40 cm hosszú, 35 cm széles és 3 cm vastag égetett agyagcserepekkel burkolt. Ezen a burkolaton a vakolás, meszelés és valami — ma már bizonytalan színű — festés nyomai még ma is megállapíthatók.

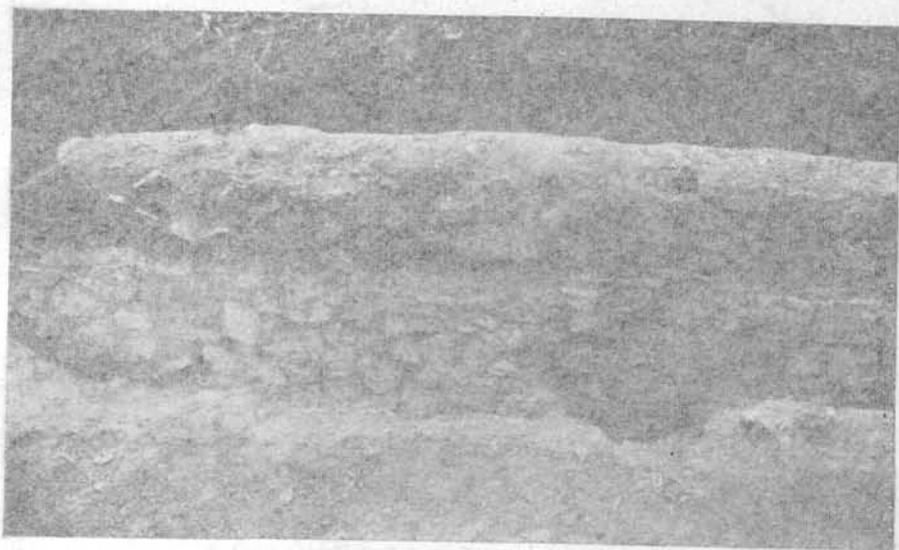
Úgy a lángrjárások, mint a füstöt elvezető csatornák falainak vastagsága 20—25 cm közt,⁴ a füstöt elvezető csatornák szélessége 20—35 cm közt váltakozik.

¹ Mindkettő jól látszik a melléklet 2., 3., 5., 6. sz. képein. A sütőkemencze külön a 4. sz. képen.

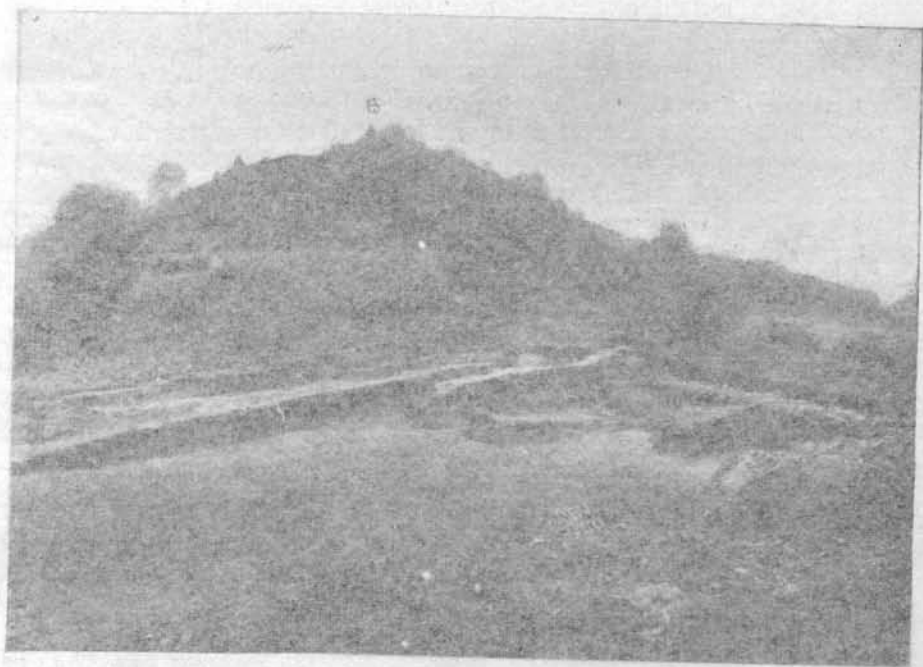
² A cső maga vagy megállapítható töredéke, nem volt már ott, csak négyszögletes ágya, a mi — megengedem — egy közönséges építő téglá ágya is lehetett. De megállapítható darabját ennek sem találtam.

³ Attól a ponttól, mely a konyhakemencze szájától 1·20 m-re van.

⁴ Teljesen szabaddá tenni e falakat nem merem, mert összeomlásuktól félttem s így a külső oldaluk mellett idővel megotthonosodott törmelékot otthagytam.



1. A védőfal.



2. A lakótelep északkeletről nézve.

a benne megtalált *sütő- és konyhakemenczék*.¹ A sütőkemenczenek csupán alapja maradt fenn. Az atrium felé eső vége a rázuhant lahtól a felismerhetetlenségig tönkrement, s így ennek a résznek alaprajza sem volt felvehető. Ugyanez esből ment tönkre részben az *m* fal is, melyről azonban mégis kétségtelenül megállapítható, hogy ott volt, mint a sütőkemencze alakja is bizonyos. Olyan volt, mint a mi házi sütőkemenczeink vagyis kútrózon készítője nem túlságosan bízhatott a tudományában. Ezen volt szüksége boltozatot tartó kis oszlopokra, melyek maradványai az *n* és *n*₁ jelű téglák. Ugyanezért ezért rakott a sütőkemencze szájának két oldalán egy-egy vékonyka — 80 cm és 120 m hosszú — a kemencze belsejébe nyúló falat is (*m*₃ és *m*₄).

A sütőkemencze szájának az *m*₃ és *m*₄ téglák érintkezésével létrejött külső sarkában a mészhabarcban olyanféle nyomokat véltem látni, mintha egy — a négyszögletes melegvezető csövekhez hasonló — cső nyomai lettek volna.² Nem lehetetlen, hogy valami ilyen alakú agyag- vagy éppen faedény lehetett ott. Rendeltetése az lehetett, hogy a kenyér kiszedésekor szokásos lemosáshoz szükséges vizet tartsák benne. A sütőkemencze padozata terrazzo, míg az *m*₄ fal és a ház *a* fala közötti rész — legalább a ránk maradt magasságban — bőséges mészhabarcba ágyazott kisebb-nagyobb terméskő-darabokkal volt kitöltve. Nyílásához az atrium nyúlványának azon a részén lehetett eljutni, mely a két kemencze között van. A konyhakemencze keleti falától³ a sütőkemencze szájának belső falához egy, ma 10 cm magas vékony fal húzódik görbe vonalban. Ez tartotta a mögötte egész a ház faláig terjedő padkát, mely szintén bőséges mészhabarcba ágyazott kisebb-nagyobb terméskövekből készült. A kenyér bevetésénél és kiszedésénél igen jó hasznát vehették ennek a padkának, melynek nem is igen lehetett más rendeltetése, mint az, hogy egyet-mást, a minék közügyben kellett lennie, odategyenek.

Aránylag jól sikerült a *konyha-kemencze* kibontása, ámbar a rázuhant rengeteg törmelék miatt, no meg azért is, hogy nem épült ellenállásra, nem volt könnyű munka. Elülső nyílása félméter széles, melyet 18—25 cm közti váltakozó szélességű fal oszt két lánghárásra. A két lánghárás a szájtól mintegy másfél méternyire egyesül s ott 90 cm széles. Itt kezdődnek a füstöt elvezető csatornák, melyek három nyílása egészen a ház faláig nyúlik. Kéménynek nyomát sem találtam. Ellenben határozottan megállapítható, s a melléklet 4. sz. képen is látszik, hogy a ház *a* falának ez a része 40 cm hosszú, 35 cm széles és 3 cm vastag égetett agyagcserepekkel burkolt. Ezen a burkolaton a vakolás, meszelés és valami — ma már bizonytalan színű — festés nyomai még ma is megállapíthatók.

Úgy a lánghárások, mint a füstöt elvezető csatornák falainak vastagsága 20—25 cm közt,⁴ a füstöt elvezető csatornák szélessége 20—35 cm közt váltakozik.

¹ Mindkettő jól látszik, a melléklet 2., 3., 5., 6. sz. képein. A sütőkemencze külön a 4. sz. képen.

² A cső maga vagy megállapítható töredéke, nem volt már ott, csak négyszögletes ágya, a mi — megengedem — egy közösleges építő téglá ágya is lehetett. De megállapítható darabját ennek sem találtam.

³ Attól a ponttól, mely a konyhakemencze szájától 120 m-re van.

⁴ Teljesen szabadlára tenni e falakat nem mertem, mert összeomlásuktól félttem s így a külső oldaluk mellett idővel megöthonosodott törmelékkel otthagytam.



1. A védőfal.



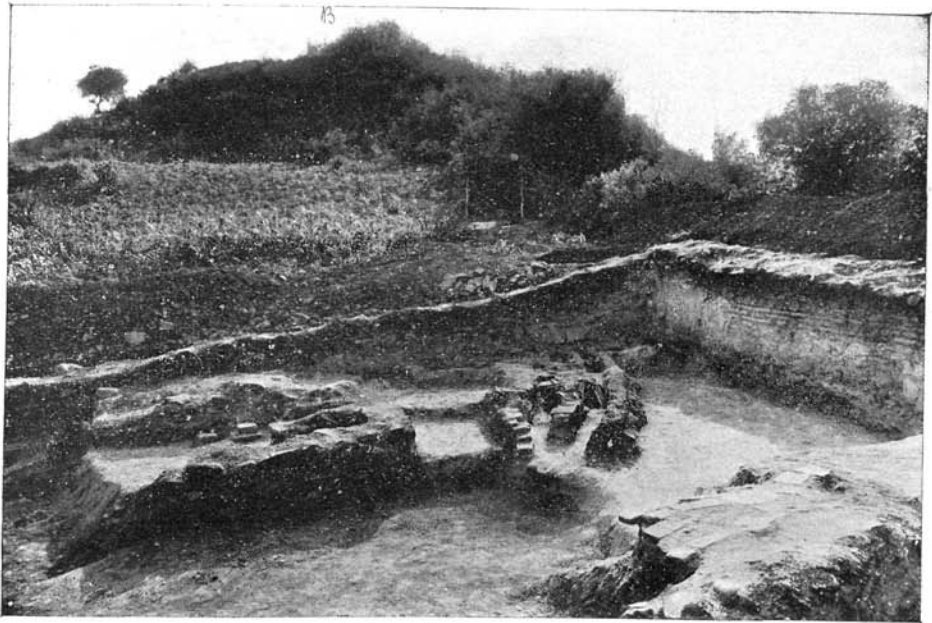
2. A lakótelep északkeletről nézve.



3. A lakótelep délkeletről nézve.



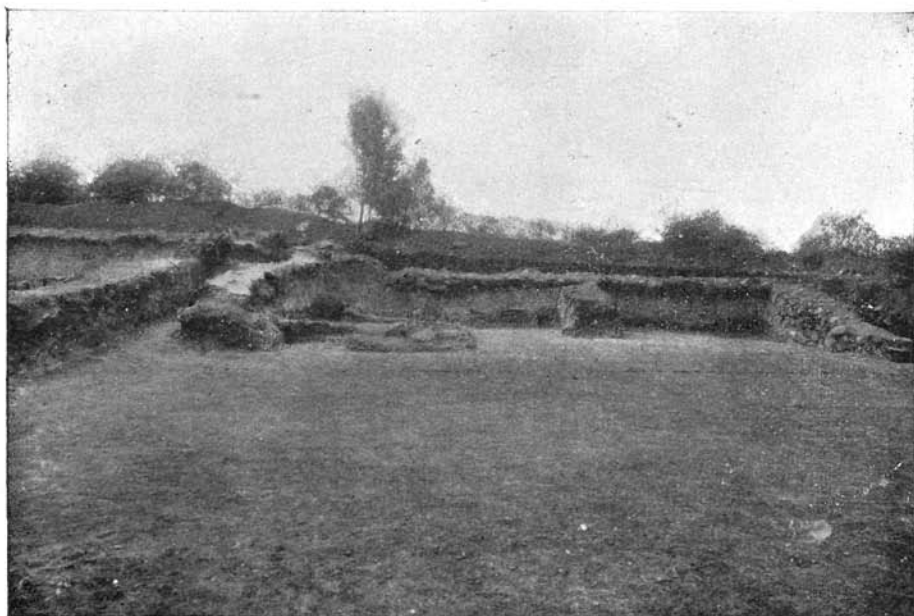
4. A sütőkemence maradványai.



5. A sütő- és konyhakemencze s a szoba padozatának maradványai.



6. A *G* jelű helyiség hypocaustumának maradványai.



7. A *K* és *L* jelű helyiségek maradványai.



8. A hypocaustum maradványai a *K* helyiségben.

Ha az eddigiek után is maradt volna fenn valami kétségünk, hogy ez csakugyan konyhakemence volt, azt is eloszlatja az a tény, hogy a jobbfeleli lángjárás közepe táján, abba beleesve, egy nagyobbajtájú, fekete mázas agyagedény szájrészét és darabjait találtam olyan helyzetben, mely kétségtelenné teszi, hogy azt a főzésnél használták és úgy esett, helyesebben dült bele a kemence lángjárásába.

A lángjárások égetett agyagcserepekkel voltak beborítva. Ezekből azonban egyetlen, még csak megközelítően ép darab sem maradt s így méreteik nem állapíthatók meg. Nem tudjuk tehát azt sem, hogy egy-egy ilyen cserép mindkét lángjárást átérte-e? A két lángjárás egyesülésénél azonban eredeti helyzetükben hagytam a többfelé tört darabokat, s így a melléklet 5. sz. képén láthatók is. Ha még azt is megemlítem, hogy a konyha padozata 10 cm vastag terrazzo, s hogy körülbelül félméterrel magasabban feküdt, mint az atrium padozata, — körülbelül el is mondtam mindazt, a mit erről a helyiségről elmondhattam. Legfeljebb azt tehetem még hozzá, hogy lépcsőnek, mely az atriumból felvezetett volna, nem találtam nyomát.

Azt, hogy vajjon a konyhát fal választotta-e el az atriumtól, nem lehet eldönteni. Valószínű, hogy nem. Mert ilyen falat csak a sütőkemence két oldalánál kaptam.¹ De ez csak annak alapját tartó fal volt. A választófal hiánya mellett bizonyíthat az is, hogy úgy a sütő-, mint a konyha-kemence nyílásához az atrium felől közvetlenül lehetett eljutni. Vegyük még hozzá, hogy a sütőkemence hosszabbik oldalánál egy vaskést és vaslándsát találtunk több edénycserép és más konyhai hulladékkal, — körülbelül biztosnak vehetjük azt, a mit fentebb csak valószínűnek nyilvánítottunk, t. i. hogy a konyhát az atriumtól nem választotta el fal. Nem is annyira különálló helyiség volt tehát itt a konyha, hanem az atriumnak erre a célra használt része. Tudjuk, hogy eredetileg minden háznál így volt az.

A másik, G jelzésű helyiséget 60 cm (*l*), illetőleg 50 cm (*l*₁) széles fal választotta el az atriumtól és a konyhától. Az, hogy téli tartózkodásra szánt helyiség volt, kétségtelenül bizonyos abból, hogy hypocaustuma volt (melléklet 6. sz. kép). A négyszögletes fűtőcsövek egy része még megmaradt, más része azonban tönkrement, de az, hogy hol állottak, kétségtelenül megállapítható, s az alaprajzon jelölve is vannak. Az elsőből egy, a másodikból két cső maradt meg; a többinek biztos nyoma van.

A szoba padozata nem volt egyféle. Abban a részében, melyben a fűtőtestek voltak, a padozat téglával kirakott volt. Ennek egy része még megmenthető volt, s a melléklet 5. sz. képén is látható. Kétségtelen, hogy a szobának ez a része egész terjedelmében ilyenl volt padozva, mert hasonló téglák töredékeit a fűtőszerkezetnek a *c* fal felőli részében is találtam. Egyedül a hypocaustum maga nem volt ilyenl borítható. Ez utóbbi célra szép nagy fedő cserepek szolgáltak,ilyent azonban, csak meglehetősen épét is, nem találtam. A szoba hátsó része, az atrium nyúlvány vonalától kezdve körülbelül 20 cm vastag terrazzoval volt burkolva.

Mintegy félméterrel magasabban feküdt, mint a konyha padozata. Feljáró lépcsőnek azonban itt sincs nyoma. Ebben a helyiségben

¹ 40 illetőleg 50 cm. széleset.

pár érdekesebb tárgy is került elő. Ezekről alább fogunk részletesen szólni.¹

Valamennyi fal *opus incertum*, a hol a közöket apróbb terméskövel töltötték ki. Kötőanyagúl bőven alkalmazták a mészhabarcst. Leggondosabb a *b* fal rakása, mint az a mellékleten levő 3—6. sz. képeken is látható. Ez a fal átlag 1.70 *m* magasan maradt meg. A *G* szoba padozatától 60 *cm* magasságban három sor téglá van beépítve, hogy a fal szilárdságát emelje. A három sor téglá magassága mintegy 20 *cm*. Újabb 15 *cm* magasságban újabb téglasor következett, de ebből csak pár darabka maradt meg a fal északi végénél. Daczára annak, hogy a falak belső fele téglacserepekkal borított, vakolt és azon felül még festett is volt, — ez az oldaluk volt a gondosabban kezelt, míg külső felük nagyon felületesen dolgozott. Az, hogy e falak belül egykor festettek voltak, a megmaradt nyomokból kétségtelenül megállapítható. A falfestés színe ellenben elmosódott.

A belül egyenes, kívül szabálytalan körív-alakú, 80 *cm* széles *d* fal köti össze az imént felsorolt helyiségeket a *B* jelzésű helyiségekkel. Közben a 90 *cm* széles *C* helyiség, melyről alább szólnunk.

A most tárgyalandó részben két helyiséget lehet megállapítanunk. Ezek közös fala (*g*) 10.10 *m* hosszú és 75 *cm* vastag. Külső, északnyugati csúcsa 4 *m*re fekszik a limes menti főútvonal keleti szélétől s éppen a Czell- és br. Wesselényi-féle birtok mesgyéjén van.

A két helyiséget egymástól elválasztó *h* fal 2.40 *m* hosszán maradt meg s 65 *cm* vastag. Az *e* falból 7.60 *m* maradt ránk, míg az *i* jelzésűből csak 6.60 *m*, mindkettőnek vastagsága 75 *cm*.

A *K* helyiség belső szélessége 5.30 *m*, az *L* helyisége 3.40 *m*.

Vajjon az *e* falnak csakugyan ott volt-e a vége eredetileg is, ahol most találtuk, s vajjon ehhez csakugyan csatlakozott-e a *t* s ennek folytatásaként a *t* keresztfal, arról bizonyosat nem mondhatunk. Csak annyi kétségtelen, hogy az *e* fal végénél olyan nyomokat találtam (melléklet 7. sz. kép), melyek erre a feltevésre teljes jogot adnak. A *t* feltételezéséhez nem okvetlenül kell ragaszkodnunk, bár, mint alább látni fogjuk, nem pusztán a részarányosság kedvéért vettük fel.

A *h* falban a *g* faltól éppen egy méternyire nyílás volt, mely azonban csak a *K* helyiség felől látszik tisztán. Mert csak ott maradt meg épen, míg az ellenkező oldalon összeomlott. Benne egy hatalmas követ találtunk. A nyílás 40 *cm* magas és 20 *cm* széles volt. Minden oldala egy-egy téglával volt kirakva. Ugy látszik, hogy ez a nyílás arra szolgált volna, hogy a *K* helyiség hypocaustumából a meleg levegő rajta átmenjen az *L* helyiség alá. Minthogy azonban — amint látszik — az *L* helyiség hypocaustumának tervét később elejtették, egy hatalmas kövel ezt a nyílást is betömték s az *L* helyiség felől egészen el is földték.

A *K* helyiség hypocaustumának maradványait a mellékleten 7. és 8. sz. képek mutatják. Alaprajzához a következő adatokat nyújthatom.

¹ Már elejétől kezdve az volt a kedvenc feltevés, hogy a háznak legalább ez a hátsó része emeletes volt. Mással azonban nem igen tudnám bizonyítani, mint azzal, hogy rendkívül nagy mennyiségű törmelék volt ott, a mit egyébként nem igen lehetne indokolni. Az is bizonyos, hogy a hátsó fal vastagabb a többinél. Az emeletre vezető lépcsőt azonban nem találtam sehol, a minthogy más biztos jelet sem, mely feltevésemet tényként támogatná.

A p fal az e faltól 70 cm -nyire ágazik ki a g falból; hossza 1'30 m , vastagsága 25 cm éppen úgy, mint a p_1 és p_2 falaknak, mely utóbbiak közül az első 1'30 m , a másik 3 m hosszú. Valamivel vastagabb (40 cm) a p_3 fal, melynek hossza 2 m . A p_4 és p_5 falak hasonló szélesek s amaz a p_6 falhoz, annak belső végétől 70 cm -re csatlakozik; vastagsága 70 cm , míg a p_5 hossza 2 m . A p_6 , p_7 és p_8 falak szélessége nem egyenletes, hanem 25—40 cm közt váltakozik, míg hosszuk 4'30 m , 1'40 m és 1'30 m . A p_8 a h faltól félméterre van.

A hypocaustum szélessége ezek szerint 0'90 és 1'30 m közt váltakozik s fedőcserepekkel volt borítva. Ezekből azonban egy sem maradt épen. Benne két hengeralakú fűtőcső (1 és 4) és két téglából rakott oszlop maradványait találtuk meg (2 és 3). Úgy a fűtőcső, mint az oszlopot alkotó téglák alakja jól látható a melléklet 8. sz. képen.

A falak szerkezete *opus incertum*; a mészhabarcot bőven alkalmazták.¹

Már most elérkeztünk ama kérdés eldöntéséhez, hogy vajjon az itt ismertetett valamennyi helyiség egy lakóháznak alkotó része-e, avagy két külön lakóházzal van dolgunk?

A felelet látszólag nem lehet kétséges; annyi azonban bizonyos, hogy úgy az egyik, mint a másik álláspont mellett nyomós érveket lehet felhozni.

Azok, kik a két helyiségcsoport (A és B) különállását vitatnák, felhozhatnák, hogy az A csoportban, — kivált ha azt, legalább részben, emeletesnek vesszük fel s az *emeleten a cubiculumokat* tételezzük fel — minden helyiség megvan, melynek egy római polgári házban meg kell lennie. Viszont a B is kiegészíthető olyan módon, hogy az e és i falakat egészen az útig megnyújtjuk s a most bizonytalan beosztású előtérben az atriumot és a konyhát feltételezzük. Nem is túlságosan merész feltevés, mert hiszen csupán az atrium lenne valamivel kisebb, mint a másik házban, s a vestibulum maradna el, lenne más alakú, vagy legalább is kisebb terjedelmű. A t_1 falat nem is okvetlenül kell éppen azon a helyen vennünk fel, mert az L szoba, ha már keskenyebb, lehetett hosszabb is, mint a K szoba. Ennek a végéhez csatlakozhatott a konyha. De lehetett a konyha a másik oldalon, a K szoba folytatása is. Az, hogy ott az e falnak nincs folytatása, nem jelenti azt, hogy nem is volt. Mert azok a *munkás kezek*, melyek a t , h és i falakat eltüntették — és pedig olyan alaposan, hogy részben még nyomuk sem maradt — megtehetnék ugyanezt az e fal keleti folytatásával is. A C köz kérdésére sem nehéz a felelet, sőt még a d falat is meg lehet magyarázni egy kis jóakarattal. Olyan módon, hogy nem volt más, mint az A jelű helyiség-csoport hátsó falának (b) oldaltámasztója. A C köznek pedig semmi más célja nem volt, mint az, hogy a compluvium hiányában az esővíz és hólé oda folyjon és onnan az utcai levezető árokba vagy csatornába, ha volt ilyen.

A mi különösen a d falnak támasztó rendeltetését illeti, azt annál több joggal lehet feltételeznünk, mert a fal másik végét még nem ismer-

¹ Lásd a melléklet 8. sz. képen, ahol egész tisztán látszik a c fallal együtt úgy, hogy mindjárt össze is hasonlíthatjuk s megállapíthatjuk, hogy a két fal szerkezete teljesen azonos. Ennek a megállapításnak még hasznát vesszük.

jük annyira, hogy ilyenek egykori ott létezését feltétlenül tagadhatnók. Ezt csak akkor tehetjük majd, ha az a terület is teljesen fel lesz ásva, melybe különben a gróf Teleki Domokos ásatta terület is beleesik.

Mindezekkel szemben annak, ki az összes helyiségek egytívé tartozását vitatja, csupán egy erős ellenvetése lehet. Az t. i., hogy a *C* közben is kerültek olyan leletek, melyek kétségtelenné teszik, hogy ez a köz a házon belül esett.¹ Ellenben a *K* és *L* előtt elterülő térben csupán egy pár cserép *tessera* került elő. Még vasszeg is csak egy pár, holott az *E* helyiségben, mely kétségtelenül atrium volt, nagyszámmal került elő. Ez egészen természetes is, mert ezek a vasszegek az atrium cserép fedézetét tartó gerendázatból származnak. Ez az előtér tehát nem is volt fedett. Kerített lehetett és bizonyára volt is, de nem kőfallal s így fedetlen udvar, esetleg fásított kert lehetett. De itt lehettek a kisebb, ideiglenes jellegű, fából épített és éppen azért teljesen meg is semmisült helyiségek. A *C* köznek is igen világos a rendeltetése. Mert máshova nem tehetjük a *praefurniumot*, honnan a két hypocaustumos helyiséget fűtötték. És tényleg ebben a helyiségben találtunk is faszéndarabokat, bár nem sokat.² Ugyancsak itt, és pedig a *d* falnak támaszkodva kellett lennie az emeleti feljárónak. Ha már mindenáron ragaszkodunk az emelet feltételezéséhez. Ámbár erre semmi sem kényszerít. A *K* és *L* ugyanis egészen jól megfelelnek a még szükséges helyiségek rendeltetésének.

Így érvelhetnek jobbról és balról, én magam azonban a helyiségeket *egy lakóház* részeinek tartom, remélem, hogy a másik oldalon is fogunk a *K* és *L* s az előtte elterülő térnek megfelelő szárnyat találni. Igaz, hogy ez a reményem nem valami erős, mert már közvetlenül az *a* fal mellett újabb keletű és *mélyreható* rombolások történtek. Annyit azonban tán mégis sikerül megmentenünk, a mínek segítségével a kérdést végérvényesen eldönthetjük.

Túlságosan korai volna tehát arról beszélnünk, hogy vajjon a ház alaprajzában van-e valami, a mit *daciai* vagy éppen *porolissumi* sajátoságnak nevezhetnénk. Épp úgy nem szólhatunk meggyőzően a helyiségek világításáról sem, ámbár nem lehetetlen, hogy üveges ablakok is voltak, mert táblaüveg-töredékek az egész felásott területen kerültek elő. Valószínűleg a fűtött helyiségeken lehettek kisebb méretű üveges ablakok, míg a többi helyiségek az atrium nyílásán, meg más erre a célra hagyott nyílásokon, melyeket esetleg kőrácsozattal is elláthattak, nyerték a szükséges világosságot. Mindezekről azonban, tekintettel az épületmaradványok állapotára, nem beszélhetünk meggyőzően. Még az ajtók, küszöbök sem maradtak meg.

Az ásatások folyamán *előkerült leleteket* más alkalommal fogjuk ismertetni.

Dr. Buday Árpád.

¹ Pl. egy igen szép domborműves ezüst és több sima bronzlemez, edénydarabok, szénmaradványok stb.

² Igaz, hogy ilyen faszéndarabok a *G* helyiségnek az atrium felőli végénél is kerültek elő.

A magyar népdal zenei fejlődése.

Második, befejező közlemény.

*A kurucz dalok és
Pálóczi Horváth Ádám
gyűjteménye.*

Szinte látjuk, hogy a jóakaró olvasó türelmetlenkedik már. Hol vannak hát a magyar népdalnak annyi adathiány és negatív eredmény után *közvetlen* történeti adatai, a melyekből pozitív eredményeket vonhassunk?

Hát bizony csak most jönnének a kurucz dalokkal és Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményével, ha örömminket itt is meg nem keserítené a hangjegyrírás hiányossága.

A kurucz dalokat tudvalevőleg *Káldy* Gyula gyűjtötte össze és adta ki 1892-ben. Nagy hatást tettek a közönségre s a magyar zene fejlődésére nagyon üdvös befolyással voltak. Esztétikai szempontból nem is lehet ellenük semmi kifogásunk. A magyar zenének legszebb és legeredetibb termelése s így ebből a szempontból *Káldy* Gyulára és a tőle indított mozgalomra csak a legnagyobb hálával gondolhatunk. Ha azonban e dalokat tudományos célra akarjuk használni, ha koruk és lejegyzésük hűsége felől kérdezősködünk, akkor ez a szép gyűjtemény nagyon kellemetlen és disszonáns hangot ad.

Nem csak az a baj, hogy ezek a dalok ilyen későn, feltehető keletkezésük után 200 évvel, kerültek papírosra, bár el kell ismernünk, hogy ez is nevezetes körülmény. Nagyobb baj azonban, hogy *Káldy*ből, e dalok összeírójából, egyáltalában hiányzott minden tudományos érzék. Művész volt, a ki inkább homályosított, mint világosított, a ki még annyi hűségére sem törekedett, a mennyit a művészi cél is megbírt volna. Gyűjteményének forrásait nem csak gondosan nem jelezte, de ha kérdezték, vagy hallgatott, vagy egy-egy öreg cigányra, színészre hivatkozott, mint, úgy látszik, a legkönnyebb kitérésre. Jellemzésül tán elég még annyit mondanunk, hogy végül annyira vitte e művészi nemtörődömséget, hogy azt se tudta, mit írt ő maga és mit vett a néptől vagy a hagyományból. Másképp legalább nem lehet megérteni azt a törvényszéki esetet, a mely a múlt század 90-es éve első felében lefolyt, mikor Konti József a *Kis ablakom be van növe virággal* kezdetű dal eltulajdonításáért bepörölte *Káldy*t, a ki ezt a dalt Kolozsvári Gyula álnéven magának telekkönyvelte s a végén a tanubizonyosságokból (*Jókai* is, *Brassai* bácsi is beleszóltak) küldt, hogy mindketten, egymásról nem tudva, a néptől tulajdonították el ezt a ma is élő népdalt.

Káldy Gyula gyűjteményének e nagy hiányával *Fabó* is tisztában van s bár, a mint láttuk, ő sem túlságosan kényes a pontos és hű hangjelzésben, egyenként és helyesen mutogatja ki a gyűjtemény e nemű fogya-

tékosságait s fejezi ki gyanúját egyik-másik darab eredete és hűsége felől. Csak az a kár, hogy tudva e hiányt, mégis oly szabadon következtet és társít a dalcsira-elmélet árnyékában, mintha e daloknak tudományos szempontból semmi fogyatékoságuk sem volna.

Legelső, a mi iránt gyanúskodnunk kell, hogy Káldy gyűjteményének nem minden darabja kuruczkori. Néhányról ő maga megmondja ezt, de ezen kívül is akad gyanús, pl. a *Gályarabok éneke*. Ennek szövege csak a nyelvújítás után keletkezhetett, lehet, hogy 1860 táján, a Bach-korszakban, mikor a protestáns autonómia veszedelme a régi időket újíttotta fel. Dallamszerkezete is olyan, a melyet a múlt század előttről kimutatni nem tudunk. Ez az a sequentiaszerűség, melyet *Fabó* már a középkortól kezdve annyiszor kimutatott, melyet azonban a valóságban, egykorú lejegyzésben, a XIX-ik század elejéig sehol sem láttunk. Ez a sajátság ilyen formájában csak a mai magyar népdalban jó elő. Bizonyosságom lehet, hogy az összes kurucz-dalokban nincs meg, csak a *Gályarabok énekében* s a *Rákóczi és Bercsényi emlékezetében*, a mely éppen ezért szintén gyanús. *Bercsényi nótája* és *Czinka Panna nótája* szintén kétséges előttem s *Csinom Palkó* és *Balogh Ádám nótájának* az ügye sem eléggé világos.

Ez azonban már inkább a lejegyzés hűségére tartozik.

A legnagyobb baj ugyanis, hogy *Káldy* ezeket a dalokat egészen szája íze szerint toldta és foldta s úgy ritmizálta s magyar-skálázta, a mint éppen jól esett.

Hogy a gyűjtemény e nemű hiányait egyenként megállapíthassuk és kijavíthassuk, fel kellene újra keresnünk minden egyes darabnak a forrását, vagy legalább régibb feljegyzéseit. Sajnos, a mit így nyerünk, csak arra jó, hogy a gyűjteménybe vetett hitünket még jobban megingassa, de arra kevés, hogy e daloknak lehető eredeti formájukat visszaállíthassuk.

Az az öreg cigány és vén színész, kikre *Káldy* csak úgy általánosságban, névtelenül hivatkozik, ha ugyan éltek is valaha, rég meghaltak. És általában nagyon feltűnő, hogy e dalok javarészét a mai hagyományban is hiába keressük. Ennek oka nem lehet egészen a tilalom, mely e nóták nyomában járt, mert hiszen változtatott szöveggel a legtöbbje fennmaradhatott volna. Így is azonban csak kettő-három él ma is a nép között: *Rákóczi és Bercsényi emlékezete*, *Balogh Ádám nótája* és az úri cigányok vonóján *Csinom Palkó*.

Ezek a ma is élő dalok pedig *Káldy* lejegyzésétől erős eltéréseket mutatnak. Az első *Kinek van, kinek van karikagyűrűje* szöveggel él együtt s míg első felében teljesen egyezik a *Káldy*éval, éppen a legkényesebb ponton tér el tőle, a hol a második részben azok a merész hangnemi kitérések vannak. *Csinom Palkó* nótájának is főképen a vége tér el. A *Balogh Ádám* nótája pedig *Ne sirj Simon, ne könyvezz* szöveggel, mint siralmas búcsúztató, roppant vontatott, szinte korálszerű előadásban él a nép között.

Már most csak az a kérdés: ezek az eltérések a *Káldy*tól elütő változatok maradványai-é, vagy pedig egyszerűen a *Káldy* önkényes átfrásának következményei?

Ennek eldöntésére szükségünk volna régebbi feljegyzésekre. Ilyeneket könnyen találhatunk, hiszen néhányról maga *Káldy* elárulja, hogy *Pálóczy Horváth Ádám* gyűjteményéből vette. A körülmények pedig valószínűvé

teszik, hogy a mint *Fabó* is említi, Káldy azokat is onnan vette, a melyeknek forrásáról egyáltalában nem is szól. Ilyen körülmények között tehát könnyű volna a helyzetünk, ha *Horváth* Ádám gyűjteményének a hangjelzése oly középkorilag kezdetleges nem volna. De már láttuk, hogy e gyűjtemény adalékaiban sem az időmérték, sem az ütem-faj, sem a ritmus nincs jelezve; sőt a zenei kulcsok hiánya miatt néhol még a dallam menetében se lehetünk egészen bizonyosak. Így aztán vajjon lehet-e ez a gyűjtemény a Káldy lejegyzéseinek ellenőrzője és értékmérője?

Valóban, Pálóczi *Horváth* Ádám gyűjteménye nemcsak ilyen ellenőrzésre nem alkalmas, de végtelen sajnálatunkra, kezdetleges hangjegyzése miatt még a benne lévő adatokkal sem tudunk egykönnyen tisztába jönni. Ez a gyűjtemény a régi és XVIII. századból való népdaloknak gazdag tárháza, de meg kell *fejteni* a benne való adalékokat, akárcsak a görög és középkori zenei maradványokat. A megfejtés kritériumait pedig eddig senki meg sem próbálta összeállítani; hanem a ki csak hozzáfért, csinált vele azt, a mit akart.¹ *Bartalustól Fabóig* mindenki gondolt valamit s mivel valamilyen ritmust kellett e daloknak adniok, mindenik olyat adott, a milyen a maga elméletének legjobban kedvezett.

Mi e gyűjtemény adalékainak valószínű rendbehozására más módot nem tudunk, mint felkutatni a lehető legrégebb feljegyzéseket s a mely dalok még ma is élnek a nép között, azoknak segítségével állapítani meg e gyűjtemény darabjainak ritmusát. Egy pár e kori dallamot jól hangjegyezve találunk *Tóth* István gyűjteményében; de még többet *Almás* Sámuelében, a melynek az az előnye is megvan, hogy hangjegyzése egyike a legmegbízhatóbbaknak. Igen sok adalék pedig még él a nép között. Mindezeket össze kell szedni s pontonként egybe vetni Pálóczi *Horváth* Ádám gyűjteményével.

A míg ez az előmunkát elvégezve nincs, időelőttinek tartunk minden erősebb következtetést, vagy véleménynyilvánítást, a mely akár *Káldy* feljegyzéséből, akár *Horváth* Ádáméból szedi a bizonyító érveket.

Hibáztatjuk tehát *Fabót* is, ha ő a dalcsira-elméletre támaszkodva, a Rákóczi—Bercsényi-nóta motívumait a kálvinista zsoltárok között, még pedig leginkább a XXXVIII. zsoltár 2. részében, a CII. zsoltárban és az úgynevezett Simeon énekében véli megtalálni. Mert ha a nótakeletkezésnek e furcsa, három irányból jövő csirázását nem tekintjük is, még mindig kérdés marad: vajjon azok a szembeállított dallamok a maguk igazi köntösében állanak-e előttünk? Goudimel dallamairól legalább egészen biztosan tudjuk, hogy másképp voltak, mint a hogy *Fabó* élénk állítja. Mert hiszen ő korál-méretben közli, holott a protestánsok csak mintegy 50 évvel ezelőtt írták át Goudimelnek eredetileg ritmizálva írt dallamait korál-méretbe. Ezek tehát bizonyosan nem úgy voltak. A Pálóczi *Horváth* Ádám gyűjteményéből vett *Rákóczi-nótáról* pedig, a mint láttuk, még ennyi bizonyosságunk sincs. Itélje meg mindenki: ilyen ingatag talajba vethet-e gyökeret a dalcsira-elmélet s ilyen laza alapra lehet-e tudományt építeni?

Éppen ennyire, vagy még inkább gyökérnélkülvaló, a mit *Fabó* a kuruczdalokkal kapcsolatban a magyar skáláról élénk ad. Könyvének 115-ik lapján ezt találjuk: „A magyar hangsort id. *Ábrányi* Kornél, *Káldy* Gyula

¹ Sztankó Béláé lett volna az első komoly próbálkozás; kár, hogy a *Magyar Zenetudomány* című folyóirattal együtt, úgy látszik, az is megszűnt.

és *Molnár Géza* adják. *Káldy Gyula* (Lavotta életrajzában, Pallas-Lexicon) így közli: a, b, cis, d, e, f, gis, a; *Molnár Géza* és id. *Ábrányi Kornél* így: c, d, es, fis, g, as, h, c^a. — Ha *Fabó*ban csak egy szemernyi filológiai érzék is van, addig egy lépést sem tesz tovább, a míg e kétféle magyar hangorból el nem dönti: melyik hát az igazi? Azt hiszem, ez neki, ha ő a magyar hangsor kérdésébe bele akar szólni, olyan elemi kötelessége, hogy az elől semmi kifogással sem térhet ki. És ő mégis csak ennyit mond: „mi ezt az utóbbit helyesebbnek tartjuk a *Káldyénál*“. Hogy miért? Ezzel természetesen ismét adós marad, mint már annyiszor.

Pedig a dolog igen-igen egyszerű. *Káldy* a maga magyar hangsorát olyan dalból vonta el, a mely nem az alaphangon, hanem a dominánson végződött. Ilyen dal van a kuruczdalok közt is és százával van a magyar népdalok közt. Meg is tudjuk mondani, hogy *Káldy* dallamának, a miből ő a skáláját összeállította, *d* volt az alaphangja, de végződött magyar módra *á*-n. Már most *Káldy* tudománya csak odáig terjedt, hogy ő a hangsort nem az *alaphangtól* kezdte számítani, hanem a *végzőhangtól*. Ha az alaphangtól kezdte volna, ezzel a magyar zeneelméletíróknak sok tintáját megtakarítja s *Fabót* sem kényszeríti rá, hogy olyan két dologból válassza a helyesebbet, a mely két dolog teljesen egy és ugyanaz. Erre nézve semmit se kell egyebet tennünk, csak a *Káldy* hangsorát a *d* hangjával kezdeni s a kétféle magyar hangsor között egy sóhajtásnyi különbség sem lesz.

Fabó ezt a kicsinységet nem vette észre; de már arról, hogy a magyar hangsor létrejöttében, *török, oláh és cigány* hatás is közrejátszott, egészen szabadon beszél. Erre nézve ugyanis nem igen vannak adataink; itt tehát egészen szabadon szárnyalhat a képzelődés s a dalcsira-elmélet is kibonthatja szivárványos lobogóját.¹

Mi ezekre a területekre *Fabót* nem követjük. Sőt még csak azt sem kérdezzük, vajjon miként képzel *Fabó* ezt a hármas, török, oláh, cigány hatást: egyszerre, külön-külön, vagy egymás után? Hanem, ha már tán unalmassá is lett volna, csak a régi nótát fűjjük: a magyar népdal zenei fejlődésére még a XVIII. századból sincsenek elfogadható adataink.

A nóta tehát most annyiban változott, hogy: közvetlen adataink vannak már, de a hiányos feljegyzés miatt nem igen tudunk belőlük megnyugtató és s tudomány ítéletét kiálló eredményeket kihozni.

A míg erre nézve a jelzett előmunkálatok el nem végződtek, nincs egyéb hátra: a mai magyar népdalt kell vallatóra fognunk.

Ha eddig állandó adat-inségben voltunk, a *A mai magyar népdal*. múlt század 30-as éveitől kezdve egyszerre a másik végletbe esünk: százával, ezrével zúdulnak ránk az adatok s az a veszély fenyeget, hogy a rengetegben nem tudjuk magunkat kiismerni. A múlt századokból igazsággal még annyi mondani-

¹ A magyar skáláról dr. *Molnár Géza* is értekezik: *A magyar hangszer akusztikai világlátásban*. (Math. és Természettudományi Értesítő. XVIII. 87. l.) De ő is a fenti kétféle skálát minden megjegyzés nélkül állítja egymás mellé. Érdekesen szól róla *Bátori Lajos* is: *A magyar hangszer és a magyar népdal*. Budapest, 1903. (Különnyomat az Országvilágból). Mindaddig azonban, a míg először magát a skálát tudományos biztossággal meg nem állapítjuk, felesleges minden fölötte való elmélkedés. Ebben a kérdésben is tehát még előmunkálatokra van szükség.

való sincs, mint a mennyit *Fabó* a dalcsíra-elmélettel kierőszakolt; ezt a csekély anyagot aránylag még könnyű volt rendbe szedni. Most azonban, a mai magyar népdal tárgyalásakor, a legélénkebben érezzük könyvünknek egyik legfőbenjáróbb hiányát: a teljes módszertelenséget s a tökéletes rendtelenséget.

A könyvnek több mint fele foglalkozik a mai magyar népdallal, de minden észrevehető rend nélkül. Fejezet fejezet után következik minden belső szükség és külső kapcsolat nélkül. Elméleti és történeti részletek követik és előzik egymást s még a dalköltők idői egymásutánjában sincs semmi következetesség. *Szentirmai* Elemér és kora után előbb még *Arany* János és *Bogisich* Mihály következnek s úgy *Dankó* Pista. Fejezetek vannak, a melyek sehogy sem találják helyüket, pld. a *Refrain a magyar népdalban*, *Miből terem a népdal*, *A magyar népdal történeti földrajza* s a *dalcsíra-elmélettel* foglalkozó XI. fejezet, a mely *Dankó*, *Fráter* Lóránd, *Bánffy* György, *Konti* József, *Pete* Lajos, *Dóczy* József, *Serly* Lajos, *Beleznay* Antal, *Lányi* Ernő és *Kún* László után (már ez is minő rend!) visszarepít a XVI. századba.

A módszer és rend hiánya tulajdonképpen már a könyv eleitől kísért. A régi magyar népdal tárgyalásakor azonban ez inkább csak a megokolatlan állításokban, ellenmondásokban, henye ismétlésekben és kitérésekben nyilvánult. Ez a hiány most egyszerre, a mai magyar népdal nagy adathalmaza miatt, olyan zürzavart teremtett, a melyből a könyv írója maga sem tudott kieviczélni, nem hogy olvasóit tudta volna vezetni.

Véleményünk szerint első lépés lett volna itt is a mai magyar népdal forrásainak számba vétele, a források értékének mérlegelése s általában az ezzel összefüggő kérdések tárgyalása és tisztázása. Láttuk, hogy *Fabó*-nak a tudományos munkásság ez elemi követelése iránt már a multa nézve sem volt érzéke s hogy abból főbenjáró bajok támadtak: alapnélküli állítások és önkényes megfejtések. Forrástanulmányra a mai magyar népdal tárgyalásában nemcsak általános kritikai szempontból van szükségünk, de csak is ez az egy eszközünk van arra, hogy a ránk omló ezer meg ezer adat és példa között eligazodjunk s rendet teremtve, azokat módszeres eljárással a tudomány szolgálatába állítsuk.

A mai magyar népdal megismerésére kétféle forrásunk van: az élő hagyomány és a magyar népdalköltők művei. Lássuk ezeket egyenként!

Népdalköltőink műveinek értékelésében tudományos szempontból két nehézség akadályoz: egyik a hangjegyre tétel hűségének, másik a szerzőségnek kérdése.

Az elsőt illetőleg tudnunk kell, hogy *Egressy* Bénitől *Dankó* Pistáig, dalköltőink igen nagy hányada, éppen a tehetségesebbek, csak énekeltek és füttyültek, mint az erdők rigói, a hangjegyekhez pedig keveset vagy éppen semmit se tudtak. Ezeknek műveit másoknak kellett hangjegyre tenni s kísérettel ellátni. És vajjon ki áll jól, hogy *mások* úgy ritmizálták és hangjegyezték-e ezeket a dallamokat, mint a hogy az illetők lelkében éltek azok s a hogyan *ők maguk* írták volna le, ha véletlenül értenek a hangjegyekhez? Kívált, ha meggondoljuk, hogy naturalista népdalköltőink kótázói rendesen idegen, német műveltségű karmesterek voltak, a kiknek lelkétől messze állott a magyar zene s a kik értetlenül, e zenébe való elmélyedés nélkül, még ha egyébként a legképzettebb zenészek voltak is, visszaadni e zene sajátágait nem tudták.

Ez a kérdés igen fontos, ha egyik-másik népdal sajátosságairól, esztétikai méltatásáról van szó. De ezen mi most könnyen túl tehetjük magunkat. Mi most nem egyes népdalok dallam-kritikájával (ad analogiam szövegkritika) foglalkozunk, hanem a mai magyar népdal általános kereteinek meghúzásával. Erre pedig száz meg száz példa áll rendelkezésünkre. Ezek, egyik a másikat ellenőrzik, felvilágosítják. És ott van az a szerencsés körülmény, hogy népdalköltőink legjobb alkotásai nem csak papiros-életet, hanem valóságos élő-életet élnek ma is. A mi hiba tán a kótázatba esett volna, jelenlegi célunkhoz képest kiigazítható az énekes ajkáról és a cigány vonójáról.

Nevezetesebb fogyatékoság ránk nézve a másik: a szerzőség kérdése.

A magyar népdal-irodalomban ugyanis olyan tartozatlanul, annyira szemérmellenül megy a nóta-eltulajdonítás, *nóta-lopás*, minőre példát sem a nálunknál miveltebb, sem a nálunknál miveletlenebb nemzetek körében nem találunk. A miveltebb nemzetek erkölcsi érzéke már túl van ezen; a miveletlenebbek pedig még nem tartják érdemesnek a vele való törődést. A mi magyar erkölcsünk, a mely bizonyos dolgok elidegenítését inkább virtusnak tartja, mint bűnnek, a csikók és birkák közé sorolja a népdalt is.

És e virtus alul még jobbnevű szerzőink sem kivételek. *Káldy—Kontí* pörét már említettük. Hasonló módon pörölte pár évvel ezelőtt *Dankó Pista Lengyel* Miskát. Tíz dalát követelte rajta s a mi végtelenül gyanús, de annál jellemzőbb, a végén csupán egyre, *Nem jó mindíg, minden este*, tartotta fenn keresetét. Úgy látszik, *Dankónak* nem volt tudomása arról, hogy e dalt kettőjükön kívül még *Nádor Gyula* úr is szives volt szerezní.¹ Csak meg kell nézni 101, 102, 103 stb. című népdalgyűjteményeinket. Egybevetés útján hamar rájövünk, hogy pl. *Kéket nyilik a nefejejts, nem sárgát, Zavaros a Bodrog, ha megárad* és *A faluban a legárvább én vagyok* kezdetű közönségesen ismert népdalainkat is *Nádor Gyula* és *Huber Sándor* urak együtt voltak bátrak szerezní. Így azután szebb népdalainknak két-három szerzője is akad, a mi természet-szerűleg ébreszti fel azt a gyanút, hogy az illető dallamnak egyik sem az igazi tulajdonosa.

Legújabbán a zenemű-kiadók találtak ki egy igen egyszerű és igen elmés módot, hogy úzérkedésüket a magyar népdallal büntetlenül folytathassák. Álneveket, soha nem létező neveket találnak ki s az alatt közlik a dallamot, hogy így czégért adván neki, a *többi* tolvajtól megőrizték. És ilyenformán egyre-másra termelik nekünk a *nem létező népdalköltőket* s azok nevei alá kerül maholnap népdal-költészetünk javarésze. Sőt az is megesik, hogy álnév alatt, tájékozatlanságból, ismert nevű zeneköltőknek már nevük alatt megjelent népdalát is kiadják, akik aztán, ahelyett, hogy ez önkénytelenül rendezett második kiadásnak örvendenének, inkább pört indítanak a maguk igazáért.

Ez ázsiai állapot ellen már nyilvánosan és többször is, elég határozottan és élesen megtörtént a felszólalás², de észrevehető eredmény nélkül.

¹ *101 legszebb magyar népdal*. Nádor Kálmán V. kiadása. — A legszebb 101 magyar népdal. Rózsavölgyi és Társa kiadása.

² *Ethnographia*. 1902. 419. l. — Dr. Szász István. Dallamlopás. Magyarország, 1903. szept. 13. 18. — Elplágizált nóta. *Ellenzék*, 1904. okt. 22. — *Ujság*. 1901. ápr. 13. — *Magyarország*. 1900. ápr. 13. és 1901. ápr. 12.

Itt most már a törvénytörvénysek sem segíthet. Azt a zűr-zavart, mely e tekintetben előállott, csak népdalköltőink műveinek kritikai összegyűjtésével és kiadásával lehet eloszlatni. És amíg ez megtörténhetnék, addig is a magyar népdal minden igaz barátjának kötelessége a szellemi kalózok hosszú újjait figyelemmel kísérni s a tőlük akarattal felzavart forrást tisztítani.

Kétszeresen kötelessége volna ez *Fabónak*, aki a magyar népdal ezeréves történetét akarja megírni. Ő azonban nemcsak ezt nem teszi, de — elismerjük — jóhiszeműleg, végeredményében mégis csak károsan, növeli a zűr-zavart. Súlyos ítélet, de ezentúl könyvét is azon művek közé kell sorolnunk, melyek tájékozatlanságukkal csak terhére s újabb akadályára vannak ebben a kérdésben is a magyar zenetudományak.

Már azt is rossz néven vehetjük tőle, hogy tudományos művet írván, a jelzett állapotokról tudomása sincs. *Konti* kritikus dalára, *Kis ablakom be van növe virággal*, éppen oly ártatlanul hivatkozik (435. l.), mint a három szerzőjű *Dankó—Huber—Nádor*-nótára: *Nem jó mindig, minden este* (417. l.). E mellett aztán kibontja ő maga is a találgatások hímes fonálát. Minden egyes esetet lehetetlen számba vennünk, de elég tán, ha izelítőül egy-kettőre rámutatunk.

Szerdahelyi Józsefet eddigelé leginkább mint a magyar népdal alkalmazóját és feldolgozóját tiszteltük. Első volt azok között, akik a magyar népdalt színpadra vitték s a mivelt közönséggel megismertetve, elterjesztették. Most *Fabó*, mint eredeti népdal-költőt mutatja be s hol nyíltan, hol burkoltan, egész csomó népdal szerzőjének teszi meg. Igazolászai azonban csak ilyenek: „A dalok szövegeit ő és *Szigligeti* a nép ajkáról vette, de a nótákat csak részben.“ Hogy ezt a *részben*, vagy *egész* valamivel bizonyítani is kellene, az *Fabónak* esze ágába sem jut. Összes bizonyítékai ide csúcsosodnak ki: „egészen az ő stíljére vall“. (301. l.) Sőt közben akad ilyen kaczagató következtetés is: „Ugyancsak eredeti szerzeménye (*Szerdahelyinek*) a (*Csikós*) harmadik felvonás előzenéje, egy szépen stilizált furulyás, mert nemcsak *Szerdahelyi* flótázott és klarinettezett igen jól, *hanem* a Nemzeti Színház zenekarában ott ült a két *Doppler* testvér is, akik az ilyenben világhírű művészek voltak“. (303. l.)

Vannak azonban ennél nyilvánvalóbb dolgok is.

Fabó nem tudja, hogy *Ezt a kerek erdőt járom én* dallama nem a *Csikósban* (1847) tűnik fel legelőbb, hanem *Thern* Károly már 10 évvel előbb, mint *eredeti* népdalt, szötte bele a *Peleskei nótárius* hortobágyi jelenetébe. Különben minden elfogadható ok nélkül nem tulajdonítaná *Szerdahelyinek*. Igyekszik különben még azzal is zavarni, hogy e dallamot *más* szöveggel közli, mint amivel emlegeti.

Ő nem tudja, bár a *Limbay*-féle Dalalbum VI. kötete mutatójában is olvashatta volna, hogy *Ne menj rózsám a tarlóra* dallamát *Egressy* Béni írta. Különben nem vinné vissza a kurucz időkig. (301. l.) Ő nem tudja, hogy a 327. lapon közölt *Mi piroslík ott a síkon távolba* szövegnek más a dallama, mint amit ő közölt s viszont a közölt dallamnak ez a szövege: *Mi füstölög ott a síkon távolba*. Csak egy szó különbség, de elég a zavarra: mert az egyik dallama, amelyet *Fabó* közölt, *Egressy*é, míg a másik, tudunkra gazdátlan. Ő, úgylátszik nem tudja, hogy a *Káka tövén költ a rucza* kezdetű népdalunkról nem csupán gr. *Vay* Sándor és id. *Ábrányi* Kornél, és nem csupán a 90-es években terjesztették el azt a „mesét“, hogy *Ibrányi* Ferencz szabolcsi földbirtokos

írta volna. Hanem így mondja ezt már 1859-ben *Bartalus* István.¹ Úgy látszik, nem tudja, hogy ugyanezt a dalt Szabolcs Vármegye Monografiája szerint Balkáni *Szabó* László írta.² S tán azt se hallotta, hogy éppen azt a dalt a tótok is maguknak követelik. Különben, egyedül *Mosonyi* Mihály tekintélyére támaszkodva, nem adna neki egy új szerzőt *Travnyik* János személyében. (371. l.) Hiszen ha csak tekintélyről van szó, tekintély *Bartalus* is, és a többiek is. Emellett tudnia kellene, hogy a Kisfaludy-Társaság megbízásából *Erdélyi* János kiadásában, 1855-ben megjelent *Magyar Népdaloknak* éppen első darabja *Káka tövén költ a rucza*.³ A cím lap szerint zongorára *alkalmazák Fogarasi* és *Travnyik*. Ha *Travnyik* volna e dal szerzője, lehetetlen dolog, hogy se ő, se szerkesztő társai ne említenék. Sőt az *alkalmazák* kifejezés világosan kizárja az ő szerzőségét. Mindenki lehet tehát szerző, csak éppen *Travnyik* nem.

Viszont tudja, hogy a hány negyvennyolczas honvédet újabb időben az országban temetnek, azt mind úgy temetik, mint a Kossúth-nóta szerzőjét. Eddigélé már 5—6 szerzője halt meg. Azt is tudja, hogy miként származtatja *Káldy* Gyula e dalt egy 1707-ben keletkezett *Székely kurucz dalból*, melynek dallamát azonban elfeledi *Káldy* közölni a kurucz dalok között.⁴ Azt is tudja, hiszen maga említi könyve 141. lapján, hogy ugyanaz a *Káldy* (megfeledekve előbbi állításáról?) *Balogh Ádám nótájából* is származtatja a Kossúth-nótát. És mégis, anélkül, hogy a jelzett állításokat megczáfolná, csakhogy nagyobb legyen a zavar, minden elfogadható érvelés nélkül, egy állítólagos Szárjai-féle korál-dallammal hozza összekötetésbe (319. l.); a melyből legfennebb csak azért származhatik a Kossúth-nóta, mert a két dallam között még külsőleg sincs semmi hasonlóság.

Láthatja mindenki, hogy ilyen formán nemcsak meg nem tisztul a mai magyar népdalnak e forrása, de az is csak zavaros lehet, a mit belőle *Fabó* kimereget.

Másik forrása a mai magyar népdalról való ismeretünknek: az élő hagyomány. Ebben két réteget kell megkülönböztetnünk: az úri-rend körében és a paraszt nép közt élő hagyományt. Ez a kettő egymástól elég élesen elválik. A mekkora különbség van még ma is a mívelt ember meg a paraszt ember élete módja és gondolat-, képzelet-világa között, éppen anynyira elüt egymástól az élő hagyomány e két rétegének dalköltészete. Úri mulató társaságok csak éjfél után kerítenek sort a paraszt nép dalaira s akkor is inkább neveltség-tárgyúl, mint a hogy nevetett rajta ezer évvel ezelőtt Gellért püspök és az ő énekmestere, *Walther*. Viszont a paraszt nép is csak keveset vesz át az úgynevezett úri népdalokból s azokat is a maga szája-íze szerint átalakítja.

Erről *Fabó* könyvének 487. lapján ilyen kijelentést olvasunk: „*Sepródi* János (*Ethnographia*, 1901.) túloz ugyan, midőn azt mondja, hogy ezer új nóta közül csak öt ver gyökeret a nép közt, de tény, hogy az ilyenek az összes termelésnek csak igen kis hányadát teszik.“ Mi ugyan nem ezt mondtuk, mert a mi túlzásunk így hangzik: „Ez a legalsó réteg

¹ *Bartalus* István. Egressy Béni dalai. Budapesti Hirlap. 1859. 101. 102. 104. sz.

² Szabolcs vármegye Monografiája. Budapest. 1900. 204. l.

³ Magyar népdalok. Éneke és zongorára, vagy egyedül zongorára alkalmazák Fogarasi és *Travnyik*. A Kisfaludy-Társaság megbízásából kiadja *Erdélyi* János. Pesten. Rózsavölgyi. (1855.) 2. l.

⁴ *Káldy* Gyula. *Kurucz dalok*. Budapest. 1892. Bevezetés III. l.

Dankó ezer, nem tudom hány dalából alig ismer 4—5-öt¹.¹ De elfogadjuk így is. Mert ez a derekas czáfolat, a mely egyszersmind mintája *Fabó* egyenesen járó idézeteinek és biztosan hangzó ítélet-mondásának is, csak azt mondja, a mit mi: hogy az élő-hagyomány e két rétege egymással kevésbé érintkezik.

A műveltek hagyományos népdalköltészete, főleg az újabb időben, fel-fel szed egy-egy igazi népi terméket is, nagyobbbrészt azonban ismert dalköltőink műveiből táplálkozik. E mellett vannak külön termelői is: névtelen, mulatni szerető urak, szolgabírók, diákok, éjjeli-zenét adó fiatalság, híres fütyülők, félelmes cigány-pofozók; előtánczosok, bandák műkedvelő oktatói. Egy szóval vidadó és paragon maradt zeneköltői tehetségek, Ibrányi Ferik, a kik kártya-gusztálás közben indítanak útnak egy-egy életrevaló dallam-fordulatot, a mely két hét alatt, hihetetlen gyorsasággal befutja az országot. Ezeket a költőket csak a névtelenség különbözteti meg az ismert nevéktől; mert hogy úgynevezett zenei műveltségük és tudásuk nincs, abban hajszálíg egyeznek leghíresebb népdalköltőink nagyrészeivel.

Vehetjük észre már az utóbb említett jellemvonásból is, hogy az u. n. úri-osztály hagyományos népdalkészlete és ismert népdalköltőink termelése között nincs lényegbevágó különbség. Hogy e dalok szerzőit nem ismerjük, az e dalok sajátosságain nem változtat. A névtelen és neves szerző egy légkörben, egy műveltségi fokon él; tudománya és zeneművészeti készsége a neves szerzőnek sincs több, mint a névtelennek. Neves szerzőink is jobbára névtelen naturalistáink soraiból emelkednek ki s a kétféle forrás adatait ugyanazon gyűjtemények őrzik. Még ismert nevű, de gyenge erkölcsű nótaköltőink dallam-lopásai is nem a paraszti hagyományból, hanem a művelt osztály hagyományából történnek s így ez is szolgálja az összekegyedést. Viszont az ismert nótaköltő művét szárnyára veszi ez a hagyomány s átalakítja a gyenge bordájú népdalt — ha egyébként életrevaló — oly szeppé, hogy mikor fél év múlva az ország valamelyik szegletéből a kiindulási ponthoz visszatér, maga a szerző is alig ismer rá.

Igy megy ez a keveredés több mint ötven év óta. Így elegyedett össze teljesen e két forrás vize: a művelt osztály élőhagyománya és népdalköltőink költészete. S ezen az úton jött létre egy rendkívül gazdag és színes költészet, melyhez foghatót alig találunk még egyet a világirodalomban.

A nagy közönség s eddig a magyar zeneirodalom is, e most ismerttetett kétféle, de egybefutó forrásnak az adatait nevezi és ismeri *magyar népdalnak* s ehhez kapcsolja a magyar népdal fogalmát. Ezt ismerik s ennek sajátosságait szedik össze a magyar zene elméletírói. *Fabó* is ezt tartja szeme előtt s tulajdonképpen zenei fejlődését keresné ennek.

Ha komolyan, tudományos szemmel keresné, akkor, mint az első fejezetben figyelmeztettünk rá, legelső gondja volna e népdalnak műfaji vizsgálata s jellemző sajátosságainak összeszedése. Mert csakis ezek után veheti fel a kérdést: honnan ered ez a népdal s honnan vette jellemző sajátosságait? *Fabó* e helyett össze-vissza halmoz mindent. Mivel sok mindenről szól, azok között okvetlenül akad olyan is, a mely a felvetett kérdésre s így a tárgyra tartozik; de ez is belevész a feleslegességek áradatába. Hosszasan beszél a palotás-zenéről, a magyar tánczokról, a refrainról;

¹ *Ethnographia*, 1901. 361. l.

közül színi czédulákat, nyugtákat, kótaczímlapokat, arcsképeket, kézvonásokat; érdemesebb népdalköltőről (Egressy) rövidebb, kevésbé érdemesről (Simonffy) hosszab életrajzokat. Csak éppen a főkérdésre, a dolog lényegére nem felel: honnan ered ez a népdal s honnan vette jellemző sajátosságait?

Mi a mai magyar népdal műfaji vizsgálatával már foglalkoztunk.¹ Megállapítottuk, hogy a magyar népdalnak, a mint azt ma közönségesen érteni szoktuk, négy tipikus formája van: a *lassú magyar népdal*, a *mérsékelt időmértékű népdal*, a *lassú csárdás* és *sebes csárdás*. Ötödiknek vehetjük ezek mellé a $\frac{6}{8}$ -ados *népdalt*, a mely kétségtelenül idegen hatás eredménye, de a mely előfordul nemcsak az úri népdalok között, hanem a paraszti hagyományban is.

Fabó a magyar népdalnak e válfajait könyvében meg nem különbözteti egymástól, hanem össze-vissza beszél róluk. Pedig nyilvánvaló ezeknek műfaji különbsége² s kétségtelen, hogy ezeknek nem egy az eredetük és így nem lehet egy a fejlődési *menetük* sem. Ha tehát tudományos eredményt akarunk elérni, külön-külön kell vizsgálnunk a magyar népdal különböző válfajait, mert másképp zavar és értelmetlenség lesz belőle, a minthogy nem mondhatunk egyebet a *Fabó* könyvéről sem.

Legkönyebben végezhetünk a $\frac{6}{8}$ -ados népdallal. Ezt *Fabó* csak éppen-hogy említi könyve 283. lapján, pedig érdemes volna tízetesebb vizsgálatra is, mint a mennyire most tehetjük. Hogy idegen hatás eredménye, kétségtelen. De ha az idő után kérdezzük, hogy mikor kezdett a magyar zenében ez az idegen ütemfaj hódítani, éppen úgy nem tudunk rá megnyugtatólag felelni, mint a hogy a kétségtelenül kevesebb számú, de mégis meglévő $\frac{3}{8}$ -ados, $\frac{3}{4}$ -es vagy $\frac{2}{4} + \frac{3}{4}$ -es dalok hatásának idejét sem tudjuk megállapítani.

Annyit látunk, hogy a $\frac{6}{8}$ -ados népdal sokkal otthonosabb az úri hagyományban, mint a nép között. Valószínű tehát, hogy a közvetítő az úri osztály volt és nem a nép. Ebből az is következik, hogy a $\frac{6}{8}$ -ados népdal nem közvetlen érintkezésnek, hanem tán irodalmi hatásnak az eredménye. Ha már idáig jutottunk, önkénytelenül *Bajzáék* szentimentális, jambikus és trochaikus formákban mozgó lírája idejére kell gondolnunk. Ekkor azonban csak általánosabbá válhattak ezek a dalok, mint a hogy terjesztették őket az ötvenes évektől kezdve a Fröbel-féle gyermek-kertek is. Mert a $\frac{6}{8}$ -ados népdalt teljes mivoltában megtaláljuk már Tinódi Sebestyennél.

A XVI. század zenei maradványai közül sokan felemlgették már *Mátraytól*³ P. *Thewrewk* Emilig⁴ és *Fabóig*⁵ *Csükei* Istvánnak Ilyés próféta-ról és Achab királyról szóló énekét, mint a mely első $\frac{3}{4}$ ütemű emléke a magyar zenének. Pedig ez közelről sem oly tanulságos, mint *Tinódi* $\frac{6}{8}$ -ados dallama, a melyet *Sokféle részögösről* című gúnydalához mel-lékelt.⁶ Mert hogy a *Csükei* $\frac{3}{4}$ -es dallama egyházi hatás eredménye, mint már *Mátray* említi s *Fabó* is utána mondja, egészen bizonyos. Igazolja

¹ A magyar népzene fajtái. *Ethnographia*, 1902. 193. l.

² Lásd a részleteket idézett helyen.

³ Történeti, bibliai gunyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból. 26. l.

⁴ P. *Thewrewk* Emil. A magyar zene tudományos tárgyalása. Budapest, 1890. 14. l.

⁵ Idézett műve 67. l.

⁶ *Chronica* 1554. k. iv 1^a lev. — *Mátray* idézett műve 111. l.

ezt a ma használatban lévő egyházi népénekek egész sorozata. S mivel *Csükei* dallama kétségtelenül nem népi, hanem műzenei alkotás, valami különösebb tanulságot nem is meríthetünk belőle annál, hogy ez az első e nemű magyar termék. Más elbírálást érdemel *Tinódi* hivatkozott dallama.

Tudjuk, hogy ő is tanult költő volt, de mint költő is, mint zeneköltő is, néha elfeledkezik tanult voltáról s önkénytelenül hírt ad azoknak a hegedősöknek igazi népi költészetéről, a kiktől magát oly féltékenyen megkülönbözteti. Szövegei, krónikai kétségtelenül műköltői termékek. De kettőnek a tárgya feltétlenül Kármán Demeterék programjából való. Tinódinak a *Sokféle részegesről* és *Az udvarbírák és kulcsárokról* szóló versei úgy hatnak, mint korunk népénekeseinek megrovási kalandjai. Ezekben a gyöngye ritmus és szegény rimelés a műköltőé, de a szokatlan jókedv, eleven tréfálkodás, fesztelen hang s az egész felfogás, melyben megjelennek, azoké a hegedősöké, „kiknek bor lelkek“, s a kik „csak borért is elzörgetnek néha szegényök.“

Van még *Tinódinál* $\frac{3}{4}$ -be, sőt $\frac{6}{4}$ és $\frac{6}{8}$ -ba szedhető dallam más is, több is. De mindenik többé-kevésbé magán hordozza a művészi és egyházi zene hatásának nyomát. Az összes Tinódi-dallamok között csak kettő van, melyen a mai népiesség félreismerhetetlenül megnyilatkozik: a már említett *Eger viadaljáról* szóló ének s ez a $\frac{6}{8}$ -ados dallam, melynek, mint láttuk, szövege is a népénekések szokott művészi készletéből való.

Ez a dallam tehát igazolja, hogy a német, vagy általában idegen eredetű, $\frac{6}{8}$ ütemű dal a magyar zenére és a magyar népdal-költészetre legalább is a XVI. századtól kezdve állandóan és folytonosan hat. A hatás megindítói és első közvetítői félnépi énekesek lehetnek s legkedvesebb otthonuk a különböző czéhek körében lehetett, melyek általános műveltség-történetünkben is az idegenség állandó fészkei és terjesztői.¹ Erős táplálékot nyerve ez a dal-típus, mikor Ráday Gedeonnal a nyugat-európai versformák irodalmunkban felléptek.

Ma is élő $\frac{6}{8}$ -dos népdalaink, vagy dalaink legnagyobb része azonban *Bajza* korából való. Ekkor annyira kedves és népszerű volt, hogy mikor *Petőfivel* és *Arany Jánossal* a szóköltészetben az egyszerű és természetes magyar népiesség uralomra jutott, a zeneköltészetben ez a dal-típus, mint a bágyatag szobai költészet maradványa, az úri osztály körében sokáig, szinte a század végéig, népszerű volt. *Egressy Béni* első dalai (*Mi ver föl súlyos álmaimból*) még ebben a formában szólalnak meg. S a mi igazán csudálatos, a míveltek hagyományában *Petőfinek* számos dala, sőt tiszta népdala is fölvette ezt a zenei formát: *Éj van, csend és nyugalomnak éje*, *Önkénytelen az ember*, *Rózsa bokor a domb oldalon*, stb. Lekerült ez a legalsó népréteg körébe is, bizonynyára a mívelt osztály hatásaként, mert tiszta népballadát is találunk ebben a formában: *Ugyan édes rózsám, Mi bajod érkezett*.

Lassanként annyira elfogadott lett a magyar közönség körében, főleg, mikor a Fröbel-féle gyermek-kertek is elkezdtek a gyermeki világban a terjesztésüket, hogy ma már nem érezzük egészen idegennek.

Vázlatosan ez a története a $\frac{6}{8}$ -os népdalnak, a mely tehát végeredményében se nem népdal, se nem magyar népdal. Foglalkozni azonban ezzel is kell, mert érdekesen jelzi történetével az idegen zenei műformák

¹ Smidt—Curranta—Kovács-nóta. Kájoni codex 77. l.

hatását s így egészében ez is beletartozik úgy az általános magyar zene, mint a magyar népdal zenei történetébe.

A magyar népdalnak felsorolt többi négy válfaját is külön-külön kell megítélnünk, mivel mindeniknek más és más a műfaji jellege s ebből következőleg más lesz a történeti fejlődése is.

Mindenek előtt külön kell választanunk azokat a népdalakat, melyek a *lassú csárdás* és *sebes csárdás* műformáját mutatják. Ezek, a mint már nevük is elárulja, eredetileg szintén nem szoros értelemben vett *népdalok* voltak, hanem *táncz-dalok*, a melyek tehát először a *hangszeres* zenéhez tartoztak s nem a *szöveges* zenéhez. Igazolhatjuk ezt e dalok időmértékével is. A legfőbb különbség ugyanis e most említett két válfaj és a másik kettő között abban van, hogy az egyiknek *határozott, egyenletes* az időmértéke, míg a másik csoporté *határozatlan, szabad*, vagyis rubató.¹ Természetes, mert hiszen *tánczolni* csak egyenletes időmérték mellett lehet, míg a mulatozó kedve és szeszélye szerint változtathatja a csak *hallgatásra* szánt dalok időmértékét.

Tegyük meg tehát a jelzett válfajok közt is az osztályozást: nevezzük az egyik csoport tagjait *táncz-nótáknak*, a másikat *hallgató nótáknak* s így vessük fel a kérdést ezek eredetéről és fejlődési menetéről.

Ha megnézzük *Fabó* könyvének ide vonatkozó fejezeteit, arra a különös eredményre jutunk, hogy a mi *történeti* rész van benne, az a táncz-nótákat illeti, viszont a hallgató nótákról *elméleti* megjegyzéseket kapunk. Ez öntudatlanul, mintegy természeti szükségéből történt így, a mennyiben a táncz-nóták történetéből tudunk még valamit, de annál kevesebbet tudunk a múlt század 20-as éveit megelőzőleg a hallgató nótáról; viszont ez utóbbi sajátosságai eredetiségben messze felülmulják az előbbi csoportot. Ez tehát így rendben volna; csak hogy *Fabó* nem tévén meg a kétféle válfaj közt a különbséget, csak a részletekben is otthonos szakember tudja ellenőrizni: mikor melyikről beszél?

A mit *Fabó* a magyar tánczokról, a palotás zenéről, *Lavotta* és *Bihari* magyarjairól hosszasan és részletesen elmond, a maga egészében nem tartozik a magyar népdal történetébe; a mi belőle oda tartozik, az csakis a *lassú csárdásra* és *sebes csárdásra* vonatkozhatik.

A *lassú csárdásról* ugyanis már *Mátray* és *Bartalus* idejében tudtuk, vagy legalább sejtettük, hogy a XV—XVII. századokban divatos külföldi tánczok hatására először mint toborozó, vagy verbung jött létre s a mult század közepén nyerte tánczfiguráival együtt mai formáját. Ugyanez volt az útja a *sebes csárdásnak* is, a melynek előképét szintén megtaláljuk *Lavotta*, *Bihari* és *Csermák* ugrós nótáiban, épp úgy, mint a mai *lassú csárdás* elődét *Lavotta* lakodalmas tánczában.

Ezt eddig is így tudtuk, vagy legalább is így gondoltuk. És ennél többre *Fabó* nagy terjedelmű könyve sem tudott megtanítani. Mert a helyett, hogy a fejlődés egymásutánját, az átmenetek különböző fázisait igyekeznék kimutatni, csak általánosságokkal hozakodik elő, a melyekből semmit sem lehet tanulni.

A *lassú csárdás* és *sebes csárdás* eredetéről és fejlődéséről szóló, imént jelzett elméletet nagyon is valószínűnek tartjuk. De igen-igen szükségesnek tartanók, ha valaki e két tipikus magyar táncznóta-forma eredetét

¹ Részletesebben *Ethnographia*, 1902. 193. l.

és fejlődési menetét elfogadható példákon ki is mutatná. Mert bármennyire valószínű is ez az elmélet, van egy pár olyan részlete, a mely óvatosságra és gondolkodásra készítet. Most csak kettőt kívánunk megemlíteni. Nevezetesen: ha a lassú csárdás a külföldi tánczokra épített magyar művészi (úri-palotás) tánczból veszi az eredetét, hogyan illeszkedik bele ebbe a teoriába Tinódinak *Egervár viadaljáról* szóló éneke?

Már *Mátray* látta enek a dallamnak (Ti magyarok már istent imádjátok) a toborzókkal és a mai lassú csárdásokkal való összefüggését.¹ *Bartalus* István ugyan az olasz passamezzókkal veti össze ezt a dallamot,² de ez a két vélemény, bármennyire szembe volt is szegezve annak idején, lényegében nem mond egymásnak ellent. Ugyanis *Mátray* ennek a Tinódi-dallamnak *mai* utódait kereste, *Bartalus* pedig az *előképére* gondolt s ez a két vélemény így nem hogy ellenkezésbe állana, de szépen kiegészíti egymást s teljesen beleillik a lassú csárdásról hirdetett eddigi elméletbe. Különösség csak abban van, hogy a mai lassú csárdásnak olyan tökéletes formáját találjuk meg *Tinódinál* már a XVI. század közepén, a minőt az elmélet szerint nem volna szabad találnunk. A Vietorisz és Kájoni kódexekben egész sereg külföldi tánczdarabban megtaláljuk azt a sarkantyú-pengéssel összekötött kadenciát, mely a mai lassú csárdásnak unalmassá vált sajátossága. De sehol, sem hazai, sem külföldi gyűjteményekben eddig nem találtunk még egy másik példát, a mely csak távolról is úgy megközelítené a mai lassú csárdás műformáját, mint Tinódinak hivatkozott dallama.

Vajjon véletlenségnek tartjuk-e tehát ezt az egyezést? Vagy pedig azt mondjuk, hogy a mai lassú csárdás a XVII. század folyamán visszafejlődött, hogy a XIX. század elején újra elinduljon — Tinódi felé? Avagy fel kell zavarnunk az eddigi elméletet s egészen újat kell keresnünk? — Ezek azok a kérdések, melyek *Tinódi* egyetlen dallamából folynak s a melyekre a végleges feleletet csak a jövő tudományos kutatás fogja megtalálni.

Másik figyelmeztetésünk a sebes csárdásra vonatkozik. Ennek fejlődési útja is *Lavotta*, *Csermák*, *Bihari* ugrós nótáitól és *frischkái*tól a *Tolnai lakadalmasig* s onnan máig, elég egyenesnek látszik. Kérdés azonban mi és mennyi közük van ehhez a tótoknak.

Mikor a 40-es évektől kezdve a sebes csárdás-láz országszerte dühöngeni kezdett, általánosan hangoztatott igazság volt, hogy ezt a sokszor ízléstelenségbe vesző tánczot és táncznótát a tótoknak köszönhetjük. Jobb lett volna, ha *Fabó* a középkori tót népdalok fantomja helyett inkább erre, a csak 50 évvel ezelőtt végbe ment vegyülési folyamatra terjeszti ki gondját, mert erről az ő nagy könyve után is csak annyit tudunk, a mennyit 50 évvel ezelőtt *Mátray*, *Szénffy*, *Bartalus* tudtak. Ez pedig alig több általános szólamoknál. Ebből ugyan senki meg nem mondja: mi a miénk s mi a tótoké?

Ime, a mai magyar népdalnak táncz-zenéből fejlett két válfajáról tudunk a legtöbbet s abban is mennyi a bizonytalanság. A másik két válfajról: a lassú és mérsékelt időmértékű *hallgató* nótáról, bár igazában csak ezek nevezhetők népdaloknak, még ennyit sem tudunk. Ez a tény

¹ Történeti, bibliai és gúnyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból. Pest. 1859. 84. l.

² A magyar palotás-zene eredete. *Századok*, 1892. 20. l.

Fabó könyvéből nem tűnik ki. De egyszerűen csak azért, mivel ő a magyar népdal válfajai között nem tesz különbséget s így a mit egyikről mond, a másikra is érthető. Másfelől ő mindig, mindent tud; ezt pedig a legkönnyebben úgy éri el, hogy sohasem állítja élére a kérdést, sohasem néz egyenesen szemébe a dolognak, hanem megmarad az általánosságoknak szélesre taposott és így kényelmes országútján.

A mai lassú magyar népdal a múlt század 20-as éveiben jelenik meg először az irodalom, illetőleg az irodalmi köztudat előtt. Legelső hajtása, úgy látszik, a *Cserebogár, sárga cserebogár* szövegű dallam volt. Legalább ezt emlegetik először. Általánossá ez a daltípus a 40-es években lett, a mikor *Egressy* Béni, egyik legnagyobb dalköltőnk, fellépett. Vele egyidejűleg, vagy tán valamivel később jelentkezik az igazi sírva-vigadó nóta-típus, a mérsékelt időmértékű népdal, melyet Szentirmay Elemér vitt virágzásra.

Kérdés: hol volt, miből fejlődött ez a két dal-típus?

Ha megvizsgáljuk e dalok jellemző sajátosságait, mint már a Vietorisz és Kájoni kódexekkel kapcsolatban említettük, arra a különös eredményre jutunk, hogy e sajátságokat, pl. a szabad előadásmódot, rövid hangsúlyos kezdetet, korijambust, magyar skálát és a dallamsornak felső ötödében vagy a párhuzamos hangnemben való megismétlését, — mind ezt a XIX. század előtti időben hiába keressük. E tünemény okát, mint szintén említettük, *Mátray* és *Bartalus* a hangjegyzés hiányosságában keresték. A míg a Vietorisz és Kájoni kódexek elő nem kerültek, valóban lehetett is erre gondolni; de azóta már másképp kell gondolkoznunk. A kétségtelenül magyar eredetű dallamok, a pontos hangjelzés, a tiszta népi tánczok, semmi kétséget sem hagynak az iránt, hogy ezt a negatívus ténytet ezentúl tudományos igazságul kell tekintenünk. Egyedül a *rubato* előadásmód az, a mit a kódexek nem jeleztek s melyet így még a hangjegyzés hiányosságára foghatunk.

Kérdés tehát: honnan veszi ez a két dal-típus eredetét és sajátosságait, ha azokat a múlt századok maradványain kimutatni nem tudjuk?

A felelet igen egyszerűen abban a körülményben van, a melyre mi már többször figyelmeztettünk,¹ a melyet azonban, úgy látszik, se *Fabó*, se mások nem vettek észre, hogy t. i. mind az, a miről mi eddig szóltunk, a miről *Fabó* 600 lapos könyvet írt, a miről elmélet-íróink magyar népdal címén írnak, mind ez még nem az *igazi* magyar népdal. Ez csak az u. n. *irodalmi* népdal, melynek forrása az úri hagyomány és népdalköltőink művei, vagyis az irodalom. Ez alatt van még egy eddig kevés figyelemre méltatott réteg, az úgynevezett paraszti népdal, melynek forrása az élőhagyomány mélyebb rétege, az *igazi* népi-hagyomány.

A magyar népdalnak e legelső rétegeből még nincs minden tekintetben megbízható gyűjteményünk. *Mátray*, *Szini*, *Bartalus*, *Limbay* nagyobb részt az irodalmi és úri hagyomány adalékait gyűjtötték s nem tettek különbséget irodalmi, félnépi és igazi népdal között. E miatt e legelső réteg adalékairól, az ú. n. paraszti népdalról, csak éppen a legeslegújabb etnografiai gyűjtések alapján tudunk valamit. De ez is elég, hogy a felvetett kérdésre, bár ideiglenesen, feleletet adhassunk.

¹ *Ethnographia*, 1901. 359. 1. 1902. 193. 1. — *Budapesti Szemle*, 1906. — *Erdélyi Múzeum*, 1906. 164. 1.

A magyar népdal ugyanis, a mint azt elmélet-íróink ismerik és leírják, *nem mult századokból átjött örökség, hanem csupán újabb fejlődési fokozata az alatta levő rétegnek, vagyis a paraszti népdalnak. Azokat a jelzett sajátságokat azért nem tudjuk a múlt századokban kimutatni, mert ez a kifejlés, kiválás csak a XIX. század elején ment végbe. Így aztán a kiválással előállott, kiéleződött sajátságok eredetét, csíráit is nem az előbbi századokban, hanem első sorban abban a rétegben kell keresnünk, a melyből a kiválás történt, vagyis a paraszt nép száján élő hagyományban.*

Ezt a tényt nemcsak a jelzett negatívus eredmények bizonyítják, de igazolja magának a népiesség eszméjének egész története. Tudjuk, hogy ez a költői felfogás, a népiesség, európaszerte csak a XVIII. század végén kezdett lábrakapni, mikor Herder a világ figyelmét feléje fordította. Ez nem azt jelenti, hogy Herder előtt ne élt és ne virágzott volna a népköltészet. Élt az és virágzott; a műköltészettel mindig szorosabb-lazább érintkezésben volt. Csakhogy ez az érintkezés a XVIII. század előtt szörványos és véletlenszerű volt s Herderrel vált általában öntudatosá. Nem kell tehát egyebet tennünk, mint nyomon kísérnünk a népiesség eszméjének történetét a különböző századokban s ebbe beleilleszteniünk azokat a zenei adatokat, melyeket a legrégebb időtől kezdve felmutathatunk. Fabó zavaros, kitéréssekkel és feleslegességekkel terhelt előadása helyett, egy világos, egyszerű és természetes fejlődési menetet látunk magunk előtt, melyben lehetőleg minden adat megtalálja a maga természetes helyét.

A míg zenetudományunk adat-gyűjtés helyett elmélkedik, a míg a függő kérdéseket csak úgy könnyedén, balkézzel intézi el, addig alig tehetünk egyebet, mint megelégednünk azzal a vázlatos rajzzal, melyet tanulmányunk összefoglalásául a magyar népdal ezeréves történetéről az alábbiakban adunk. Csak az általános körvonalokat húzzuk ugyan meg, de abból is kitérünk, hogy a magyar népdal fejlődési menete összeesik egész műveltségünknek s abban irodalmunknak is, történeti fejlődésével — a mint ez nem is lehet máskép.

Ki kell indulnunk abból az igazságból, hogy a népköltészet azóta él, mióta maga a nép. Ha tehát adataink nincsenek is valamely korból, az még egyáltalában nem jelenti sem a népköltészetnek, sem a népdalnak a nem létezését, csupán csak magát az adatok hiányát. A kérdés tehát csak az lehet: hol, mikor s mennyiben jelentkezik ez a folyton élő népköltészet?

Krónikásaink feljegyzéseiből kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a vezérek alatt gazdag, színes költészetünk volt, mely a legnagyobb valószínűséggel népies költészet volt. Ezt letarolta, megszakgatta a keresztyénség s a nyomában járó idegen műveltség, a mely egyszersmind a magyar műköltészet kiválását is megindította.

Hogy milyen volt a pogánykori népköltészet, azt ma már nehéz eldönteni. A regős énekek szövegei és dallamai kétségtelenül ebbe a korba nyúlnak vissza, de hogy minő elváltozáson mehettek át, a míg hozzánk lejuttek, azt még eddig senki ki nem mutatta. *Fabó* könyve 29-ik lapján megpróbálja *Kuhač* Xav. Ferencz véleményével szembe állítani a magáét; de bizony, ha tudományos véleményt akarunk a regős énekekről formálni, csak azt kell mondanunk, hogy várnunk kell még újabb adatok után s főképpen a gyermek-dalokat kell vallatóra fognunk — ha majd alkalmas gyűjteményünk lesz belőlük.

A regős énekekből tehát, valamint a gyulafehérvári könyvtár középkori dalocskájából, csak annyit szabad ez idő szerint következtetnünk, hogy azok kétségtelenül népi termékek s tán tiszta magyar népi termékek. A mai magyar népdal forrásainak vizsgálata győzött meg arról, hogy e dalocskákat nem szabad az *irodalmi népdal* mértékével mérnünk, hanem a *paraszi népdalokkal* kell őket összevetnünk — ha majd minden tekintetben kielégítő gyűjteményünk lesz belőlük.

Ez a két adat tehát ez idő szerint még csak annyit mond, a mennyit krónikásaink is elárulnak, hogy a magyar népköltészet és népzene a középkorban is élt és virágzott. Az irodalomtörténetből tudjuk meg a többit, hogy t. i. ebből a népköltészetből, mint alapszövevből, főképpen az Anjouk és Hunyadiak alatt, már egy virágzó *műköltészet* válik ki, a mely eleinte erősen egyházi hatás alatt állhatott, de a mely Mátyás alatt már mint önálló *nemzeti költészet* lép fel.

Hogy e nemzeti költészetben része van az egyházi hatás mellett a népiességnek is, kétségtelenül megállapítható a szövegekből; de a *zenére* nézve csak a XVI. század zeneköltőinek, *Tinódi*nak és kortársainak műveiből vonhatunk következtetést — a mennyire a fogyatékos hangjelzés engedi.

Tinódi szerepe és költészete kétségtelenné teszi, hogy él és virágzik a népköltészet és népzene; de arról is hirt ad, hogy e réteg fölé egy másik réteg telepedett le, a mely öntudatlanul és önkénytelenül táplálkozik az alsóbb rétegből, de magát attól külön tartja, külön emlegeti. A XVI-ik századnak szöveg- és zeneköltészetén egyaránt felismerhető a népiesség hatása, de éppen úgy felismerhető az egyetemes egyházi költészetnek, valamint a nyugati nemzetek költészetének hatása is.

Ez a költészet tehát, a XVI. század zene- és szóköltészete, nem *népköltészet*, hanem *nemzeti műköltészet*. Éppen azért itt, *ebben a költészetben*, az *igazi népdalnak* csak a nyomát, hatását találjuk meg; maga a népdal örökre elhangzott a parasztnép virágénekeivel és *Kármán* Demeter meg társai vonóján — ha csak a mai magyar népdal paraszt hagyományai közül elő nem kerül a regős énekekhez és *Tinódi* Eger viadaljához hasonló módon.

A mit itt láttunk, ugyanaz a folyamat megismétlődik a XVII. század végén és a XVIII. század elején fellépő kuruczkori költészetben.

Mátyás idegen műveltségű, de magyar érzelmű udvara szétzüllik: az ország kétharmada idegen uralkodók (török, német) hatalma és idegen műveltség hatása alá kerül. Az ellenreformáció megtöri a magyar műveltségnek azt az egységét, a mely minden területi elkülönzés mellett is még megvolt a XVI. század folyamán. Ez a műveltség a XVII. században Erdélybe és az erdélyi fejedelmek udvarába szorúl. A magyar zene és magyar népdal maradványait tehát itt kell keresnünk. És nem véletlen, hogy míg az Észak-Magyarországon összeírt Vietorisz-énekeskönyv számtalan tót adaléka között alig találunk egy pár magyar dalt, addig az Erdélyben készült Kájoni kódex tiszta népi dallamokkal kedveskedik, a melyek mellett Apor István, Apor Lázár és Mikes Kelemen neve áll magyarázatul.

Mikor a Bethlenek és Rákócziak diadalmas hadjáratai nyugat felé megindultak, velük együtt ez a műveltség is hódított. S mikor Thököly és II. Rákóczi Ferencz, úgyszólván az egész Magyarországot megmozdították, urat és szolgát egy táborba állítottak, ezzel alkalmat adtak egy olyan szó- és zeneköltészet létrejöttére, a melyet tiszta népi költészetnek még nem nevezhetünk ugyan, de a mely ezt a fogalmat már nagyon megközelíti.

A kurucz költészetben másodszer találkozunk a népköltészet és népzene kétségtelen hatásával. Ez a hatás most már sokkal mélyebb és áthatóbb, mint a XVI. században volt s a mellett nem zavarja ezt a hatást sem az egyházi, sem más idegen költészet. Ezt a költészetet úgy szövegében, mint dallamában *népies nemzeti költészetnek* nevezhetjük, a mint ezt a fogalmat később *Arany* és *Petőfi* műveivel kapcsolatban a mű-elmélet megállapította.

Találunk itt már elvétve tiszta népi termékeket is, az egész azonban az úrrend termelése és hagyománya s nem a paraszt népe. Ez magyarázza meg azt is, hogy a kurucz dalok olyan hamar kivesztek az emlékezetből. Az úrrend ugyanis ki van téve a divatos áramlatoknak s a XVIII. század végén, a mikor Pálóczi *Horváth* Ádám gyűjtöget, már a német érzelgős dalok s *Csokonai*nak ilyen irányú dalai szerepelnek a műveltek között.

A kurucz korszak tehát a magyar népdal történetében egy rövid ideig tartó fényes villanás, a mely már nemcsak arra a tényre világít rá, hogy a népköltészet él és virágzik, hanem megmutatná e költészet milyenségét is, — ha adataink *egykorúak* és *megbízhatók* volnának. E miatt, jóllehet ez az első alkalom, a hol a magyar népdal zenei fejlődéséről szó lehet, részletes eredmények helyett ez idő szerint egy pár általánossággal kell megelégednünk.

Első ezek között, hogy a kurucz-dalok csakugyan a magyar népdalnak és népi zenének továbbfejlődései. E továbbfejlődés fővonásait a gazdagon szárnyaló dallam, merész hangnemi kitérések, szokatlan végzések, meglepő fordulatok és az egészen átvonuló keserű, daczos hangulat teszik. Volna még a ritmus a korijambussal és a magyar skála; de a mint már jeleztük, e tekintetben egyáltalában nem lehetünk biztosak, mennyi ebből a kurucz-kor s mennyi *Káldy* hagyománya.

Minket most leginkább érdekelhet az, hogy ez a gazdag, színes költészet, a mily gyorsan bukkant felszínre, éppen olyan gyorsan el is tűnt az irodalom színteréről. Vele együtt vonúl vissza a népköltészet is. A mi azt újra napfényre varázsolja, már nem véletlen, nem politikai konstellációk találkozása, hanem a Herdertől öntudatosan megindított európai mozgalom.

Nálunk ugyan e mozgalomra kedvezőtlen a talaj. Sem politikai, sem irodalmi viszonyaink nem alkalmasok a befogadására. Rendi alkotmányunk és *Kazinczy* eszményi irányzata, egyformán ellene szegül minden népies felfogásnak. Mégis Pálóczi *Horváth* Ádám gyűjteményét, *Csokonai*, *Vitkovics* és *Kisfaludy* Károly népdalait ennek a mozgalomnak köszönhetjük. Jön aztán a múlt század 20-as éveinek politikai irány-változása, mely alig két évtized alatt addig soha nem látott tömegben veti fel a népköltészet adalékait s megteremti ezzel a magyar népköltészet virágzó korát.

Tudnunk kellene, hogy a népköltészetnek s ezzel együtt a magyar népzeneinek e harmadik megjelenése az irodalom horizontján, mikép történt, hogyan, milyen körülmények között kezdődött? Erre majd csak akkor felelhetünk, ha a *Horváth* Ádám gyűjteményét restauráljuk s a múlt század két első évtizedeinek névtelen színpadi zenés termékeit apróra átvizsgáljuk. Minden jel arra mutat ugyanis, hogy a mai *irodalmi népdal* kiválása a paraszti népdalból azzal indult meg, hogy a paraszti népdalt az irodalmi színvonalat el nem érő népies bohózatokban alkalmazni kezdték már jóval az előtt, mielőtt ennek az irányzatnak a politikai és irodalmi

viszonyok kedvezhettek volna. Erre nézve majd még az iskolai színjátékokat s főként azoknak közjátékait kell átvizsgálnunk. Addig kénytelenek vagyunk megelégedni azzal a ténnyel, hogy a múlt század 40-es éveiben, részint gyűjteményekben, részint előhagyományban, részint szinpad-i művek, kivált népszinművek betéteiben, egy olyan színes, gazdag népdal-zene költészetünk van, a mely már a külföld figyelmét is felkölti. És hogy van már egy Isten kegyelméből való népdalköltőnk is: *Egressy Béni*.

Innentől kezdve aztán már könnyű a feladatunk. Látjuk egymás után feltűnni a legkiválóbb népdalköltőket: *Simonffy Kálmánt*, *Szentirmay Elemért* és *Dankó Pistát* s előttük, utánuk a kevésbé nevezetes nevek egész seregét. Látjuk mindjárt *Egressynél* a lassú magyar népdalt a maga teljes pompájában, hangnemi gazdagságával, a dur és moll hangnem hirtelen változásaival, a korijambusok tömegével. *Szentirmaynál* látjuk a lassú csárdának és sírva-vigadó (félíg bús, félíg vidám) mulató nótáknak színes gazdagságát. És látjuk végül, hogy *Dankó Pista* kezében s főleg utódai és utánzói műveiben, mikép jut az irodalmi népdal a népszinmű sorsára: elszintelenedik hangnemileg, egyhangúvá válik ritmusában s elszegényedik a sok reminisczenzia miatt dallamában.

Ime vázlatosan az út, melyen a magyar népdal zenei fejlődése ezer év alatt elhaladt. Szakadékok, homályos mélységek látszanak rajta. Ezek betöltésére, a részletek kiderítésére előmunkálatok szükségesek: restaurálni Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményét s *helyes megfejtésben* összegyűjteni, a mit erre nézve a múlt századokból összeszedhetünk; kritikai gyűjteményeket állítani össze a mai magyar népdal háromféle forrásából s az eddigi egész népdal-elméletet a paraszti népdal bevonásával új vizsgálat alá venni. Főleg ez utóbbi, a paraszti népdal gyűjtése és vizsgálata nélkül ez a feladat meg nem oldható s viszont a legtöbb felvilágosítást ettől várhatjuk.

A ki ezen az úton elindul, mindenütt szembe fogja magát találni dr. *Fabó Bertalan* könyvével. De nem úgy, mint útmutatóval, segítőtárral, hanem mint akadályllyal és félrevezetővel.

Az egész könyvnek helytelen kiindulása, a magyar zene eredetéről alkotott teljesen tudománytalan felfogása, a régi hangjegyek megfejtésében elkövetett botlásai, a mai magyar népdal műfaji vizsgálatának és a különböző válfajok megkülönböztetésének elmulasztása, az egész könyvön végig vonuló önkényesség és rendszertelenség, — mind ezek csak arra jók, hogy anélkül is kritikátlan zeneirodalmunkban a zavar, a babona és a sötétség az eddiginél is nagyobb legyen.

A ki ezt a könyvet végigolvassa, a *magyar népdal zenei fejlődéséről* a végén sem tud többet, mint az elején tudott. Sőt tán kevesebbet. Mert a rend és cél nélkül következő ezer kótapélda, a gyökérnélküli megjegyzések, idézetek, odavetett czélzások, merész találgatások, nyilvánvaló ellenmondások abban a kis tudományában is megzavarják, a mit esetleg a könyv olvasója magával vihetett.

Mindezeket a hiányokat és hibákat hatványozza s igen-igen ártalmassá teszi az a sajnálatos körülmény, hogy ez a könyv a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelent meg. Félős, hogy ebből a körülményből merített, de, a mint láttuk, arra teljesen méltatlan tekintélyével, teherként nehezedik a lelkekre s megzavarja még azoknak a tisztánlátását is, a kik mégis valamennyire tájékozódva vannak a magyar zene és zenetudomány történeti és elméleti kérdéseiben. Jelentkezett is már e körülmény káros hatása azok-

ban az előszóból táplálkozó dicséreteken, melyek e műről különböző folyóiratokban és lapokban megjelentek, de a melyek éppen oly felületesek voltak a könyv megítélésében, mint a mily könnyelműen járt el maga a munka a tudományos kérdésekben.

Megvalljuk, éppen e most jelzett sajnálatos körülmény adta kezünkbe a tollat, s ha helyen-helyen keményen, sőt kíméletlenül is szólottunk, azt is ennek kell tulajdonítani. Olyan követelésekkel lépett fel maga a mű és olyan zászló alatt, olyan bélyegzővel ellátva jelent meg, hogy vele szemben a legszigorúbb és legmagasabb kritikai mérték alkalmazását nemcsak jogosnak ítéltük, de mikor a nagy hiányokat és botlásokat láttuk, minél komolyabban vettük a magyar zenetudomány ügyét, annál inkább lelkiismereti kötelességünknek tartottuk véleményünknek és tudományos meggyőződésünknek minél határozottabb hangoztatását.

Különben mi e könyv megjelenésének és a nyomába lépő kudarcznak (mert igazán annak kell mondanunk) semmi egyébben nem keressük az okát, mint abban a sajnálatosan elhanyagolt állapotban, melyet a magyar zenetudomány jelenleg felmutat. Sohasem volt valami magas színvonalon. de ez a színvonal, a melyet ez a könyv mutat, még 20—30 évvel ezelőtt is megdöbbentő lett volna.

De ez nem is lehet máskép. Ez a könyv semmi egyéb, mint egyik kóros kiütése annak a beteges fejlődési, illetőleg visszafejlődési folyamatnak, mely a magyar zenének úgy tudományos, mint művészi életében a hőmérő pontosságával kimutatható.

E folyamat eredménye, hogy élnek közöttünk európai hírű és európai színvonalon álló zenetudósok, zeneírók, zene tanárok, a kik soha életükben egyetlen régi magyar könyvet a kezükbe nem vettek, egyetlen régi magyar kótázatot nem láttak s nem is tartják hivatásuknak, hogy valaha effélékkel foglalkozzanak. Így marad aztán ránk a magyar zene ügye. Ránk, a kik csak félig élhetünk neki, mert másik felünkkel ügyvédek, országgyűlési képviselők, pénzügyi hivatalnokok, tanítók, tanárok, hírlapírók és szépirok vagyunk. Lehet-e csodálkozni ilyen körülmények között, ha adott alkalommal a nagy *G*-t a kis *g*-tól, a nagy *F*-t az *f*-tól és ezt a *cis*-től megkülönböztetni nem tudjuk?

Dr. *Fabó Bertalan* könyvének én csak azt az egyetlenegy hasznát látnám, ha benne, mint egy tűkörben, mindenki, a kiti illet, meglátná a magyar zene ügyének, tudományos és művészi életének egyaránt lehetetlen és tartáhatatlan állapotát s annak kapcsán történnék is már valami jó és hasznos intézkedés. Ha intő példa lenne ez a könyv, hogy erőnkön felül ne merjünk, de a legkomolyabban és lelelkiismeretesebben vegyük elő úgy magunkat, mint a magyar zenetudományt és magyar zeneművészetet.

Ezzel a magyar zene történetében s lehet, a *magyar népdal zenei fejlődésében* is, egy újabb és egészségesebb korszak kezdődne.

Seprődi János.

Automobiljog, különös tekintettel az új osztrák automobiljtörvényre.

Előadatott a *jog- és társadalomtudományi szakosztálynak* 1908 november hó 7-iki ülésén.

Az 1908 augusztus 9-ikén kelt új osztrák automobiljtörvény egyike azoknak a jellegzetes legislatív politikai jelenségeknek, melyek a hagyományos kártérítési jog fokenkénti átalakulására mutatnak rá s lépésről-lépésre távolabb visznek a római jogi alapprinzipiumoktól. S habár a deliktumnak római jogi konstrukciója a hozzácsatlakozó kártérítési következményekkel a mai magánjogokban még mindig oszlopos intézményként áll, mint évezredes jogi gondolkozásmódnak kifejezője, nem tagadható, hogy a modern kor új, eddig ismeretlen igényei s az ezek szisztematizálásán fölépített tudományos elméletek a jövőnek oly távlatát nyitották meg, melyek talán arra lesznek alkalmasak, hogy az örökké élő jogrend a római jogtól függetlenül magát, egészen újjá alakuljon. Bizonyos, hogy ha a szociálmusznak az állam életrendjéből sikerül valaha kiküszöbölnie a magántulajdon intézményét, a jogfejlődés menete a kártérítési kötelezettséget a vétkesség előfeltételétől sokkal hamarabb és minden vonalon meg fogja szabadítani. A két törekvésnek tendenciája — ha a törvényhozó alkotásában talán nem is válik öntudatossá — mégis lényegben azonos.

Ez az egyik szempont, mely az új osztrák automobiljtörvényben a vizsgálódásra már egymagában is érdekes anyagot szolgáltat. Minket azonban a kérdés abból a gyakorlati szempontból is érdekelhet, hogy a tapasztalat szerinti példák hosszú sorozata a mi renyhébb társadalmi és állami életünknek az osztrák törvényhozás alkotásai iránt való érzékenységét lépten-nyomon igazolja. Ha a mértékadó tényezők odaát Ausztriában a jogélet bizonyos újszerű jelenségeit okvetlenül szabályozandónak találják: sehol sem támad arra oly élénk és hálás visszhang, mint éppen Magyarországon. Az új osztrák automobiljog valószínűen a mi jogász közvéleményünk szemében is a halasztást nem tűrő feladatok sorába fogja emelni a speciális magyar automobiljog megalkotását. Miután pedig erre, a *mai magyar magánjog* szempontjából — nézetünk szerint — még nagyon sok ideig egyáltalában semmi szükség nincs, méltóztassék megengedni, T. Szakosztály, hogy az automobiljog törvényhozási szabályozásának történetét röviden vázolva, megismertethessem főbb vonásaiban az 1908 aug. 9-iki osztrák törvényt s végül kitérhessek — ha még oly szűk keretben is — hazai jogunknak a kérdéshez való vonatkozásaira.

Bár az automobil története alig egy évtizedre tekinthet vissza, ez az évtized a technika oly szemképráztatóan rohamos haladásáról tanúskodik, hogy a gazdasági és forgalmi élet vívmányait nyomon követő jogéletnek,

a külföldön, a megfelelő rendelkezések megtételéről már igen korán kellett gondoskodnia. Az állam rendező hatalmának beavatkozására t. i. az eleintén csak sportcélekat szolgáló, manap azonban már ezerféle praktikus alkalmazású közlekedési eszközzé fejlődött automobil több vonatkozásban nyújt alkalmat. Lényegében talán szükségessé teszi a közigazgatási rendezést a kérdés közbiztonsági — és útrendőri jelentőségére tekintettel; mindjárt utánna az automobil-közlekedés okozta károkért való felelősségnek magánjogi szabályozása s az így kialakult specziális auto-magánjog és az általános magánjog egymáshozí viszonyának tisztázása következik; beleszólása lehet az automobiljognak rendezésébe a büntetőjognak, no meg önkényterthetőleg a megadóztatással kapcsolatban a pénzügyi közigazgatási jognak, — s végül, mert a közlekedés az a hatalmas faktor, mely az államokat és nemzeteket — minden kínai fal daczára — a leghamarabb érintkezésébe hozhatja egymással s a kölcsönös érdekek összeszövődését tüneményes módon elősegítheti: az automobilok nemzetközi jogi helyzetének meghatározása, szintén a megoldandó feladatok közé tartouik. Szó sincs róla, hogy e sokágú feladatnak egyszerre való megvalósítása: éppen annyira lehetetlen, amint hogy nem is volna czélszerű. Az a kontinentális állam tényleg, mely mint kezdeményező, először tartotta szükségesnek az automobilok törvényhozási úton való szabályozását, a jelzett kérdéseknek csak egyikét-má-ikát ragadta ki s tette rendezés tárgyává. Így az 1903. május 15-én kelt első dán törvény 31 artikulusában a kérdésnek tisztán csak közbiztonsági és útrendészeti oldalait érinti. Az ezt hatályon kívül helyező második — 1906 márczius 30-án kelt — dán törvény egy lépéssel már tovább megy és szabályozza a vagyoni jogi felelősség kérdését is — a vasútak felelősségének analógiáján. Tisztán a közigazgatási rendezés álláspontjára helyezkedett az 1895 évi hollandiai törvény, követte az angol-amerikai jogot, mely az automobil-közlekedés körében fölmerülhető összes magánjogi kérdések megoldását a bíróságok ítélkezései során képződő szokásjogra hagyva, csak a rendőri és büntetőjogi szabályozást rezerválja magának.¹ Nagy ellentétben a most mondottakkal, az európai kontinentális irányzat az automobiljog magánjogi vonatkozásaiban látja a kérdés magvát. Már a második dán törvény rálépett erre az útra, ebben a kerékvágásban mozognak a svájci,² a német³ és a belga⁴ javaslatok s ezt az álláspontot juttatja érvényre az új osztrák auto-törvény is.

Ezzel nagyjában jelezve van az automobilkérdés szabályozásának az a fázisa, melyen az európai legiszláció ma áll. Arra, hogy miként jutott idáig s hogy az automobilisták és antiautomobilisták közötti harcok miként érleltek az egyes tervezetekből törvényjavaslatokat, illetőleg törvényeket, nem szükséges kitérnünk. Valamint annak fejtegetése is kívül esik

¹ A ma még érvényes angol alaptörvény az 1903 aug. 15-iki *The Motor Car Act*. Az amerikai auto-törvények részletes felsorolását és ismertetését ld. *Meili*, *Die Codifikation des Automobilrechtes* című, 1907-ben (Wien, Manz'sche Buchhandlung) megjelent művében.

² Szövetségtanácsí előterjesztés 1902 decz. 15-ről: *Über die Unterstellung der Automobile unter die Haftpflicht der Eisenbahnen*.

³ Törvényjavaslat 1906. márcz. 1-ről: *Über die Haftpflicht für den bei dem Betriebe von Kraftfahrzeugen entstehenden Schaden*.

⁴ Magnette, Hanrez, Flechet és Keesen szenátorok javaslata: *Proposition de loi relative à la responsabilité des propriétaires et conducteurs d'automobiles*.

feladatunk körén, hogy az automobilügy rendezése kérdésében pro és kontra felmerült érvek hatalmas tömegét egymással szembeállítva fölvonul-tassuk. Jellemzésétől az immár mindenütt lezárt vitának, valamint az érdekelt közvélemény megváltozott felfogásának is, elegendő talán arra utalni, hogy azok a körök, melyek eleddig minden rendszabályozásban egy bámulatosan gyorsan fejlődött és százezreknek biztos kenyeret adó iparág tönkretételét s a nehezen mozduló nagytömegnek a haladás vívmányaival szemben tanusított hagyományos gyűlölködését látták, most már maguk léptek fel az automobilközlekedés specziális és szigorú szabályozása érdekében. Így jártak el például legújabban a kartellé szervezkedett összes német automobilklubok, értékes anyagot nyújtva előterjesztéseikben a Németbirodalomban szintén küszöbön álló automobiljogi törvényalkotás számára.¹ A mondot-takhoz hozzáfűzhető még annyi, hogy helyhatósági és miniszteriális ren-deletek, sőt egyszerű rendőrhatalósági intézkedések is, melyek az automobil-közlekedés közbiztonsági és útrendészeti vonatkozásait érintik, rendkívüli nagy számban s tarkaságban állnak fenn mindenütt, a hol csak az autók tért foglalhattak. Hazánk e részben azonban nagyon elmaradt s bár a ren-delkezésre álló adatok bizonyára felette hiányosak, — csak az automobil-közlekedésre vonatkozó helyhatósági szabályrendeletéről, egy néhány kivételre nem tekintve, minálunk még mit sem tudnak — legfeljebb most teszik megalkotásuk felé az első lépéseket.

A nagy vonások szerint vázolt milieube illeszkedik bele az új osztrák automobil-törvény megalkotása is. A kezdeményező lépés az osztrák kor-mányt illeti, mely még 1904 év november havában az automobilok által okozott károk iránti felelősségről az osztrák képviselőházban törvényjavas-latot terjesztett elő, melyre az impulzust kétségtelenül eredetileg az 1902 évi 26 német jogászgyűlés adta. Ez a javaslat az igazságügyi bizottság által 1905 márczius 22- és 23-án szakemberek bevonása mellett megtartott ankétén részletesen megvitattatván, az ankét eredményeihez képest előbb az igazságügyi bizottságban, majd 1907 januárius 26-án a képviselőházban is elfogadtatott. Hogy törvény mihamar nem vált még belőle, annak oka az, hogy az urakháza a javaslat tárgyalásának sürgősségét megtagadta s így a második kamara hozzájárulását — több kisebb változtatás mellett — csak 1907 december 18-án lehetett keresztülvinni. Ezzel a javaslat ismét a képviselőház asztalára, majd az urakháza elé került, míg végre 1908 augusztus 9 én szentesítést nyerve, alkotmányszerűen, *Gesetz vom 9. August 1908, über die Haftung für Schäden aus dem Betriebe von Kraftfahrzeugen* czímen törvényként kihirdettetett.² A törvény mindössze 1—15 §§-ból áll és váza a következő: Az 1. § megállapítja az automobilok-okozta károkért való kártérítési felelősségnek alanyait; a 2. § a kártérítési felelősség alól mentesítő okokat; a 3—5. §§-ok az automobil-törvény alkalmazását zárják ki bizonyos és szintén az automobilközlekedés közben elő-állott kártérítési igényekre nézve; a 6. § az elévülés kérdését rendezi; a 7. és 8. §§-ok fentartják az általános magánjog alapján az automobil-törvényen esetleg túlmenő kártérítési igények érvényesíthetését; a 9. § a birói ille-

¹ Meili id. műve 81. és köv. l.

² A törvényf, valamint a törvényalkotáshoz felhasznált teljes anyagot kiadta dr. Leo Geller, *Das Recht der Kraftfahrzeuge* stb. czímen. (Verlag von Moritz Perles, Wien, 1908.)

tékességet; a 10. § a károsodottat illető törvényes zálogjogot; a 11. § az automobilközlekedésnél szolgálati szerződés alapján alkalmazottak obligatorius balesetelleni biztosítását; a 12. § az automobilon balesetelleni biztosítása esetén a kárviselés mikénti hordozásának kérdését rendezi; a 13. § a károsult kárára a törvényvel ellenkező megegyezések érvénytelenségét; a 14. § az életbelépés határidejét; a 15. § végül a törvény végrehajtását tárgyazó rendelkezést foglalja magában.

Tehát az osztrák autómobiljogi törvény az automobilközlekedés-szülte különböző jogviszonyok köréből egyetlenegyét ragad ki voltaképpen — követve a már előbb említett kontinentális irányzatot — t. i. a magánjogot érintő felelősség jogviszonyát ama károkra való tekintettel, melyeket a száguldó automobil elgázolás, fölborítás, összezúzás és törés, meg állatok megbokrosítása stb. által közvetlenül vagy közvetve másoknak okozhat. Ha föltesszük a kérdést, hogy helyes-e, ha a törvényhozó a kérdés felaprózásával törekedett a mutatkozó szükségletnek eleget tenni? föltétlenül igennel felelhetünk. Az állam és társadalom életrendjének öröktől fogva egyik alaptétele, hogy a ki másnak kárt okoz, térítse azt meg. Szociológiai szempontból pláne e tételnek jelentősége messze felülmúlja a magánjog bármely alapos intézményének jelentőségét is. Már pedig a *mán* gazdasági és forgalmi élete az automobilközlekedéssel, mint a tehnikai tudományok ezen egészen új vívmányával az egyre szaporodó balesetekben és ekként előálló károkból bírja azt az érintkezési pontját, melynél a szemben álló érdekek kiegyenlítésére a megfelelő megoldás a legtöbb jogban még hiányzik. Hiányzik különösen, illetőleg hiányzott az OPTK. uralmi területén, hol a bírónak az automobilon okozta károkkal szemben a károsult védelmére egyéb fegyvere a törvénykönyv jól ismert 1295 §-án kívül rendelkezésre nem állott. Az automobiljog szabályozása tehát abban a vonatkozásban volt a legsürgetőbb, a hol nem a törvény hiányában, hanem a meglevő törvény fogyatékoságában, a fölmerült új jogviszonyokra való alkalmazhatatlanságában van a bajnak gyökere.

Ezt ismerte fel az osztrák törvényhozás s ez a körülmény indokolja, hogy a nagy közönségre nézve talán égetőbbnek tetsző rendőri és közigazgatási rendezés a törvényhozó hatalom beavatkozását kevésbé igényli. Az automobiljog újrendészeti és közbiztonsági szabályozása t. i. nélkülözi az állandóság jelegét. A mi ma helyes és bölcs, holnap talán megszűnik az lenni, hiszen csak maga az automobilipar alig belátható fejlődése rövid idő alatt halomra dönthet és elavulttá tehet — amint a külföldi példák igazolják — ezer és ezer rendőri intézkedést. A kártérítés kérdése azonban változni nem fog, hanem ugyanaz marad. S így az automobilon közigazgatási rendezése sokkal *czélszerűbben* utalható a kormányzati, közigazgatási hatóságoknak a minduntalan változható igényeket kielégíteni tudó szabályrendelgetalkotásához, semmint a törvényalkotás feladatai sorába. Önkényt érthető s erre még lesz alkalmam kitérni, hogy a közigazgatási rendezésnek szintén egységesnek és azonosnak kell lennie az ország egész területén, ellenben czélját okvetlenül szem elől kell tévesztenie.

Az osztrák autómobiljogi törvény materiális eredménye már most, a kártérítési felelősségnek jelentékeny szigorítása ott, hol a kárt emberben vagy dolgokban a *Kraftfahrzeug*, mondjuk az *erőjármű*, okozta. *Erőjármű* szón pedig általában, a törvény mindazon járműveket érti, melyeknél a mozgató erőt nem ember vagy állat, hanem valamely elemi erő szolgáltatja

s a jármű menetiránya sánpárokka szabályozva nincs. Ehhez képest, nem tartva igényt a teljességre, a szoros értelemben vett villamos- vagy benzin- vagy petroleum-motorra berendezett automobilon kívül az erőjárművek fogalma alá esik az ú. n. motocikli is. Egy igen fontos megszorítással azonban, nevezetesen: a törvény 5. §-a kimondja, hogy a szigorított felelősség alól mindazok az erőjárművek, melyek a rajtuk kitüntetendő hatósági bizonylat szerint is, berendezésüknél, szerkezetüknél fogva sima úton óránként 25 kilométernyi sebességnél többet kifejteni nem képesek: ki vannak vonva s az általuk netalán okozott károk tekintetében az általános magánjog az irányadó. Minden többi, tehát legalább 25 kilométeres óránkénti sebességet kifejteni képes erőjárműre nézve áll a törvény 1. §-ának az a szabálya, hogy: ha az erőjármű valakit testi épségében megsért s halált okoz, avagy vagyoni kárt idéz elő, ebből a jármű tulajdonosára (illetőleg, esetleg tulajdonosaira!) és vezetőjére az okozott kár megtérítése iránt egyetemleges kötelezettség származik. Még pedig a kártérítés mértékére nézve testi sértés vagy haláltokozás esetén az OPTK. 1325., 1326. és 1327. §-ai, vagyoni kár esetén pedig az OPTK. 1323. §-a lévén irányadók.

Azaz a kártérítés előbbi esetben: a gyógyítási költségre, elmaradt és elmaradandó haszonra, fájdalomdíjra és a tartásra szoruló eltartására; vagyoni kárnál pedig a pozitív károsodásra terjed ki. Ha azonban a károsultnak módjában állana *lata culpat* vagy pláne *dolust* is igazolni, joga van a 7. § alapján az általános magánjog szerinti nagyobb fokú felelősséget s az automobiltörvényen túlmenő kártérítési követelést is érvényesíteni. Vagyonban esett kárnál tehát a *damnum emergens* kívül a *lucrum cessans* is.

A kártérítési kötelezettség alanyai eként: az erőjármű tulajdonosa (illetőleg tulajdonosai) és a vezető. Felelőségük alapja tisztán és kizárólag a *károkozás ténye*. Merev ellentétben tehát az általános joggal nemcsak a vétkesség momentuma esik el, sőt az osztrák törvény még a vétkesség vélelmezésének állásontjára sem helyezkedett, nehogy a rendkívül tágkörű, elháríthatatlan balesetre való hivatkozással a felelősség alól könnyedén menekülni lehessen. Sajnos, hogy a törvény, ezt a kitünő intenczióját intézkedéseiben teljesen keresztülvinni mégsem tudta. Az „elháríthatatlan baleset” a 2. §-ba csak belekerült, miként alább érinteni fogjuk s ha a törvényhozó törekedett is arra, hogy lelkiismeretes körülhatárolással s kritériumainak látszólagosan nagyon szigorú megállapításával a dogmatika egyik legnehezebben átgázolható örvényét, a *vis major*ot elkerülje: „elháríthatatlan balesete” voltaképp mégsem egyéb, mint maga a *vis major*.

Tudományos hátterét az osztrák törvény ezen állásfoglalása a *Gefährdungshaftung* elméletében bírja. S miként az indokolás, az igazságügyi bizottság s a két ház előadóinak (Pattai dr. és Grünhut) elaboratumai ismételt és ismételt kiemelik a törvényjavaslatot az a már egyéb viszonylatokban is — különösen a vasútak felelőségének révén — érvényesülő s hovatovább általánosabbá váló jogi meggyőződés vezette, hogy veszélyes természetű vállalatoknál az azzal járó kárveszélyt annak kell viselnie a kinek érdekében a vállalat üzeme folytattatik. Az automobill-közlekedésnek az egyéb közlekedési eszközök fölötti számtalan előnye, a gyors mozgás, időmegtakarítás, az ehhez aránylag nem nagy fentartási és üzemeltetési költségek, a vele összeköthető sport-célok mind a tulajdonos érdekét szolgálják, illő és méltányos tehát, hogy az azzal járó veszélyek, mint előre elfogadott

rizikó őt terheljék s ne háríttassanak át a nagy közönségre, mely pedig az érvényben lévő általános jog alapján a kárveszélynek majdnem kivétel nélkül egyedüli hordozója volna.

Am kérdés, hogy az automobilközlekedés természetében meglehetősen csakugyan találunk a veszélyeztetőség vagy veszélyesség momentumát? A törvény állásfoglalása erre is igennel felel. Az *erőjárművek* viszonylagos nagy súlya, a hajtószerkezet által kifejezhető nagy mozgatóerő, meg a gyorsaság, baleseteknél rendszerint nagyon súlyos sérüléseknek, illetőleg jelentékeny dologkároknak lehetnek okozói. Az erőjárművek megjelenése, kormányzásuknak a gép kétségtelen egyénies tulajdonságaitól való függősége, a külön csak automobilon számára fennálló utak hiánya, a menetirány sávpárokvaló meg nem határozottsága, a minden pillanatban beállható balesetek, mint a fékező-készülék megromlása, a pneumatik elpattanása, sikos talajon való csúszás stb. és mindennekfelett a rendkívüli sebesség, melylyel a gépkocsi a nyilvános közlekedési utakat valóságosan privilegizálja: a veszélyeztetőségnek megannyi imminens elemei.

Ehhez járul, hogy a fennálló általános jog alapján az automobil-baleseteknél megkárosítottnak az automobil vezetőjének vétkességét kellene bizonyítania. Ez a bizonyítás pedig minden felelősséget illuzóriussá tenne, mert legtöbb esetben egyszerűen lehetetlen. Hiszen a bizonyítás — nem tekintve éppen azt az esetet, mikor a sérült azonnal eszméletét veszti vagy meghal — már a ténykérdéseken is fennakadhat, értve a vétkesség bizonyíthatásának előfeltételéül szolgáló tényeket, hogy a baleset hol, mikor, mely körülmények közt történt, ki volt az automobil vezetője, pláne éppen tulajdonosa, hogyan folyt le az egész katasztrófa stb., mert az automobil-balesetek meglepetésszerűen és pár másodperc alatt folynak le s netaláni tanúinak figyelmét is elsősorban a sérült veszi igénybe. Azt továbbá, hogy a vezetés körül hanyagság történt, miként bizonyítsa az, a ki az automobilon kezeléséhez nem ért, a ki azt a komplikált helyzetegészet, mely az elgázolásban csúcsonyul ki, kellő szakértelem hiányában át sem pillanthatja stb. De föltéve az esetleges sikerre vezető bizonyítást is, ha a gépkocsit nem a tulajdonos vezette: a kárkövetelés megítélése a tulajdonos *culpa in eligendo*jának igazolásától is függővé van téve. Mindez azt jelenti, hogy az általános magánjog az automobilon okozta károk viselését voltaképpen a károsultra hárítja, a helyett, hogy annak elégtételről gondoskodnék.

Ezen és hasonló indokokon az osztrák auto-törvény 1. §-a tehát a kártérítési kötelezettségnek — pusztán a károkozás ténye alapján — a tulajdonosra és a gépkocsi vezetőjére való hárításával: kétségtelenül eléget tett az általános jogérzetnek. Mindjárt meg kell jegyeznünk azonban, hogy a törvény csak az amatőr-vezetőre (sofförre) gondol, mert azokat, kik a gépkocsi vezetését szolgálati viszonyokból kifolyólag és szolgálatuk közben látják el, a felelősség alól mentesíti.

Az okozott károkért való felelősség bizonyos esetekben továbbá a tulajdonosról is átszáll más személyekre. A keresetet ugyan minden esetben a tulajdonos ellen is folyamatba lehet tenni, ez azonban a felelősségnek *in concreto* más személyre való áthárításával az alól magát kivonhatja. Még pedig, ha az erőjármű valakinek saját veszélyére ideiglenesen vagy állandóan átengedett és a kártokozó baleset az átengedés idejére esik. A felelősség átszállásának kritériuma az, hogy az auto-közlekedés üzemének ura az átengedés folytán ne a kocsi tulajdonos legyen. Az auto-

mobil használata feletti rendelkezés ily esetben az átvevőt, a használót illeti, őt terheli tehát az ő érdekében folytatott közlekedés veszélye is. Ide tartozik az az eshetőség is, midőn a gépkocsi feletti tényleges rendelkezést és annak a tulajdonost kizáró használatát harmadik személy (pl. tolvaj) jogellenesen ragadja magához. Tehát: a kárért pactum reservati dominii mellett eladott és átadott gépkocsinál a vevő felel és nem a még mindig tulajdonos eladó; szivességéből — de teljesen önálló használatra átengedett gépkocsi esetében szintén a praecarista és nem a tulajdonos; teljesen így a bérbeadott automobilon okozta károk esetében, kivéve azonban a csak alkalmilag egyszeri útra és rövid időre igénybe vett és a bérkocsi ipar körébe tartozó kocsibérleteket. Mivel azonban minden ily esetben a károsodott a tulajdonos és a tényleges gépkocsihasználó közti viszonyt tisztában nem lehet, kereseti joga a tulajdonos ellen mindig érvényesíthető, bár a perbefogott tulajdonos kifogást emelve, a felelősséget elháríthatja magától.

Az 1. §-nak tisztán a károkozás tényére alapított szigorú felelősségi álláspontját a 2. §. némely vonatkozásokban mitigálja. Nevezetesen, elesik a kártérítési felelősség, ha a tulajdonos, illetőleg az amatőr-kocsivezető bizonyítani tudja, hogy a kárt egy kívül álló harmadik személy (ha csak nincs a tulajdonos szolgálatában) vétkes cselekvénye, magatartása vagy éppen a károsult önmaga okozta vagy az csakis valamely elháríthatatlan, véletlen balesetnek tulajdonítható. Az elháríthatatlan balesetnek azonban, hogy a felelősség alól mentesítsen, olyannak kell lennie, mely a kocsiszakzerű és előírás szerinti gondos vezetése és kezelése dacára sem volt elkerülhető és egyúttal a kocsis valamely szerkezeti hibájára, a gép működésének hirtelen megakadására sem vezethető vissza. Tehát, ha a fék eltörik, ha a gép a szolgálatot felmondja, ha a benzin-tartály fölrobban, avagy a pneumatik szétpattan, ha a síkos, rossz talajon a kocsis elvágódik, kisiklik stb., mindezek, mert a gépkocsi kvalitásaival, helyesen azok hiányával összefüggő körülmények a kártérítés alól nem mentesítenek. Ellenben, ha a kár egy vilámcsapás, egy agy- vagy szívszélhűdés, mely a kocsivezetőjét éri, földrengés vagy ellenséges támadás kauzalitásában áll elő: az elháríthatatlan balesetre már igenis sikerrel lehet hivatkozni.

Ugyanezen mérték alá helyezi a törvény a leggyakoribb automobilkárokat, t. i. azokat is, melyek az által állanak elő, hogy a gépkocsi az úton közlekedő egyéb járművek elé fogott vagy szabadon hajtott, vagy végül felügyelet nélkül az úton vonuló állatokat (különösen lovakat) megbokrosított. — Az ily károk tehát tipikusan is összefüggenek és kapcsolatban vannak a törvény szerint az automobilközlekedés sajátos természetével. Az automobilos exculpatoija a 2. § értelmében itt már meglehetősen illuzórius lesz, de mégsem lehetetlen. A példa igazolja: az automobilos észreveszi a lovak ijedelmét, fékez, s kocsiját az úton megállítja. Itt megtett mindent, a mit a leggondosabb körültekintés kívánhat, felelőssége tehát elesik. Viszont, az automobilos megtesz ugyan mindent, de gépje nem engedelmeskedik és sem az azonnali meg- vagy félreállítás nem sikerül: itt a felelősség alól nem menekül. A példa előbbi esetében ugyanis, ha a lovak mégis megbokrosodnak és kárt okoznak: a kárban döntő jelentősége a lovakkal való közlekedésben rejlő veszélyhozhatóságnak van — a példa második esetében pedig az automobilközlekedés veszélyességében.

Kétségtelen, hogy a törvény legsebezhetőbb része a 2. § *elháríthatatlan balesete*, jóllehet a § ezt a kifejezést (*unabwendbarer Zufall*) voltaképp nem is használja, de óvatos szövegezéséből az ennek ellenére kiolvasható.¹

Az indokolás szerint a törvényhozó az adott körülírással a vismajorra való hivatkozás ezernyi inkonvenienciáját elkerülte volna; elkerülte volna annak lehetőségét is, hogy a kártérítési kötelezettsége attól függjön, ha vajjon a törvényt alkalmazó bíró a vismajorra a szubjektív avagy az objektív teória szempontjából fogja-e fel. Ezt a bizonytalanságot a törvény tényleg megszüntette, a mennyiben kifejezetten a szubjektív teória álláspontját juttatta érvényre. Hogy azonban ezzel megfelelt-e feladatának avagy nem? nagyon is kérdéses. Az, a min a bírónak az automobiljtörvény alkalmazásakor medítnia kell s a mi nem kevésbé fogja a kártérítési kötelezettség sorsát befolyásolva a bizonytalanságokat állandósítani az üzemi balesetek és a kívülről jövő véletlen balesetek elhatárolása lesz. A magyarázó példa, mely szerint egy hirtelen szívszélhúdás, mely a soffört éri, *üzemi baleset*, ellenben egy őt ért villámcsapás nem az, egyáltalában nem vet a kérdésre sok világosságot. A 2. §-nak az a hibája, a mi minden félrendszabálynak közös tulajdonsága; alapul vette a törvényhozó a tárgyi felelősség elvét és derékban szegte azt az *elháríthatatlan balesettel*.

A törvény 3. és 4. §§-ai, a speciális automobiljog alkalmazását bizonyos automobilkárokra nézve kizárják. A kérdést nem részletezve, röviden említhető, hogy az egy és ugyanazon automobilkárnál kártszenvedett gépkocsi-tulajdonos, bérlő és kocsivezető egymással szemben támasztható kárkövetelésére, valamint két automobil összeütközése esetén keletkező kölcsönös kárkövetelésekre nézve az általános magánjog az irányadó. Ha ilyen esetekben azonban harmadik személy is szenvedne kárt, úgy részéről ismét az automobil törvény speciális rendelkezései veendő figyelembe. Hasonlóképpen esik az autó-törvény intézkedéseinek alkalmazása azoknál a káreseteknél, melyeket a kártokozó erőjárműven ingyenesen vagy ellenérték fejében, a tulajdonos megbízása mellett vagy a nélkül szállított — illetőleg utazó — dolgok, illetőleg személyek szenvedtek.

A 10. § ama rendelkezésén kívül, hogy az automobilbaleseteknél károsodottnak a tulajdonost baleset esetére netalán megillető biztosítási összegre privilegiális, törvényes zálogjoga van; a 13. § azon további rendelkezésén kívül, hogy a károsult és a kártérítésre kötelezett közötti minden oly előleges megegyezés, mely az automobil-törvény intézkedéseinek alkalmazását mitigálná, vagy éppen kizárná, érvénytelen; a 9. 11. és 12. §§-ok rendelkezéséről kell még a rövid elévülési időket statuáló 6. § mellőzésével, egy pár szót mondanunk.

A 9. § az automobiljtörvény egyik legfontosabb és gyakorlati szempontból legjelentősebb rendelkezését tartalmazza. Megállapítja nevezetesen, hogy az automobilkárók tekintetében illetékessége az alperes lakhelye

¹ Wer nach § 1 für den Schaden haftet, wird von der Pflicht zur Ersatzleistung nur dann befreit, wenn er beweist, dass das schädigende Ereignis — trotz der vorschritts- und sachgemässen Vorschriften — in Führung und Behandlung des Kraftfahrzeuges nicht abgewendet werden konnte und auch nicht auf die Beschaffenheit des Kraftfahrzeuges oder auf die Eigenart, das Versagen oder die Mängel seiner Function zurückzuführen ist.

szerinti bíróságon kívül — a felperes szabad választása szerint annak a bíróságnak is van, melynek kerületében az automobilkár történt.

A 11. § előírja mindazon személyeknek, kik valamely automobil körül szolgálati szerződésük értelmében annak üzeménél bármily címen közreműködnek, a tulajdonos által eszközölni kötelező biztosítását. Az ily alkalmazottak ugyan az ismertetett 4. § alapján kártérítésre is tarthatnak igényt munkaadójukkal szemben az általános magánjog szerint; e kétféle követelésük — a biztosítási összegre és kártérítésre irányuló — azonban összeszámítandó. A 12. § rendelkezése a törvényhez szorosan nem tartozik. Följogosítja nevezetesen a kormányt, hogy az automobilkárk elleni kötelező balesetbiztosítást rendeleti úton rendezhesse, még pedig: nehogy ezzel a gépkocsik könnyelmű kezelése előmozdítottassék, a kárviselésnek az automobilos és a biztosító-intézet közötti megosztásának elvi alapján.

A mi az új osztrák auto-törvény tartalmát illeti, az elmondottakban annak vázlatos ismertetését be is fejeztem. Fogyatékos volna azonban az automobiljog állásáról rajzolt kép, ha azt, a kérdés közigazgatási rendezése szempontjából, egy néhány megjegyzéssel ki nem egészíteném. A kártérítés mikéntjének és különleges előfeltételeinek szabályozásával t. i. a törvényhozás csak *közvetve* hathat oda, hogy az automobilközlekedéssel járó s hova-tovább annak népszerűségével és elterjedésével növekvő számú balesetekkel szemben a nagy-özönség érdekei védelemben részesíttessenek. Közvetlen védelmet csak a közigazgatási rendezés adhat. Maga az osztrák kormány már 1905 szeptember 27-én a bel- és pénzügyminiszterek együttes rendeletével az automobilközlekedésnek közbiztonsági szempontból való országos rendezését megvalósította. Külföldön pedig a rendőri intézkedéseknek se szere, se száma. Többé-kevésbé egységes az *automobilrendészet* Németországban; a birodalmi tanácsnak 1906 október 1-én életbeléptetett *automobilrendészeti alapelvei* azonban az egyes német államokban meg lehetős változatokkal vannak alkalmazásban. Svájcban szintén megvan az egységes rendezés, miután az egyes kantonok egymástól eltérő szabályrendeletei szinte parancsolólag tették szükségessé egy a kantonok nagyobb-része között 1904 június 13-án konkordátum alakjában létesített ugyanazonos szabályrendelet alkotását. Így van ez Francia- és Olaszországokban is különböző kormányrendeletek alapján stb. A lényeg az automobilrendészet kérdéseiben mindenesetre a rendezésnek országos jellege marad. A rendőri intézkedések természete t. i. a lokális érdekeken és szempontokon nem igen mehet túl. Ez pedig tout à fait helytelen az automobilközlekedéssel szemben, mikor az éppen a nagy távolságokra és az azoknak megfelelő sebességre van berendezve. Mielőtt a rendőrség jóformán szemtől is fölnyithatná, az automobil por- és füstfelhőben tovaszángul s egyebet ennél nem is igen hagy maga után hátra — legfőleg magát a rendőrt a helyi szabályrendelettel kezében. Alig helyeselhető tehát az az állítólagos mozgalom, mely az automobilrendészetet (egyébként pedig föltétlenül az autonómia-adta jogokhoz képest) törvényhatósági szabályrendeletek alapján akarja nálunk megvalósítani. Annál kevésbé, mert mint éppen a napokban volt olvasható, Tordaaranyos vármegye közigazgatási bizottságának bizonyos automobilrendészeti intézkedését az illetékes miniszter ide nem tartozó okból megemmisítvén, kijelentette, hogy az automobilrendészetnek országos, kormányrendeleti szabályozása küszöbön áll. Akár így, akár tör-

vényhatóságokként külön-külön nyerne azonban szabályozást az automobil rendszet ügye annak főbb szempontjai a következők volnának:

1. Pontos meghatározása a specziális automobilrendszet alá eső erőjárműveknek; 2. megszabása ama föltételeknek és tehnikai követelményeknek, melyeknek a gépkocsi, motoroskerék fölszerelése és konstrukciója meg kell felelnie (kormány, fékezőkészülékek, gáz-, benzin-, petroleum-, spiritusztartályok minősége, akkumulátorok, jelzőkürt, jelzőlámpák és egyéb biztosító készülékek, pl. hogy hozzá nem értő a kocsit meg ne indíthassa stb.); 3. megállapítása ama módnak és eljárásnak, mely alá minden gépkocsi, a forgalombahelyezés előtt, hivatalos megvizsgálás végett alávetendő; 4. rendelkezések a gépkocsi vezetésére nézve, itt különösen a vezetésre való jogosnltságnak alanyi feltételei állapítandók meg (sofförök kiképzése, diploma); 5. a gépkocsik hatósági nyilvántartásának rendezése (számozás stb.) különös tekintettel a külföldi automobilonkra és végül 6. a forgalom biztosságára vonatkozó intézkedések megtétele (maximális sebesség, közlekedés községekben, városokban, jelzések, közlekedés az éjjeli órákban, magatartás balesetek esetén, versenyek).

Végül ki kell térnem a legelől mondottakhoz képest — ha még oly röviden is — hazai jogunknak az automobilkérdéshez való vonatkozásaira. Az egységes automobilrendszet minél hamarábbi megvalósítását elodázhatatlan feladatnak tartom, a specziális automobilmagánjog létesítését azonban egyáltalában nem. Az OPTK. uralmi területét képező erdélyi részeken, a mint azt más helyen és más alkalommal volt szerencsém kifejtteni,¹ a vasútak kártérítési felelősségéről szóló 1874: XVIII. tcz. per analogiam legis alkalmazásával a jogélet szükségleteit még hosszú időre ki lehet elégtíteni. Föltéve azonban, hogy kiterjesztő magyarázat útján — a mire az OPTK. tág körben helyet enged — nem csak testisértés és halált okozás, hanem vagyonban tett kárnál is az objektív kártokozási felelősség elve érvényesítettetik. A magyar magánjog uralmi területén pedig a helyzet még kedvezőbb; a mennyiben az automobil-szokásjog kártérítési kérdésekben már is mintha kifejlődöttnek volna mondható. Azokban a gyakorlati esetekben, melyeknél felsőbiróságainknak az automobilkárokra nézve nyilatkozni módjukban állott (s mely esetek közül voltak), az az álláspont érvényesült, hogy az automobilozás *veszélyes űzem*, mely a kocsi tulajdonosát tekintet nélkül arra, hogy ő vezette-e azt vagy nem, a történt balesetekért és károkért felelőssé teszi. Az ekként vélelmezett vétkesség alól exkulpációra csak az ad okot, ha magának a kártszenvedettnek gondatlansága, illetőleg vétkessége avagy a *vismajor* bizonyítható. Gyakorlatunk ez állásfoglalásával arra a nivóra helyezkedett, mely minden bizonynyal a magyar magánjogi kódex jóvendő megalkotásakor is még mindig magas és modern marad.

Kolosváry Bálint.

¹ Erdélyrészi Jogi Közlöny 1908. 37—38. sz.

Régi brassai ötvösök.

A brassai ötvösczéh iratai között van egy kézirat, melyet bátran elnevezhetünk *mesterkönyvnek*¹ s mely időrendben közli az egyes ötvösök belépésének idejét és körülményeit.

E jegyzék kiválóan fontos nemcsak azért, mert megtartotta a XVII—XIX. századbeli brassai ötvösök neveit, de fontos azért is, mert egyéb aprólékos feljegyzései a czéh belső életébe és annak fokozatos fejlődésébe is bepillantást engednek. Azt hiszem megérdemli ezért, ha e jegyzéket a szakemberek használatára rövid kivonatban itt közlöm.²

Ismeretes, hogy az ötvöslegénynek, ha törvényszabta idejét vándorlással kitéltötte, a czéhszabályok értelmében joga volt a czéhmestereknél jelentkezni és a *mesterremeket* kikérni. Ha a czéhmesterek a legény okmányait rendben találták, megengedték a mesterremek készítését, ami ugyancsak a szabályok értelmében felügyelet alatt, rendszeren az egyik czéhmesternél történt. A mesterremek Brassóban is három darab elkészítéséből állott, ú. m. legelső helyen említik mindig az ezüstből való *edényt (Geschirr)*, melynek formáját azonban közelebbről nem ismerjük, valószínűleg alakokkal díszített serleg (kupa) lehetett. Ezen mutatta be a mesterjelölt az ő trébelő művészetét. A második egy rézből való címeres *pecsétlő* volt, ezzel bizonyította az ötvöslegény, hogy a vésőt is jól kezeli; végül az aranykőves *gyűrű* azt mutatta, hogy a drágakövek befoglalásához is ért. Ez volt századokon keresztül az úgynevezett mesterremek s csakis a

¹ Fehér bőrkötésben, félfolió alakban, préselt egykorú cífrázatokkal díszítve. Papírjának vízjegye: koronás sas H. S. betűkkel. Eredeti címe a belső lapon:

*Register vber die Meyster wie sie in die czech
treden wnd wie sie mied Tod abgehen.*

Az első lapon e felírás ismétlődik a következő datummal: A. 1615. die 2. Januarii. Ezen időben Georg Kozak és Hanns Gorgias voltak a czéhmesterek, valószínűleg tehát, hogy ők szerezték a czéh használatára ezt a könyvet. A tábla belső oldalán és a 2. lapon két-két czéhhatározat következik.

A könyv maga két részből áll. Az *első rész* a 3. lapon kezdődik, 1614 februárius 23-áról van datálva az első bejegyzés, az utolsó a 96. lapon 1862-ből, van összesen 247 bejegyzése.

² A kötet mutatójában az ötvösöket *esaládi* nevök abéczé rendjében soroljuk föl. Szerk.

legújabb időben tértek el attól annyiban, hogy más egyéb művet is elfogadtak remek gyanánt. A mesterremek elkészítésére nyolcz hét volt engedélyezve, aki azontúl dolgozott, büntetést fizetett, még pedig hetenkint egy forintot. Ha a mesterjelölt a remekkel elkészült, azt a czéhben bemutatta; a mesterek a művet igen szigorúan bírálták meg, nem nézték el a legkisebb hibát sem. Csakis így tudjuk megmagyarázni azt a körülményt, hogy csaknem valamennyi jelentkező elbukott a felvételi vizsgálaton, vagyis a legritkább esetek közé tartozik, hogy valakinek mind a három művét elfogadják, jónak találják. Mindössze négy ilyen taláunk a brassai ötvösök között, méltók tehát arra, hogy nevüket itt külön is felemlítsük, e négy kiváló ifjú mester: Daniel Herman, Michael Seybriger, Stefan Welzer és Thomas Klosch. Bizonyára kiváló mestereik voltak s hosszú gyakorlat után tettek szert ily nagy ügyességre.¹ A kiknek munkáját nem fogadták el, azok büntetést fizettek s nem olvasunk olyan esetről, midőn valakit emiatt elutasítottak volna. Eleinte a büntetés darabonkint 2 frt volt, később 1659-től kezdve 4 frt. A teljesen rossz készítményeket darabokra törték. Kegyelemből azonban sokszor egészben hagyták a gyöngébb munkát is, sőt a büntetés egy részét is elengedték. A mesterremek bemutatását és bírálatát a jegyzőkönyvbe is bevezették.

Ezután szabad volt a legénynek megnősülni, sőt a szabályok szerint kellett is, mert addig a czéhbe nem avatták fel. A ki azonban legény korában nősült meg büntetésül (1628-tól kezdve) 4 frtot fizetett. A czéhszabályok humánus intézkedései folytán nemcsak az ötvösök gyermekei, de özvegyei is előnyben részesültek. Így a ki ötvösnek a leányát vagy özvegyét vette nőül, a felavatásnál szokásos illetékek egy részétől felmentést nyert. Mert az idegenek és a nem ötvösök fiai a felavatáskor magukért és feleségükért is 5—5 frtot fizettek a czéh pénztárába, ellenben az ötvösök fiai és a kik ötvöscsaládból házasodtak ez illetéket nem fizették maguk, illetőleg feleségük után.

Az ötvös legény ilyenformán elkészítvén a remeket s meg is nősülvén, újból jelentkezett a czéhmesternél és kérhette a czéhbe való felvételt, a mi ellenvetés nélkül meg is történt, ha a czéhszabályok értelmében a legény a követelményeknek eleget tett. Ugyanis ilyenkor kellett a különféle illetékeket lefizetni, a mi azonban nem volt valami könnyű dolog, mert egy ilyen felavatás a legénynek néha 50 frtnál is többjébe került, a mi, tekintve a pénz akkori magas értékét, elég drága mulatságnak mondható. Igaz ugyan, hogy részletekben is fizethette, de hát végül is csak meg kellett fizetnie. A felavatást követte a felavató mester-asztal (meistermahl). A

¹ Némelyikről azt okmányilag is kimutathatjuk, pl. Seybriger (alias Sommer) Mihályról tudjuk, hogy 15 évet töltött a külföldön vándorolva. V. ö. Kecskeméti W. Péter Ötvöskönyve *Arch. Ért.* III. évf. 2. rész.

szászok józanságát bizonyítja az a körülmény, hogy e lakomákat hamarosan megszüntették, mert már 1614-től kezdve pénzzel váltották meg az ifjú mesterek a lakomaadás terhét, még pedig eleinte 20, később 25 frttal. Itt is előnyben voltak az ötvösök gyermekei, mert azok továbbra is csak 20 forintot adtak.

Szokásban volt az ifjú mestert a lakoma, illetőleg a felavatás után hazakisérni, a hol is aztán folytatódott a dárídó. A czéh ettől a tehertől is megakarván szabadítani a fiatalokat, elrendelte, hogy ezentúl (1644) nem szabad az ifjú mestert hazakisérni, de viszont az új mester ezen a czímen 5 forintot fizet váltságdíjúl a czéhnek, ez a könyvben *Heimletung* néven szerepel.

Ezenkívül az ifjú mester, ha tanulóéveit nem Brassóban töltötte, kárpótlásul fizetett a czéhnek 30 frtot, ha pedig a törvényszabta legényévekből hiányzott egy pár hét, azt is pénzzel váltotta meg, minden hiányzó hét után 1 frtot tett le, éppen így jártak el azzal is, a ki esetleg munka nélkül töltött el néhány hetet.

Brassóban a várfal egy részének gondozása az ötvösökre volt bízva. Hosszú időn keresztül itt tartották a czéhgyűléseket is. Minthogy ennek fentartása pénzbe került, az új mesterektől 1652-től kezdve e czímen is illetéket szedtek, még pedig a helybeli ötvösök gyermekei 4, az idegeinek 8 frtot fizettek. Ez volt a *Rechgeld*.

1715-től kezdve szerepel a *székváltság* (Stuhl) is. Hogy ez a czéhben vagy a templomban való helyre vonatkozik-e, a szűkszávú feljegyzések nem mondják meg. Valószínűleg mind a kettőre vonatkozott s nem volt egyéb, mint pénzzel való megváltása azon jognak, mely az ifjú mestert felavatása után megillette, hogy t. i. úgy a czéhgyűlésekben, mint a templomban, a czéhbeli mesterek között foglalhatott helyet. A székváltság egy forint volt.

A czéh, hogy jövedelmét szaporítsa, 1746-ban meghozta azt a szokást, hogy az ifjú mesterek feleségét is külön beiktatták, illetőleg az asszonynak is lakomát (collatio) kellett volna adni, de ezt megválthatta 12 frttal. Ez az intézkedés nincs benn a czéhszabályokban és 1774-ben csakugyan ki is mondják, hogy ez az illeték törvénytelen lévén, ezentúl elmarad; de biz ez csak írott malaszt maradt, mert a 12 frtot ezentúl is megfizették a belépő ötvössel (Einrichtung der Frau).

Látjuk ebből, hogy az ifjú mesternek untig elég fizetnivalója volt s hogy ez a *czéh igazságának* (*Zehgerechtigkeitt*) nevezett czéhadó nem volt éppen mindig igazságos. Természete abban is megegyezett az adóéval, hogy folytonosan emelkedett, mert míg a XVII. század elején mindössze csak 20 frtot fizettek a felavatásért, később ez az illeték 60—70, sőt néha 100 frtra is hágott s csakis a legújabb időben (a XIX. sz. közepén) szállott le 10 frtra.

Míg könyvünk első fele a mesterek belépésével, a második rész az ötvös-mesterek elhalálózásával foglalkozik. Ez a második rész a 145. lapon kezdődik és címe:

Register vber die abgestorben Meyster.

A. 1615.

Az első bejegyzés a 146. lapon, 1600 deczember 16-áról való. Valószínű tehát, hogy a már előbb is vezetett jegyzéket 1614-ben beköztették s az első részt csak ettől az évtől kezdve írták rendszeresen. E második rész összesen 234 bejegyzést foglal magában. Időrendben közli az egyes mesterek halálózási (illetőleg temetési) évét, napját, néha a betegség nemét, többször az illető állását (Wortman, Zechmeister, Senior, Richter stb.) és esetleg a halálózás rendkívüli körülményeit. Az utolsó bejegyzés 1853-ból való. A feljegyzések a 146—181. lapig terjednek.

A mesterek névsora betűrendbe szedve a következő:

- | | |
|---|--|
| Adam Tellmen, meghalt 1606-ban útszéli rablók által meggyilkolva. | 15 Bartesch ² Hönningk (Hennek), 1695. máj. 29., 1705-ben halt meg Bukarestben. |
| Adolf Gust, a czéhbe lépett 1853. febr. 13. | Bartesch Igell senior, meghalt 1646. szept. 29. |
| Alexius Erdély, abrudbányai származású, a czéhbe lépett 1817. jan. 9. | Bartesch Igell junior, 1630. aug. 8., 1633. aug. 18. |
| Andreas Kattner, 1629. május 28., † 1660. aug. 11. ¹ | Bartosch Kaspar, † 1647. aug. 27. pestisben. |
| 5 Andreas Mautner alias Starckman, 1712. decz. 11., † 1750 márc. 14. | Bartelmi Kattner, † 1613. aug. 18. |
| Andres May senior, 1690. máj. 10. † 1737. | 20 Barthess Péter, † 1610. máj. 28. |
| Andreas May junior, 1723., † 1728. aug. 4. | Barthes Pitter senior, 1619. nov. 11., 1657. |
| Andreas Raus, 1662. jan. 10., 1681. ápr. 11. | Barthes Pitter junior, 1648. júl. 13. 1670. aug. 18. |
| Andres Schmitt, 1635. május 8., 1639. decz. 28. | Barthess Peter, † 1710. máj. 28. |
| 10 Andreas Schoppel, felvették 1659. aug. 5-én, 1695. febr. 17. | Bartes Schunkabonk, 1657. decz. 19., 1660. szept. 4. Pestisben halt meg. |
| Andreas Tellmen, 1632. okt. 14., 1643. jun. 9. | 25 Karl Hildebrand, belépett 1852. jan. 18. |
| Andreas Trepches, 1657. okt. 22., 1692. decz. 12. | Carl Muschalek, 1831. márcz. 15., 1853. máj. 10. |
| Andreas Ziegler, 1633. ápr. 11. | Carl Resch, belépett 1841. febr. 7. |
| Andreas Ziegler junior, 1675. febr. 19., 1724. | Carl Römer, belépett 1817. jan. 9. |
| | Carl Wächter, belépett 1862. febr. 2. |
| | 30 Kaspar Kreisch, 1648. ápril. 25., 1660. aug. 20. |

¹ Az első évszám a czéhbelpépés idejét, a második a halálózását jelenti.

² Bartesch, Bartusch = Bartholomaeus, Bertalan.

- Caspar Kreisch, belépett 1678. márcz. 28.
 Crestel Erkedér, 1698. okt. 21., 1718. ápr. 27.
 Christian Gust belépett 1821-ben.
 Krestell Kattner, † 1626. máj. 12.
 35 Christian Schnel, belépett 1754. márcz. 7.
 Kristoff Weller, † 1603. aug. 30.
 Daniel Blauweber, 1628. jún. 12., 1646. jan. 31.
 Daniel Herman, 1655. okt. 11., 1660. szept. 2.
 Daniel Hintzman, 1630. febr. 6., 1659. márcz. 1.
 40 Daniel Kreitzer, † 1660, aug. 14. pestisben.
 Daniel Mathesius, 1724. júl. 15., 1736.
 Daniel Schmied, † 1606. jan. 4.
 Daniel Schuller, belépett 1642. június 2.
 David Podner, † 1618. máj. 18.
 45 David Prodner, 1628. júl. 16., 1645. szept. 18.
 David Prodner, 1652. febr. 7., 1660. okt. 31.
 David Weiss, † 1601. ápr. 10.
 Eduard Schnel, belépett 1648. februárius 13.
 Franz Redler, 1634. nov. 13., 1684. aug. 9.
 50 Andreas Fridrich Römer, belépett 1812. ápr. 6.
 Gallus Olesch, 1654. július 20., 1673. decz. 25.
 Gerg¹ Böss, 1690. máj. 10., 1719. szept. 7.
 Gerg Erardt, † 1640. okt. 22.
 Gerg Gebell, 1614. febr. 23., 1645. szept. 20.
 55 Gerg Gebell junior, 1648. nov. 2., 1653. jún. 27.
 Gerg Greff, † 1601. aug. 1.
 Gerg Heffler, † 1603. aug. 15.
 Gerg Henneck alias Zakull, 1658. dec. 5., 1660. júl. 25.
- Gerg Heltner, belépett 1672. április 22.
 60 Georg Jeckel, 1722., 1757. ápr. 30.
 Georg Jeckelius junior, 1752. okt. 16., 1790. ápr. 30.
 Gerg Kemmel, 1635. februárius 22., 1658. szept. 15.
 Jerg Kossack, † 1626. szept. 10.
 Gerg May, 1655. ápr. 19., 1712. szept. 6.
 65 Gerg May, 1684. jan. 12., 1736.
 Gerg May, 1774. máj. 11., 1823. júl. 11.
 Gerg Medwesser, belépett 1614. febr. 23.
 Gerg Olescher, 1693. decz. 15., 1707. decz. 28.
 Georg Olescher, 1721. jún. 9., 1761. decz. 8.
 70 Georg Plecker senior, 1712. nov. 2., 1767. ápr. 14.
 Georg Plecker junior, 1739. ápr. 13., 1741. febr. 5.
 Georg Riemer, 1758. jún. 10., 1796. szept. 5.
 Georg Scheipner, 1746. febr. 12., 1763.
 Georg Schobel, 1721., 1763. jan. 11.
 75 Gerg Streittferder, 1638. aug. 9., 1653. okt. 10.
 Gerg Haus Welzer, 1641. nov. 11., 1654. okt. 11.
 Gorgess Andres (talán helyesebben Andres Gorgess) belépett 1672. máj. 2.
 Gottlieb Fleischer, belépett 1821.
 Greger Kindler, belépett 1615. április 14.
 80 Johann Altzner, 1690. aug. 12., 1719. szept. 4. pestisben halt meg.
 Johann Artss senior, 1719. okt. 19. pestisben halt meg.
 Johann Artss junior, 1719. szept. 7. pestisben halt meg.
 Johann Benckner senior, 1755., 1801. szept. 26.

¹ Gerg, Jerg, Georg = György.

- Johann Benckner junior, 1779. nov. 4., 1790. szept. 28.
- 85 Johannes Birthelmer, 1624. okt. 23., 1653. júl. 8-án.
Hans Birthelmer junior, 1665. ápr. 19., 1660. szept. 12. pestisben halt meg.
Johann Bömches, 1803. jan. 16., 1811. szept. 4.
Johann Draudt senior, 1698. okt. 21., 1730. okt. 28.
Johann Draudt junior, 1727., 1738. júl. 30.
- 90 Hans Filstich, 1660. jún. 29., 1660. szept. 25. pestisben halt meg.
Hans Gebell, belépett 1631. jún. 4.
Hans Gebell, belépett 1655. nov. 8.
Hanns Gorgias, 1647. szept. 19. pestisben halt meg.
Hans Gorgias junior, 1630. nov. 22., 1647. okt. 25.
- 95 Hans Grues (Gross), 1631. febr. 3., 1633. aug. 6.
Hans Herman, 1615. szept. 1., 1625. decz. 12.
Johannes Hinss, † 1649. jún. 5.
Hans Hiemesch, belépett 1618. november 6.
Johann Hiemesch, 1725., 1761. szept. 8.
- 100 Hans Henning (Hennek) 1666. jun. 21., 1711. ápr. 24.
Hans Igel, † 1614. decz. 3.
Johannes Igell senior. 1638. nov. 22., 1689. jún. 8.
Hans Igell junior, belépett 1676. decz. 21.
Hans Jekell, 1648. nov. 18., 1660. okt. 20. pestisben halt meg.
- 105 Johann Jeckelius, 1758. jún. 10., 1771. ápr. 2.
Johann Georg Jekel, 1781. márcz. 2., 1812. ápr. 16.
Johann Paul Jekel, 1794. aug. 25., 1816. júl. 7.
Johann Paul Jekel, belépett 1825. febr. 27.
Hans Kasser, † 1614. júl. 8.
- 110 Hans Kattner, 1628. jan. 3., 1631. máj. 5.
- Hans Klettner, 1648. jún. 15., 1686. máj. 26.
Hans Klein, 1620. febr. 18., 1624. május 10.
Hans Kreitzer, 1646. jan. 2., 1657. jan. 4.
Hans Leffner, † 1602. nov. 13.
- 115 Hans Ludwich, † 1613. jún. 6.
Hans Mautner alias Starckman, 1670. febr. 23., 1694. júl. 22.
Hans Mautner vagy Starckman, 1711. okt. 16., 1761. október.
Hans Nadescher, 1654. júl. 6., 1669. júl. 15.
Johannes Plecker, 1731., 1775. decz. 31.
- 120 Hans Retsch, 1618. febr. 21., 1645. nov. 27.
Hans Retts junior, 1652. decz. 15., 1708. decz. decz. 10.
Hans Retsch junior 2., 1680. szept. 23.
Hans Retsch junior 3., belépett 1717. okt. 5.
Johann Christof Riemer, belépett 1765. jan. 12.
- 125 Johann Georg Riemer junior, belépett 1812. ápr. 6.
Johann Sigerus, 1712. júl. 28., 1736. ápr. 13.
Hanns Süßmilch, 1640. okt. 29., 1675.
Hanns Süßmilch, 1666. máj. 24., 1788. aug. 5.
Johann Süßmilch, 1700. máj. 22., 1836. okt. 16.
- 130 Hans Tartler vagy Schwarz, 1632. máj. 25., 1686. aug. 9.
Heinrich Jekelius, belépett 1845. aug. 16.
Jacobus Frantz, 1686. márcz. 25., 1698. decz. 9.
Jacobus Frantzen, 1715. szept. 30., 1757. nov. 22.
Jacobus Gaal, 1698. júl. 21., † 1719. szept. 17. pestisben.
- 135 Jacobus May, 1740. jún. 14., 1763. nov. 3.
Jacobus Raab, 1732., 1780. máj. 22.

- Jeremias Jekel, 1618. nov. 15.,
1667. nov. 6.
Jeremias Jekell junior, belépett
1655. jan. 17.
Jeremias Jekelius, 1686. febr. 18.,
1716. febr. 7.
140 Jeremias Jeckelius, 1749. aug. 21.,
1804. aug. 22.
Jeremias Jeckel junior, 1777. máj.
7., 1791. szept. 26.
Jeremias Schobel, 1664. máj. 9.,
1668. okt. 13.
Josef Altzner, belépett 1731.
Josef Benckner, 1731., 1783.
júl. 18.
145 Josef Römer, belépett 1812. ápr. 6.
Josef Römer junior, belépett
1843. máj. 28.
Laurentius Bömches, 1748. ápr.
23., 1787. szept. 10.
Laurentius Friedrich, 1687. decz.
10., 1690. decz. 6.
Laurentius Kusch, 1644. okt. 24.,
1670. jún. 29.
150 Laurentius Resch, belépett 1813.
júl. 18., 1823. febr. 1.
Laurentius Römer, 1779., 1834.
jún. 9.
Lucas Baum, 1665. okt. 19., 1711.
szept. 12.
Lucas Friedrich, † 1603. aug. 4.
Lucas Gass (?), belépett 1622. jú-
nius 5.
155 Lucas Jeckel, 1743. febr. 12., 1787.
aug. 29.
Lucas Jeckelius, 1769., 1800.
márcz. 27.
Lucas Krestels, belépett 1657.
okt. 22.
Lukas Lang, 1753. nov. 16., 1791.
jan. 16.
Lucas Römer, † 1765.
160 Marcus Fuchs, 1648. nov. 18.,
1658. nov. 8.
Marcus Fuchs, 1678. júl. 9., 1709.
nov. 20,
Marcus Luesche, † 1612.
Marcus Plecker, 1644. febr. 22.,
1663. márcz. 10.
Marcus Riemer, 1690. aug. 12.,
1720.
165 Marcus Riemer junior, 1756. máj.
4., 1787. nov. 13.
Georg Marcus Riemer, 1783. aug.
19., 1831.
Marcus Schoppel, 1644. szept.
26., 1665. ápr. 14.
Marcus Wolff, belépett 1693.
jún. 15.
Merten¹ Betay, 1636. aug. 8., 1641.
febr. 23.
170. Merten Draudt, 1682. jún. 14.,
1696. decz. 24.
Martin Enyeter, 1698. júl. 21.,
1717. okt. 3.
Merten Hundertschaff alias Kem-
mel, 1629. jan. 16., 1633.
márcz. 7.
Martin Myss, 1722., 1769. jan. 16.
Martin Roth, belépett 1741. aug. 2.
175 Merten Süßmilch, 1685. jan. 8.,
1710. ápr. 19.
Martin Süßmilch junior, 1714.,
1719. aug. 22. pestisben halt
meg.
Merten Thadeus, 1683. okt. 19.,
1709. nov. 2.
Merten Tink, † 1601.
Merten Weiss, 1628. nov. 14.,
1659. júl. 14.
180 Merten Weiss junior, 1638., 1647.
szept. 27. pestisben halt meg.
Mattes Goldschmied vagy Schul-
ler, † 1613. máj. 27.
Mathes Kemmel, † 1631. decz. 20.
Michael Alzner, 1616. febr. 3.,
1644. decz. 2.
Michael Brassai, 1816. júl. 29., 1841.
185 Michael Czakul, belépett 1683.
jan. 4.
Michael Erkeder. 1736. márcz. 1.,
1756. febr. 20.
Michael Frantzen, 1748. febr. 26.,
1796. aug. 24.

¹ Martin, Merten = Martinus, Márton.

- Michael Fronius, 1727., 1763. okt. 18.
 Michael Hönningk (Hennek), † 1718. decz. 3.
- 190 Michael Jeckel, belépett 1783.
 Michael Krauss, 1675. máj. 22., 1686. júl. 24.
 Mechel¹ May, 1652. jún. 27., 1660. okt. 2. pestisben halt meg.
 Michael May, 1731., 1776. aug. 1.
 Michel Neisteder, 1667. jan. 24., 1710. ápr. 22.
195. Michael Perellheffer, 1641. máj. 22., 1660. szept. 27. pestisben halt meg.
 Mechel Prodner, belépett 1662. jan. 6.
 Mechel Renner, 1649. máj. 15., 1668. aug. 3.
 Michael Repser, 1673. okt. 10., 1717. ápr. 23.
 Marcus Riemer senior, 1727., 1779. jan. 27.
- 200 Michel Schildmacher, † 1603. júl. 29.
 Mechil Schmidt (Goldschmid), † 1659. máj. 13.
 Michel Schmidt junior, 1632. márcz. 15., 1639. jan. 28.
 Mechel Schöllingk (Schelling), 1616. okt. 23., 1652. jún. 27.
 Mechell Schwartz, 1652. decz. 15., 1676. nov. 29.
- 205 Michel Schweisser, † 1600. decz. 1.
 Michael Seybriger alias Sommer, 1624. okt. 23., 1673. ápr. 15.
 Messen Merten (talán teljesebben Merten Messen) 1616. decz. 7., 1637. febr. 5.
 Nafanael Trausch, 1741. aug. 2., 1772. máj. 7.
 Nicolaus Gebell, 1672. jún. 20., 1688. nov. 10.
- 210 Nicolaus Göbbel, 1702. jan. 5., 1710. ápr. 3.
 Paul Fenesser, † 1614. márczius 8.
- Paul Hinss, 1647. nov. 26. pestisben halt meg.
 Paul Kirpriger, † 1603. jan. 8.
 Paulus Klosch, 1686. okt. 14., 1695. okt. 18.
- 215 Paul Krezer, 1660. aug. 5. pestisben halt meg.
 Paul Morikesan, belépett 1620. jún. 16.
 Paul Pollak, 1633. júl. 19., 1633. aug. 26.
 Paul Raaber, 1781. márcz. 15., 1815. május 5.
 Paul Rether, 1693. nov. 3., 1705. Bukarestben halt meg.
- 220 Paul Rosenauer, † 1615. okt. 12.
 Paul Ruth, 1646. júl. 16., 1689. jún. 28.
 Paul Christian Schnell, 1791. máj. 5., 1822. júl. 28.
 Paul Schuller, † 1633. szept. 1.
 Paul Schuller, belépett 1636. július 21.
- 225 Paul Weiss, 1628. okt. 10., 1639. márcz. 28.
 Paul Tartler, † 1644. nov. 13.
 Pitter Bartess, † 1670. aug. 18.
 Petrus Bartesch, belépett 1685. decz. 3.
 Petrus Bartosch, 1711. jún. 29., 1738. jún. 30.
- 230 Pitter Biesz (Böss), 1632. szept. 8., 1658. decz. 23.
 Pitter Fogel, 1661. febr. 16., 1676. szept. 13.
 Pitter Hiemesch, 1656. jan. 17., 1666. okt. 15.
 Pitter Hiemesch, 1690. aug. 12., 1721.
 Petrus Hiemesch junior, 1719. aug. 7., 1764. szept. 9.
- 235 Petrus Hirscher, 1698. júl. 21., 1705. aug. 18.
 Petrus Lang, 1739. nov. 16., 1776. márcz. 31.
 Petrus Laurenti, beállott 1755. máj. 1.

¹ Mechel, Mechil = Michael, Mihály.

- Pitter Perellheffter, † 1633. aug. 13.
 Pitter Perellheffter junior, 1628. aug. 22., 1655. jún. 19.
- 240 Pitter Repser, † 1642. okt. 22.
 Pitter Repser (vagy Schun), 1655. decz. 6., 1675. okt. 12.
 Petrus Riemer, 1717. okt. 5., 1754. decz. 14.
 Piter Sigerus, 1685. márcz. 12., 1715. jan. 15.
 Petrus Sigerus, † 1720.
- 245 Petrus Sigerus, 1758. decz. 21., 1771.
 Pitter Schnell, 1614-ben Szebenbe költözik.
 Pitter Wolkendorffer, † 1608. júl. 16.
 Samuel Barbenius, 1742., 1786. okt. 5.
 Samuel Betzmann, 1784. jan. 21., 1816. máj. 19.
- 250 Samuel Filstich, 1752. okt. 16., 1793. szept. 6.
 Samuel Kalp, 1758. jun. 28., 1788. jan. 19.
 Samuel May, 1769. nov. 22., 1804. aug. 26.
 Samuel Rutt, † 1660. ápr. 18.
 Samuel Rutt junior, 1637. okt. 26. 1686. szept. 29.
- 255 Sebastian Hahn, belépett 1741. aug. 2.
 Simon Draudt, † 1693. aug. 27.
 Seimen¹ Fenesser, 1615. szept. 1., 1621. febr. 26.
 Simon Goldorbeiter, † 1629. jan. 1.
 Simon Gruz (Griess), † 1611.
- 260 Simon Krestels, beállott 1693. júl. 27.
 Simon Riemer, 1720. okt. 5., 1741. júl. 23.
 Simon Riemer, belépett 1746. aug. 2.
 Steffen Filstich, 1682. júl. 8., 1737. okt. 10.
- Steffen Gaal, beállott 1672. jún. 20.
- 265 Steffen Pip vagy Zimmermann, 1662. nov. 6., 1689. aug. 12.
 Stephan Retter, 1758. decz. 31., 1761. máj. 4.
 Steffen Tellmen, † 1612. márcz. 29.
 Stefan Tholvay, † 1612.
 Steffen Welzer, 1615. szept. 1., 1636. aug. 26.
- 270 Steffen Weilzer, 1700. márcz. 1., 1734.
 Stefan Welzer, 1740. decz. 21., 1785. máj. 28.
 Tomas Bloweber, 1667. júl. 16., 1699. júl. 3.
 Thomas Bruesen, beállott 1636. júl. 7.
 Thomas Bross, † 1647. márcz. 31.
- 275 Thomas Fenesser, 1619. nov. 4.
 Tomas Gorgias, 1630. decz. 29., 1678. máj. 24.
 Thomas Greff, 1698. okt. 21., 1708. júl. 5.
 Thomas Gruss, beállott 1620. febr. 18.
 Tobias Jekel, beállott 1650. márczius 14.
- 280 Thomas Kasten, 1825. okt. 13., 1838.
 Thomas Klosch, 1649. jún. 1., 1708. júl. 27.
 Thomas Melcher, 1678. júl. 14.
 Theodor Römer, beállott 1767. jún. 10.
 Thomas Trepches, † 1618. aug. 21.
- 285 Thomas Trepches, 1632. márcz. 15., 1676. jan. 11.
 Valentinus Igel, 1666. máj. 24., 1691. jan. 5.
 Fellten² Maldesser, † 1601. márczius 14.
 Valentinus Schoppel, beállott 1690. máj. 10.
 Valentinus Urbeger, 1641. nov. 6., 1657. jan. 16.
- 290 Wolf Kimmel, † 1629. ápr. 17.

¹ Seimen = Simon.² Fellten, Valentinus = Bálint.

E feljegyzések eléggé pontosak és megbízhatók, de nem teljeseek, pl. az első részben 1702-től—1711-ig egy bejegyzés sem történt. A második részben is néhol hiányzik a hónap vagy nap, sőt az is megesik, hogy néha egy-egy év halottait csak később egyszerre vezetik be s így bizony megtörténhetett, hogy egy-kettő kimaradt.

Összegezve az adatokat azt találjuk, hogy míg a XVII. században 147 mester vétetett fel a czéhbe, a XVIII-ikban 72, a XIX-ikben pedig csak 20, a mi kézzelfoghatólag mutatja az ötvösség hanyatlását. Örök kár, hogy a régebbi korból nincs ilyen pontos jegyzékünk; de így is hálára vagyunk kötelezve azok iránt, kik e mesterkönyvet írták s több száz brassai ötvösnek nevét az utókor számára megőrizték.

Gyárfás Tihamér.

A nagyenyedi kollégium jegyzői és Nemes Oskolai Tanácsa.

— Második, befejező közlemény. —

Nomina et series electorum notariorum Illustris collegii Nagy Enyedensis, quam Alba Carolina anno 1658 collegium per barbar[os]¹ turbatum, Claudiopoli tantisper recollectum, inde vero anno 1662 mensibus Octobri et Novembri² cum professore Petro K. Vás[ár]helyi dispersa et partim recollecta iuventus, ex an[nu]entia principis Michaelis Apafi, sensim Enyedin[i] demigrati, et mox anno 1664 altero etiam professore Samu[ele] Enyedi medicinae doctore adiuncto florere, tandem vero anno 1666 p[ro]fessore Petro Vásárhelyi decedente, cum successore, colleg[i]i rectore et professore Johanne Nadányio, collegium in integrum restitutum.

Itaque anno 1666 die 22.³ Maii. Johannes Saxopolitanus electus notarius.

1680. Daniel Várallyai.

1681. Johannes K[is] Dobai.⁴

1682. Johannes Zalányi.

1684. Johannes Kri'sbai.⁵

1687. Franciscus⁶ Vajai.

1688. Stephanus H. Némethi.⁷

1689. Johannes N[agy] Borosnyai.⁸

1690. Stephanus Czófalvi.⁹

1692. Nicolaus Musnai.

Anno eodem David Dállyai.

Eodem Johannes Gidófalvi.

Eodem Samuel Petri.

¹ A [zárójelben] pótoltt betűk a lapszálon ki vannak rothadva s nem láthatók.

² Számmal írva, mit feloldva közlünk.

³ A keltezés napját írónk következetesen ragozva írja így: 22^a, de csínosság és egyszerűség szempontjából *ponttal* helyettesítve közöljük.

⁴ A helységneveket viselőik rövidített neveit, ha kétségenkívül megállapíthatók, [zárójelben] feloldva közöljük.

⁵ Az 1683-iki jegyző nevét, úgy látszik, még Nagy László sem tudta megállapítani s e tekintetben jegyzéke több helyen hézagos.

⁶ Véletlenül rövidítve írta, de az egyöntetűség kedvéért feloldva közöljük, mint később is, hol a keresztnevet rövidítetten találjuk.

⁷ Németi községünk kettő is van: Hernádnémeti és Hidasnémeti.

⁸ Irva rövidítve így: N. Borosnyai.

⁹ Nagy László a kor helytelen írásmódjával így írta ki: Tzofalvi, holott még ezidőben (1690-ben) helyesen úgy írták, a mint közöljük.

1693. Thomas Ölyvesi.
Eodem 2. Novembris. Math[ias]¹ Kórogyi.
1694. 3. Maii. Michael Galambodi.
[170]0. 10. Aprilis. Martinus Szemerjai.
1701.² 9. Julii. Stephanus Pataki.
1702. 1. Maii. Stephanus Debreczeni.
1703. 26. Junii. Stephanus Szigethi.
1706.³ Petrus Enyedi.
1707. 26. Octobris. Johannes Pápai.
1715. Stephanus Enyedi.
[17]16. Franciscus Baba Vásárhelyi.
[17]17. 17. Aprilis. Michael Deső Krizbai.
[17]22. 26. Maii. Stephanus Pávai.
[172]6. 29. Martii. Sigismundus Kovács.
[172]7. 31. Octobris. Josephus Kasza.
[172]8. 17. Septembris. Jacobus Jancsó.
[17]29. 24. Martii. Johannes Fáji.
[17]30. 20. Januarii. Johannes Sövényfalvi.
Eodem 6. Aprilis. Josephus Zágoni.
Eodem 4. Decembris. Johannes Bányai.
[17]31. 1. Martii. Dominicus Bodor.
Eodem . . . Octobris. Johannes Gyujtó.
1732. 22. Februarii. Math[ias] Pap Fogarasi.
Eodem 4. Junii. Josephus Nádudvari.
1733. 1. Maii. Alexander Bartók.
1734. 1. Maii.⁴ Petrus Császár.
1735. . . . Aprilis. Michael Petri.
Eodem 28. Octobris. Michael Jancsó.
1737. 10. Aprilis. Stephanus K[is] Komáromi.
1738. 16. Januarii. Samuel Henter Bodoki.
Eodem 13. Martii. Josephus Gidófalvi.
Eodem 27. Aprilis. Alexander Bardócz.
1740. 27. Aprilis. Johannes Bányai.
Eodem 20 Junii. Michael Vitályos.
1741. 15. Martii. Johannes Ungvári.
1742. 17. Februarii. Ladislaus Henter Bodoki.
Eodem 10. Decembris. Franciscus Székely.
1744. 24. Aprilis. Martinus B. Ónodi.
1746. 17. Januarii. Johannes Sz. Bibarczfalvi.
1747. 12. Januarii. Stephanus Jancsó.
1748. 9. Martii. Nicolaus Bakcsi.
1750. 14. Januarii. Michael Simon.
1751. 21. Januarii. Franciscus Imreh.
1752. 27. Septembris. Benedictus Bitai.
1753. 18. Februarii. Ciemens Bartos.
1754. 26. Aprilis. Franciscus Jancsó.
1755. 7. Aprilis. Johannes Molnár.
Eodem 4. Septembris. Johannes V. Herepei.
1756. 20. Februarii. Franciscus N. Dobolyi.
1758. 17. Aprilis. Gabriel Zágoni.
1760. 11. Februarii. Johannes E. Marosi.
1761. 10. Aprilis. Moses Nagy.
Eodem 10. Junii. Johannes Tatrangi.
1762. 28. Novembris. Ladislaus Benkő.
1763. 17. Junii. Benedictus Gecse.
1764. 6. Novembris. Samuel Benedek.
1765. 10. Decembris. Michael Benkő.
1767. 3. Martii. Adamus Tompa.
1768. 18. Martii. Josephus Lénárt.
1769. 8. Januarii. Samuel Benedek.
1770. 30. Junii. Josephus Kovács de K[ézdj] Vásárhely.
1771. 1. Martii. Michael Incze de Lisznyó.
1772. 5. Aprilis. Michael Teleki.
1773. 10. Maii. Daniel Szócs de K[ézdj] Vásárhely.
1774. 18. Junii. Michael Galambos de K[ézdj] Vásárhely.
1775. 15. Martii. Samuel Kovács frater Josephi de K[ézdj] Vásárhely.
1776. 9. Novembris. Paulus Szabó.
1777. 9. Novembris. Ladislaus Makkai.
1778. 4. Martii. Ladislaus Tompa.
1779. 5. Novembris. Ladislaus Sombori.
1780. 4. Februarii. Samuel Andrád.
1781. 25. Maii. Michael Benke de Orosz-falu.
1783. 15. Maii. Georgius W[ajda] Csernátóni de Alsó Csernátón.
1784. 6. Maii. Antonius Szabó de K[ézdj] Vásárhely.
1785. 11. Junii. Georgius Fegyverneki de Felső Csernátón.
1786. 3. Februarii. Adamus Teleki de K[is] Albis.
1786. die 11. Septembris. Paulus Bálint de Fejérviz.
1788. 7. Aprilis. Josephus Szabó de S[epsi] Zalán.
1789. 22. Januarii. Stephanus Kolosvári de Sz[ékely] Udvarhely.
Eodem 26. Septembris. Johannes Jósa de de Farczád.
1790. 5. Junii. Aron Jancsó de Gidófalva.
1791. 2. Aprilis. Ladislaus Herepei.
1792. 18. Februarii. Stephanus Lengyel de Torda.
1793. 24. Januarii. Moses Fodor de Torda.

¹ Zárójelben közöljük, mivel Mathaeus is lehet.

² Az évszám ezresét innen kezdve következetesen elhagyja, írván egyszerűen így: 701 . . . a mit nem veszünk figyelembe, annyival kevésbé, hogy a következő laptól fogva már teljesen kiírja az évszámot.

³ A hónap és nap keltének helye üres.

⁴ Eredetileg így jegyezte: *detto*, a mi helyett mindig kiírjuk a jelzett hónapot.

Eodem 6. Septembris. Ladislaus Benkő de Kis Baczon.	1796. 5. Septembris. Gregorius Tövissi de Tövis.
1794. 1. Februarii. Paulus Szabó de M[agyar] Sülye.	1797. 14. Januarii. Michael Szabó ex T. Poján.
1795. 30 Junii. Samuel Kis de Nagy Enyed.	Eodem 2. Novembris. Ladislaus Nagy de Branyicska.

Ladislaus Nagy nobilis de Branyicska, natus Saxopolisini, electus in Illustris Collegii notarium iuratum Anno Domini 1797. 2. Novembris; Albo inseruit nomina sequentia.

1797.

Mense Novembri.

	<i>Con-</i> <i>ditio</i>	<i>Dies</i>	<i>Col-</i> <i>legio</i> ¹		<i>Con-</i> <i>ditio</i>	<i>Dies</i>	<i>Col-</i> <i>legio</i>
Johannes Bara-----	Lib.	8	12	Samuel W. ² Csernátoni	Nob.	16	40
Ludovicus Komlósi----	Nob.	9	24	Ill. comes S. R. I. Ada-	—	16	5 [H.] 40
Johannes Pap-----	—	11	34	mus Teleki de Szék	—	16	5 [H.] 40
Daniel Pap-----	—	11	34	Samuel Sebessi cum fa-	Nob.	17	40
Johannes Enyedi-----	Valachus	11	12	mulo Josephus Csató	Nob.	18	48
Georgius Borosnyai---	Lib.	13	12	Alexander Tót de Illye	Lib.	20	12
Stephanus Rákosi-----	Miles sic.	13	12	Johannes Somsai-----	Lib.	20	12
Andreas Miháts-----	Sic. miles	13	12				
Samuel Szegedi-----	Nob.	13	12				
Georgius Timár-----	—	14	12				

Mense Decembri.

Samuel Kíss-----	Lib.	3	12
Josephus Kónya-----	Sic. miles	6	12

Anno Salutis 1798.

Mense Januario.

	<i>Con-</i> <i>ditio</i>	<i>Dies</i>	<i>Col-</i> <i>legio</i>
Josephus Gullya-----	Nob.	—	20
Andreas et Wolfgangus Dósa de Nagy Lak-----	Nob.	5	24
Josephus Órás-----	Lib.	9	12
Michael Bartók-----	Lib.	14	12
Sigismundus Szilágyi-----	—	16	12
Gabriel Máté-----	Valachus	17	24
Paulus Szabó-----	Lib.	—	12
Petrus Simon-----	—	17	gratis
Alexander Pogány de Háporton-----	Nob.	27	40
Paulus Sz. Mihállyi-----	Lib.	29	12
Andreas Nyakas-----	Lib.	29	12
Samuel Szilágyi-----	—	30	12
Franciscus Zalányi-----	Nob.	31	34

[Mense Februario.]

Franciscus Badóczi-----	Civis	5	12
Stephanus Hoprik-----	—	9	12
Johannes Takáts-----	Lib.	17	12
Andreas Bajcsi-----	Nob.	22	34

Martio m[ense].

	<i>Con-</i> <i>ditio</i>	<i>Dies</i>	<i>Col-</i> <i>legio</i>
Josephus Sipos-----	—	1	gratis
Samuel Hegedűs-----	—	1	gratis
Simeon Kövér-----	Lib.	2	16

Aprili m[ense].

Alexander Nánási-----	Nob.	28	40
Josephus Jancsó-----	—	29	28
Adamus Soós-----	—	29	12
Ill. S. R. I. Comes Emericus Teleki de Szék in Album relatus 23. Aprilis contulit-----	—	—	10 H. fl. 84 den. ³

Maió m[ense].

Alexander Viski de Retteg-----	Nob.	2	120
Alexander Csomafái	—	2	24
Samuel Schulleri von Hermannstadt contulit-----	—	11	200
Martinus Békesi-----	Nob.	22	20

Junio m[ense].

Nicolaus Benedek-----	Nob.	—	28
-----------------------	------	---	----

¹ Ez a rövidítés (Coll.) bizonyára így olvasandó s helyette a következő lapokon ezt írta: *Taxa* vagy *Solvit*

² Családi nevének (Wajda) rövidítése.

³ Ezt e helyén kifeledve, a májusiak után jegyezte be nótáriusunk.

Anno Domini 1798.

Elapsis cum bono Deo feriis canicularibus anni 1798, dum ad solitam sedem Musae adpellunt, Almae huic societati associantur sequentes: ita quidem ut (per dominis subsequentibus notariis notum sit) non nomina solum, sed et locus nativitatis adscribantur.

	<i>Conditio</i>	<i>Septembris</i>	<i>Solvit</i>
Josephus Keresztes ex Abrudbánya-----	Lib.	1.	20
Josephus Jenei ex Abrudbánya-----	Lib.	1.	20
Stephanus Szabó ex Abrudbánya-----	Pastoris filius	1.	20
Moises Csutak ex Nagy Borosnyó -----	Miles sic.	2.	12
Paulus Csűrös ex Papolcz -----	Miles sic.	2.	12
Josephus Meszlényi ex Fogaras -----	Nob.	2.	24
Sigismundus Malom ex Alvincz -----	Past. fil.	2.	34
Josephus Gyárfás ex Rugonfalva -----	Past. fil.	2.	12
Josias Vásárhelyi [ex] Makfalva -----	Past. fil.	3.	12
Josephus Vásárhelyi [ex] Makfalva -----	Past. fil.	3.	12
Franciscus Bende ex Felfalva -----	Lib.	3.	12
Ladislau Kasa ex Torda -----	Lib.	3.	12
Daniel Nagy de Torda-----	Lib.	3.	12
Stephanus et Johannes Dersi ex Királyfalva	Past. fil.	3.	68
Josephus Fogarasi de Zabola -----	Nob.	3.	34
Barabás Nagy ex S[epsi] Szt. György---	Mil. sic.	3.	12
Dionisius Bakcsi de Albis-----	Nob.	3.	12
Franciscus Bolgár ex Nagy Borosnyó---	Inepul.	3.	12
Stephanus Balog [ex] Alsó Csernáton---	Mil. sic.	3.	12
Petrus Rác ex Illye -----	Negociatoris fil.	3.	24
Josephus Horváth [ex] T. Poján -----	Lib.	3.	12
Andreas Reznek [ex] Kökös-----	Mil. sic.	3.	12
Lazarus Mezei ex Torda -----	Nob.	4.	12
Antonius Neidel [ex] S[epsi] Zoltán ---	Nob.	4.	12
Georgius Ferencz ex Gidófalva -----	Nob.	4.	12
Demetrius Veres de Dálnok-----	Nob.	4.	12
Ladislau Veres de Dálnok -----	Nob.	4.	12
Samuel Csizsér ex K[ézd]i Vásárhely ---	Mil. sic.	4.	12
Franciscus Szabó [ex] Szotyor -----	Miles	4.	12
Andreas Bajka ex Felső Csernáton -----	Miles sic.	4.	12
Johannes Szőcs [ex] S[epsi] Szt. György	Miles	4.	12
Aron Gyárfás [ex] S[epsi] Szt. György	Miles	4.	12
Sigismundus Nagy [ex] Sz[áraz] Almás	Lib.	4.	gratis
Josephus Miklósfalvi ex Fogaras -----	Past. fil.	4.	40
Josephus Kocsis ex Bürkös -----	Nob.	—	40
Alexander Szathmári ex Mihályfalva-----	Nob.	—	40
Johannes Meszlényi [ex] Fogaras-----	Nob.	4.	24
Ladislau Kiss [ex] M. Bölke -----	Nob.	—	24
Andreas Orbán ex Fogaras -----	Lib.	—	12
Simeon Bong ex Erősd-----	Lib.	—	12
Ladislau Móricz ex Erősd -----	Past. fil.	5.	12

	<i>Conditio</i>	<i>Septembris</i>	<i>Solvit</i>
Josephus Fülöp [ex] Aldoboly-----	Miles	5.	12
Josephus Pataki [ex] Haró -----	Lib.	5.	12
Michael Keresi [ex] Felső Bánya-----	Lib.	—	12
Ladislaus Nonus [ex] Bölön-----	Miles	—	12 ¹

Acta Senatus scholastici anno 1796 die 11. Novembris ce[lebrati.]

a) Siquidem dominus Johannes Gy[ula] Szigeti preco ab apparitore constitutus, officio hoc suo defungi neglexerit: *Poena 25 denariorum arbitraria affectus est, quae tamen poena mitigata eo, quod et dominus apparitor statim nominandus secunda vice quoque vel ipse, vel per cur[so]rem significari tempus praecursorem] adesse neglexerit.*²

b) Dominus Ladislaus Pál apparitoris officii posthabitis, quum officio suo haud diligenter fuisset functus cunctis Senatus scholastici suffragiis, *ut apparitoris officium unius diei eat, iudicatum est.*

c) Dominus Josephus Szyli preco per apparitorem constitutus, quum hoc officium, quod sanctum est neglexisset, et tunc nullae preces fuissent celebratae; *poena 50 denariorum mulctatus.*

Acta Senatus scholastici die 15. Novembris a. c. 1797 celebrati.

a) Dominus Josephus Csegöldi et Andreas Csuka cives togati huius collegii, insuper inhabitatores camerae *Berlin* dictae in ius vocati, hanc ob rationem: Die 14. Novembris a. c. post horam octavam vespertinam strepitus aliquis in camera superius nominata excitatus erat. Hunc strepitum adolescens Josephus Bartók neutralista in classe *Grammatica* (quae camerae *Berlin* dictae subiacet) studiis incumbens, minime perferens, pedibus e lecto suo ubi discebat allevatis pavementum camerae iam dictae concassit. Hac re praedicti iam studiosi, nimirum Josephus Csegöldi atque Andreas Csuka in iram commoti atque provocati, tantum abest ut querelas suas, si quas habuere ad officialem collegii detulissent, quin potius, ipsimet propria auctoritate classem *Grammaticam* descenderunt, ubi Josephum [Ba]rtók adorti, maledictis lacescebant, [im]mo dominus Josephus Csegöldi verbera etiam [eo] infligere ausus est, adeoque vi satisfacere irato suo animo voluit. *Quare communi Senatus scholasti[c]i consensu sequens lata est sententia: Pro domino Josepho Csegöldi, ut officium apparitoris trium dierum, sed redemptibili iure subeat, insuper verberibus affecto 42 denarios pendat; pro domino Andreas Csuka, ut in senatu scholastico corripiatur,*

¹ Itt a lap alján megszakad a jegyzék, mely bizonyára hosszabb volt; legalább nem találjuk folytatását, melyre Nagy László maga utal.

² A jegyzőkönyv innen kezdve kéthasábos, vagyis elől sorolja fel a büncselekményt és folytatólag a második hasábon a rávonatkozó ítéletet; de helykimelésből és czélszerűségi szempontból folytatólag *dült* betűvel szedve közöljük.

nomenque improcolletur; pro Josepho Bartók, propterea quod concussione paviamenti domus, praefatos studiosos in iram provocaverit 7 baculorum ictus ut perferat.

b) Farkas József nevű tanuló, jóllehet a múlt iskolai esztendőbe is lopásért meg büntetett, nem nézvén mindazonáltal sem a büntetés erejét, sem az erkölcsöt, a helyett, hogy magát megjobbitotta volna, ismét lopott; *azért közönséges megegyezésével az iskolai tanácsnak végeztetett, hogy a' Collégium udvarán 12 pálczát szenvedjen.*

Notabene: Elszökött a' végzés elől.

Anno 1797 die 18. Novembris correpti sequentes in lecto reperti: Georgius Verestói, Johannes Tömösvári, Johannes Gyárfás, Ladislaus Sárdi correpti, quia mane summo in lecto reperti, nec non Josephus Gyöngyösi, Stephanus Majtényi, Simon Pálfi, Samuel Farkas, Mos[es] Hamar, Alex[ander] Jeddi, Stephanus Makrai, Georgius Makrai, Nicolaus Máté, Gregorius Bruz.

Dominus Josephus Ferenczi collegii togatus posthabita lege 1^a vigilum officiorum, *tenore huius legis poena denariorum 12 mulctatus.*

Acta Senatus scholastici 1797 die 2. Decembris cele[brati].

Quum nos anno 1797 die 2. Decembris negotiorum scholasticorum pertractandorum causa, sub praesidio recto[ris] professoris clarissimi Adami Herepei, more decenti con[se]dissemus, tunc inter reliqua congregationis nostrae obiecta hoc etiam agitatum est: Lex sc[ilicet] VI. sub Lit. A. contenta, in p[ri]mis finis huius legis (*Inhabitatorum autem primus, si q[uod] non fecerit satis*) multiplici interpretationi obnoxia esse videbatur, nec convenire poterat Senatus scholasticus... num primarius togatus, seu primus in cubiculo, tunc cum tota eius camera, ubi primarium se ageret, non fuer[it] observata, 10 denarios pendat, vel minus; ideo consensu totius Senatus scholastici publici: ut prima[rius] tunc tantum solvat 10 denarios, quum eius camera eaq[ue] tota observata fuerit, alias vero ut reliqui 5 denarios pen[dere] conclusum est. Quod conclusum ad evitandum huius legis sinistram interpretationem in scriptum coniectum esse voluit Senatus scholasticus.

Per me Ladislaum Branyicskai Nagy mpr. Iuratam Collegii notarium.

Acta Senatus scholastici anni 1797 die 9. Decembris habiti.

1. Dominus Johannes Simon togatus, posthabita auctoritate legis, quae officialibus huius collegii reverentiam tribuit, pr[aestantissimo]¹ domino Martino Székely constrascibae debitam obedientiam non praestitit quin

¹ Az írás e rövidítése (Pr:) így oldandó fel.

obmurmurare ausus est; *igitur ut iutra tempus 48 horarum limen collegii excedere nullo sub praetextu attentet, punitus est.*

2. Andreas Szilágyi et Johannes Láposi civis togati huius collegii, inhabitatores camerae *Thessalia* dictae iu ius citati, ad reddendam sequentis rei rationem: Perforamen quoddam, quod in pavimento camerae dictae repertum erat, nescitur quinam onus nat[ur]ae in cellam, quae subest huic camerae, deponere ausi sunt, maxima probabilitas cadebat [in] dominum praefatum Andream Szilágyi; sed quoniam nemo, nisi sufficienti testimonio convictus potest puniri, poenam, quae in eum cadere debebat absolutus est; nec non Johannes Láposi. Quia tamen tempore vacationis occasione vindemiarum datae, cum hoc execrandum factum detectum erat, cameram illorum [pu]rae relictam, fere per totam vacationem nudam reliquere; *ideo ut utrique seorsim officium apparitoris unius diei toga induti obeant puniti. Praeterea in locum asseris, in quo foramen repertum erat, alium substitui curent.*

3. Praestantissimus dominus Stephanus Kerekes praestantissimum dominum Johannem Simon reum fecit coram Senatu scholastico, eo, quod dominus Johannes Simon canistrum quoddam victu repletum ex patria domini Stephani Kerekes a patre suo missum sub nomine domini proprii inferri collegium curaverit, inque sui rationem convertere, hacque actione eaque fraudulenta domino Stefano Kerekes damnum inferri non erubuerit. *Quare ut reus actorem praesentibus quibusdam primariis in senatu scholastico, secundum certam, traditamque formulam deprecetur, iudicatum est.*

Anno 1798, 12. mensis Januarii.

Anno 1798, 12. Januarii praestantissimus dominus Martinus Székely hactenus collegii contrascriba exploratae integritatis, volentibus clarissimis professoribus ad officium senioris vacans promotus, huius autem in locum electus in officium scilicet contrascribae Samuel Tibódi de Fogaras, nec non Pr. dominus Samuel Váradi in officium adsectoris electus anno eodem et die.

Anno 1798, 15. mensis Januarii.

Sükösd Gábor nevű tanuló bizonyos okokra nézve 1798-ik eszt[en-dőbeli] januáriusnak 14-ik napján a kollégyom közönséges tömlöczébe tétettetvén, a' zárt lefeszegette s lerontotta (a' melylyel az ajtóba is kár lett,) oly véggel, hogy a' mint ő is megvallotta, elébb álljon 's elszökjék; sőt ázzal is terhesedett ügye, hogy azt mondani mérte: Ha kiszökhettem volna, a bakanyából puskaport és golyóbist vettem volna, 's megláttam volna, ki tudott volna engemet behuzni a' városról. — *Erre nézve tetszett a Nemes Oskolai Tanácsnak azt végezni, hogy az tömlöcz ajtajába 's zárba tett kárt*

megfizesse, a' kollégyom udvarán 20 id est húsz pálcza ütéseket szenvedjen; annakfelette mától fogva még három napi arestomat szenvedjen.

Költ és kiadatott az Oskolai Tanácsnak végzése szerint 15. Januarii 1798-ik eszt[endőben.]

Br: Nagy László mpr.
rendes notarius által.

Anno 1798, 20. Januarii.

Praestantissimos dominos Samuel Farkas et Stephanus Csiszér reos in sede nostra iudiciaria fecit dominus Samuel Kendi, eo quod praefati domini victum puta farcimen et id genus et a domina quadam e civitate nomine Samuelis Kendi ferri curarunt, hacque actione domino detrudere videbantur. — *Quare ut seorsim officium apparitoris per unum diem, sed redemptibiliter subeant et in conspectu Senatus scholastici praenominatum dominum deprecentur iudicatum est.*

[Anno] 1798, 27. Januarii.

[Fü]löp György nevű tanuló, kirendeltetvén egy az arestomba lévő Dobolyi István nevű tanuló őrizetére, nem vigyázott elég szemesen, a' mint egy vigyázónak kellett volna, kinek szoros számadása és kötelessége alatt vagon az őrizetről [fe]lelni. — *Azért tetszett a' Nemes Oskolai Itélő Tanácsnak azt végezni, hogy másoknak ezután például, s hogy senki is ezután soha a' kollégyomi közönséges fenytéket meg ne vesse, az kollégyom udvarán 5 pálcza ütéseket szenvedjen.*

Költ és kiadatott az Oskolai Tanácsból 1798, 27. Januarii.

Branyicskai Nagy László mpr.
rendes notarius által.

Anno 1798, 4. Februarii.

Praestantissimus dominus Josephus Bardócz pro abnoctatione,¹ propria oris fassione accedente comprobatus — *Lege 21^a sub Lit. B. punitus.*

Anno 1798 die 17. mense Martii.

Praestantissimi domini Josephus Gyöngyösi de Torda, Johannes Sarkadi et Ludovicus Kovásznai de Nagy Enyed in oppido hocce contra manifestam legis 13^{ae} sub Lit. B. sanctionem saltasse, accedente propria oris fassione, comperti, quemque actum togatis inconvenientem abnoctatione ibidem simul adgravarunt, cuius etiam habita est ratio. — *Quare ut singuli pro abnoctatione ipsa, poenam unius floreni legibus constitutam,*

¹ Irva hibásan így: abnoctatore.

pro saltatione denarios 50 pendant, praeterea dominus Gyöngyösi et Ludovicus Kovásznai spatio 2 dierum limen collegii, nullo sub praetextu, excedere attentent, dominus Johannes Sarkadi, qui simili adhuc in casu repertus spatio 4 dierum ne excedat, limen collegii concordii Senatus scholastici animo statutum, conclusum.

Dominus Clemens Jancsó officio apparitoris fungens, in connotandis togatorum in templum non venientium nominibus infidelis repertus — *tenore legis apparitorem concernentis 5^{ae} denariorum 6 poena adfectus.*

1798, 24. Februarii.

Dominus Alexander Borberekí de Nagy Enyed ob repetitas abnoctationes — *sex = 6 florenis punitus.*

Domini Wolff[gangus] Dobrai et Andreas Demeter, ille quia in oppido saltavit, hic quia contra legem domum saltatoriam adire ausus est — *lege 13^a sub B. puniti, ut solvat 50 denarios seorsim.*

Dominus Franciscus Farkas diversi coloris vestibus indictus ivit in oppidum. — *Quare ut spatio duorum dierum honesto aresto in collegio detineatur punitus.*

Dominus Andreas Demeter abnoctavit, *quare de lege flor. 1 punitus.*

Dominus Ludovicus Kovásznai abnoctavit, *quare et is eodem modo punitus.*

Anno 1798, 7. Martii.

Dominus Josephus Szilágyi de Szent-Mihályfalva contra mandatum sedis scholasticae oppidum egressus — *punitus est servitio apparitoris per unum diem toga indutus.*

Anno 1798, 17. Martii.

Dominus Gregorius Bruz de Szászváros in Senatum scholasticum citatus, accusante domino Johanne Bányai de Szászváros, quod Gregorio Bruz epistolae de patria missae domino Bányai vinculum laxare, quidquod [epis]tolae eiusdem exemplum [d]escriptum in collegio circumportare ausus est, — *quare ut in frequentia Senatus praesentibus adhoc primariis togatis solemniter dominum Bányai deprecetur iudicatum est.*

Domini: Antonius Bólyai, Moses Szöcs, Georgius Verestói, Johannes Láposi, Josephus Baló ob neglectum templum — *vigilia 3 horarum singuli puniti sunt.*

1798, 9. Aprilis.

Praestantissimus dominus Ladislaus Pál iussus a domino seniore ut officium apparitoris suscipiat, et vocatus: quicumque me vocet, non eo

respondere et mox in officium collegii iussus venire aufugit, — *quare ob hanc inobedientiam summam Lege 4^a Lit. B. punitus s[eu] deturbatus gradum 5 togatis inferiorem.*

Praestantissimus dominus Gregorius Bruz citatus in Senatum scholasticum ea ex ratione, quod in precibus absentium nomina haud fideliter, et sincere connotaverit, per quinque dies etc. *Quare lege apparitorum 5^a punitus, ut 60 denarios solvat pro quavis neglecta vel intermissa connotatione 6 denarios.*

Idem dominus praefatus Gregorius Bruz H. D.¹ seniori studiosum quaerenti, quem in negotio oeconomico collegii in officium ablegaret se iturum promisit, quum autem rescivisset quodnam esset illud officii genus, leve illud putans non ivit, atque hoc modo dominum seniore elusit, qua sua actione inobedientem quoque se praestitit, iussus enim a seniore non ivit. — *Quam ob suam inconvenientem petulantiam, publici Senatus consensu in gradum duobus inferiorem deturbatus.*

Praestantissimus dominus Georgius Heves camerae Bononiae per breve tempus primarius iussus ut fornacem praedictae came[rae re]stauraret vel pretium solvat, [sal]vo tamen erga praedecessores vel [de]structores recursu.

Praestantissimus dominus Josephus Jancsó de Harasztos officio apparitoris fungens infideliter connotavit absentium in precibus nomina iussusque a domino seniore, ut absentium nomina adferret, inobedientem se praestitit; *quare pro primo actu lege [5^a] apparitorum poena denariorum 6, pro secundo² severe correptus.*

9. Mai anni 1798.

Bakcsi László nevü tanuló dolgába, ügyébe tett oskolatanács itélete.

Bakcsi László tanuló megvetvén az erkölcsi, és az oskolai szoros törvényeket, lopásra adta magát. Lopott pénzt 7 garast, a' melyet mindenkor megvallott, de ugyanabból a classisból, a' melyből a' 7 garast ellopta, vesztek el ugyan az ő ott létele alatt (a' melyre a kárt szenvedtek meg is eskettettek) e következő portékák: . . .³ a' mely [portéká]kot a' Nemes Oskolai Tanács előtt] ugyan egyszer meg is val[lott, ha]bár annak utánna tagadott lé[gyen] is, az hét garason kívül. *E szerént, minthogy magát erőssen gyanussá tette, ugyancsak nem éppen a' bizonyosságig, azért a' kollégyomban ugyan megjobbulásnak reménysége alatt még meghagyattatik ezúttal; hanem végeztetett, hogy az elveszett portékákat*

¹ A Honorabilis domini cím rövidítése.

² Számmal jelezve, mely csak félig látszik.

³ Felsorolásuk hiányzik és helye üres.

a' becsü szerént megfizesse, e' mellett 15 pälczát szenvedjen a kollégyom udvarán.

Költ az Oskolai Tanácsból és kiolvastatott 9-ik napján májusnak 1798.

Branyicskai Nagy László mpr.

ordinarius notarius által.

Nb. Ezen ítéletet a' gyermek mostoha atyja kikérte.

Acta Senatus scholastici 6. mensis Junii anni 1798.

E most folyó 1798-ik esztendő pünkössti innep második napján¹ Máté József, Szabó István és Vida Beniam tanuló ifiak Csombordra mentek, onnét ittason visszajövéen, az útban gróf Kemény Farkas ó Excellentiája oláh kertésze megtámadásában és ugyan oda való mészáros szolgája megverésében elegyedtek, Szabó István a' kertésztől a' pipáját erővel elvette, szidta, pofozta; az oláh mészáros szolgáját ugyan Szabó István megtámadván, Vida Beniam az ingét lehasította, Máté József pedig odaszaladván olyan ütésekert tett a nevezett emberen, hogy az orravére orrán kibugygyant. Továbbá Szabó István az udvarba vitetvén, ott iszonyú módon káromkodatt, a' mely egy erkölcsös tanulóhoz éppen nem illett. *Mely cselekedetekért, világosságra jövéen, tiz napi kollégyomi arestom után végeztetett, hogy a' megsértetettel békéljenek meg [a] fenyitékre nézve pedig, hogy [Máté] József 20 pälczát, Szabó István 15-öt szenvedjenek a kollégyom udvarán csengetés után. Vida Beniam pedig, mivel nem olyan hibás, a kontraszoba ajtaja előtt 10 pälczát szenved[djen.]*

Praestantissimus dominus Stephanus Kerekes de Buzás Bocsárd multa apud ecclesiam Zalatnensem de officialibus mentitus; ideo iudicatum est, ut secun[dum] conceptam formulam Pr. dominos off[iciales] praesentibus primariis nonnu[llis] deprecetur.

Praestantissimus² Gócs ad dies festos Pentecostales ad ecclesiam Sárdensem ordinatus, sed morbo quodam impeditus, literis ad dominum Stephanum Koncz missis eum in sui locum vocavit. Hic autem, quia absque venia dominorum officialium cum praeiudicio antecessorum suorum ivit tribus punitus florenis.

Eodem die scilicet 6. mensi Junii, Anno Domini 1798 sequens in Senatu scholastico nostro factum est deliberatum, quod et deportatum in collegio est, quodque lingua vernacula sic sonat.

Minthogy már sok rendbe szerteszéllyel nemes kollégyomunk érdeemes tógás deákjainak virágzó becsületek vesztésére és rontására, egyedül

¹ Vagyis május 28-ikán.

² Keresztneve nincs kiírva.

az üres, büszke kevélységtől ösztönöztetvén, némely nagy legények, a' *tanulók* közül és az úgy nevezett *neutrálísták* fekete köntöst, a' mely a *deáki ranghoz* illendő viselni, 's abban annak színe alatt, hogy deákok, sok alacson és a tógás deákok becsületejéből sokat lehúzó dolgokat cselekedni, kérkedni, kevélykedni tapasztaltattak: Azért a Nemes Oskolai Tanács egyezéséből végeztetett, hogy senki is ezután addig a' míg a tógás deákok seregébe *törvényesen* bé nem avattatik fekete, őt nem illető köntöst sohult is semmi időben viselni ne merészeljen; különben ha cselekszik, köntösse elvétetődik és ebbeli kárát magának tulajdonítsa.

Költ az Oskolai Tanácsból, 1798^a június 6-ik napján.

Kiadta Branyicskai Nagy László ordinarius notarius.

(Elhordoztatott 10. napján júniusnak.)

Ut ad universorum notitiam perveniat.

Ornatissimus adolescens Josephus Rétyi, filius Reverendi domini verbi divini venerabili in reformatorem ecclesia Siboiensi ministri anno 1797 in numerum togatorum Illustri Collegii Nagy Enyedensis receptus, postquam annum unum morbidus explevisset, probus hicce adolescens, filius isque unicus patris sui, in patria sua obdormivit. In cuius tristis rei memoriam defuncti pater Clarissimus dominus Josephus Rétyi thecam filii sui nec non lectum, mensam (vulgo privatam) donavit, dedit collegio, ita ut hae substantiae manerent fixae in quarto loco camerae *Francofurtum* dictae (ibi enim praememoratus adolescens habitabat,) et unus studiosorum togatorum, qui minus pollerent facultatibus, ad illum ordinaretur locum atque illis substantiis uteretur.

Consignavit *Ladislaus Br. Nagy* mpr.

III. collegii ordinarius notarius 1798.

(Extat in veteri protocollo pag. 181.)

Megjegyzés. Ezután Nagy László, füzete utolsó öt lapjára — úgy látszik, érdekessége miatt — Koncz Zsigmond magántanítónak egy ellene beadott 1793-iki vádiratra vonatkozó *Feleletét* jegyezte be, melyet valószínűleg szintén a Nemes Kollégium sedriáján tárgyaltak, de mivel e peres ügy előző íratait nem ismerjük s az különben sem Nagy László nótáriussága idejében folyt le, kinyomtatását mellőzzük, ámbár igen érdekes és idézeteivel írójának széleskörű törvényismeretére vall.

Dr. Veress Endre.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Déván november hó 7-én tartotta huszonnyolczadik közgyűlését. Hivatalos jelentésekből örömmel hallottuk, hogy a Társulat az elmúlt évben is jelentős munkát végzett, de viszont lehangolóan ütötte meg fülünket az a panasz, mely szerint anyagi ereje miatt nincs képesítve nagyobb arányú és halaszthatatlan feladatok végzésére. Ez a panasz, fájdalom, a kultúrának egész vonalán közös panasz, de a Társulat még mindig kellemesebb helyzetben van, mint más társaságok. Mert az utolsó időszakban intézői az anyagiakban való fogyatkozást nemes becsvágygyal, komoly munkával és tisztas eredménnyel pótolni tudták. A jelentéseknek ama pontjai, hogy tagjaik száma, bár lassan, de gyarapodik, hogy *Évkönyvüket* szorgalmasan megjelentetik, hogy könyvtáruk szaporodik, gyűjteményük gazdagul s ásatásait az elmúlt évben is folytatta, hogy múzeumát látogatták s a múzeumi gondolat kezd már tért hódítani: a vezetőséget dicsérik, de egyben azt is jelentik, hogy a múzeumok felé forduló figyelem s a bennük rejlő erő gondozása ott is megadja eredményeit. *Fáy Béla* elnök megnyitó beszédében mélyrehatóan fejtegette a Társulat hivatását, hogy a vármegye területén komoly múzeumi munkával a nemzeti tudományt és a Társulat erősítésével a nemzeti társadalmat, tehát a saját területén és a saját eszközeivel a történelmi szellemet s a magyar hazát kell szolgálnia. Az alakulást gr. *Kuun Géza* nevéhez hálásan fűzi, de elvárja az új nemzedéktől, hogy az ő szellemében gondozza. A mint a Társulatnak mai helyzetét fejtegeti, nemesen és szépen mondja: *Ne bántsa a Társulat munkás tagjait, hogy az elődöknek eme nagy alkotásáról eltűnt az újság varázsa, mert elvégre az ünnepi ruha elviselődik s fakó munkás-zubbony lesz belőle.* A jelentések szerint a Társulat vezetői magukra öltötték ezt a nemesítő munkás-zubbonyt s ezzel a Társulat fönmaradását biztosították, fön tartották s megerősítették gr. *Kuun Géza* örökségét, melyről halála után kétkedésbe estek. Még egy panaszt hallottunk, melyet azonban szinte meg-nemesít a mögötte rejlő önvád beismerése.

Fájdalom azonban az, hogy a vidéki múzeumok ügyeit intéző országos felügyelőség rideg szemmel nézi a Társulat múzeumának a sorsát, de talán ennek okát nem csak fönn, hanem alant is kell keresnünk s éppen

Déva városában, hiszen annak intéző körei, az eddigiekből látva, nincsenek tudatában, mily értékes kincset rejt a Deák Ferencz-utczára néző rozoga múzeumi helyiség. Ha Déva városa és az országos főfelügyelőség beláthatna a Társulat legmunkásabb tagjainak a lelkébe, ott fényes betűkkel írva látná azt, hogy „nem anyagi haszon, hanem drága hazánk e kített pontján a közösen érzett nemzeti veszély“, kötelesség a haza és kötelesség a tudomány iránt vezetni és sarkalja a kitartó munkára e kicsiny csapatot.

Ezek szerint nyilvánvaló, hogy a közgyűlés előtt nem csupán a szokásos kormányzás aktái szerepeltek, hanem valami más is, mely az aktákból kiszorult ugyan, de a társulat tagjaiban annál elevenebben él: feladatok megismerése, a mult tapasztalásaiból nyert igazságok kimondása. Az ülésen *Király* Pál tartott vetített képekkel kísért előadást Traianus oszlopának hunyadmegyei vonatkozásairól.

Kemény Simon sírja. A múlt század húszas éveiben, körülbelül 1825—28 közt, báró Kemény Árpád — most Alsófehérmegye főispánja — nagyapjának gáldi házában téglából épített, vakolt és meszelt sírboltra akadtak az udvaron, melynek falán SIMEONIS KEMÉNY kék mészszel írt felirat volt. E sírboltban csontvázat leltek nehéz gótikus pánczéiban, sisakkal a fején. Ez utóbbin éles szerszámtól származó bevágás látszott. A mellvért lapos és síma volt. A csontvázon még czomb- és lábszárvértet is találtak, a lábakon pedig vascipőket, mellette kettétört egyenes kardnak felső része és egy selyem kendő volt. Dereán vas-öv, helyesebben vaslemezekkel borított bőrszíj-öv feküdt s ennek egyik lemezén S. M. N — KMN felírást találtak, melyet „Simeon Kemény“-nek magyaráztak. A leleten a bárói és a grófi Kemény-családok megosztottak. A bárói ág kapta a vértet és a sisakot, a grófi ágnak, nevezetesen gróf Kemény Samunak, jutottak a czomb- és lábszárvértek, a cipők, a kard, az öv és a selyem kendő. A bárói ág a sisakot és a vértet az enyedi kollégium múzeumának ajándékozta, melyet 1849-ben az oláhok pusztítottak el, a grófi ágnak jutott darabok házasság révén Klebersberg Zdenko apjához kerültek, ki azokat eladta.

Ezeket a dolgokat nekem Kemény György báró beszélte el s így egészen érthető, ha az elbeszélés egyes részletei nem egészen szakszerűek. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy téglából épített, meszelt sírboltban kerültek elő a tárgyak, a mely sírbolt falán az említett kék meszelésű fölírat volt, úgy nem igen gondolhatunk másra, mint Kemény János fejedelem Simon nevű fiára, ki a grófi ágat alapító Kemény Jánosnak édesapja és Apafi Mihálynak a fejedelemségben egy ideig csendes riválisa volt. Ha így van a dolog, akkor a csontváz nem lehetett úgynevezett gót pánczéiban, mely a XV. századnak sajátja, mert ez a Simon a XVII. században élt. Ennek a feltevésnek megfelelne az elbeszélésnek az a része, hogy a mellvért lapos és síma volt. Ha ellenben a pánczél csakugyan úgynevezett gótikus volt, akkor a felírásoknak is u. n. gótikus

minuszkuálából kellett állaniok és ebben az esetben a szentimrei hősré, arra a Kemény Simonra kell gondolnunk, ki 1440-ben Hunyadi János ruháiba öltözve hazájáért és vezéréért — kinek életétől függött a haza sorsa — hősi halált halt. Ennek megfelelne az elbeszélésnek az a része, hogy a csontváz lábain vaszipők is voltak. Akár egyik, akár a másik eset igaz, mindenesetre örök kár, hogy az emlékek elkallódtak és nyereség lenne reánk, ha a szerencsés véletlen újra nyomukra vezetne.

Gróf Teleki Samu.

A német bibliografiai irodalom fejlődése. Mig nálunk a folyóiratok és hírlapok rendszeres bibliografiája megakadt *Szinyyeiék* ismeretes repertóriumára óta, Németországban az időszaki sajtóban foglalt fontosabb közlemények bibliografiai földolgozása folyton részletesebben és újabb bibliografiai vállalatok által foly. Most egyszerre két újabb bibliografiai vállalkozásról adhatunk számot — fájdalom, ismét csak Németországból. Mindkettő a *Bibliographie der Deutschen Zeitschriften-Litteratur* című, *Dietrich F.* kiadásában Gautzschban, Lipcse mellett megjelenő s 1896-ban megindult bibliografiai műből fakadt. E bibliografia szerkesztője most dr. *Roth E.*, társa *Jellinek*, azóta meghalt. 1896-ban jelent meg e bibliografia első kötete, mely akkor 275 folyóirat tartalmát adta tárgyszók szerint alfabetikusan szerkesztve és a szerzők külön betűsoros jegyzékével. Már 1902-ben 2000 folyóiratot dolgozott föl a vállalat, mely 1908-ban XXII/a kötetében első pótlékát adta az 1896—98. évek bibliografiájának. Amde már 1901-ben ugyan e vállalat egyik új hajtása *Bibliographie der Deutschen Rezensionen* címmel a német időszaki sajtóban (ezer folyóiratban, napilap mellékletében és gyűjteményes munkákban) német és *külföldi* (tehát magyar is) könyvekről megjelent 38000 könyvismertetést sorolt föl, a könyvek szerzőinek betűsoros jegyzéke alatt. Az 5-ik kötettől kezdve már tárgyi jegyzéket is közölt az ismertetett művekről.

Időközben egyre sűrűbben hangozott föl a panasz Németországban, hogy a *napisajtóban* megjelent nevezetesebb közleményekről nagy szükség volna bibliografiai jegyzéket adni. Legutoljára a historikusoknak Berlinben tartott kongresszusa hangsúlyozta a hírlapoknak a tudományos kutatás számára fontos szerepét és becsét. E szükségnek — mely természetesen nálunk is meg van — érzete bírta rá arra az említett kiadót, hogy ez év október havában megindítsa a *német hírlapok cikkeinek* félhavasoként megjelenő, alfabetikus tárgyi jegyzékét. Az új bibliografiai mű egyelőre 100 német nyelvű hírlapot dolgoz föl, de már is kijelenti, hogy ez a szám jelentékenyen bővülni fog. *Magyarországról* három német nyelvű hírlap szerepel már is a bibliografiai földolgozott napilapok közt, a *Pester Lloyd*, a Nagyszébenben megjelenő *Siebenbürg. Deutsches Tageblatt* és a Brassóban megjelenő *Kronstädter (!) Zeitung*. Regisztrálásra kerülnek e bibliografiában olyan cikkek, melyek lehetőleg tartósabb értékűek, ismert szerzők és szakemberek cikkei, melyek nem túlságosan rövidek. A napi eseményekről szóló *tudósításokat* helykimélés szempontjából (és mert különben is nyilvánvaló, hogy ez eseményekről valamennyi lap közöl híreket) egyelőre nem vesznek föl a bibliografiába.

Kapcsolatban ez új bibliografiával egy másik bibliografiai vállalkozást létesített a kiadó, bibliografiai irodalmi *tudakozó* vállalatot, melyet Grolig,

a bécsi szabadalmi hivatal könyvtárnoka vezet. Azok számára, kik tudományos vagy irodalmi működésükhöz a most már múlhatatlanul szükséges bibliografiai anyagot nem tudják könnyen megszerezni, vagy nincs is módjukban lakóhelyükön kikeresni, az *Auskunft* kikeresi bármely tárgy irodalmát és a hírlapok bibliografiájának mellékletéül megjelenő közleményeiben helyet ad az irodalmi és tudományos munkálkodást érdeklő kérdéseknek, feleleteknek, szóval minden olyan tudományos munkának, mely könyvtári és levéltári kutatásokra vonatkozik. Hasonló vállalkozás más országban is működik már, ilyen a francia, *Intermédiaire des chercheurs et curieux*, nem is szólva az amerikai pompás bibliografiákról, melyek közül némelyik, mint a Washingtonban megjelenő hivatalos orvosi bibliográfia, a magyarországi anyagot is földolgozza. *Magyarországon* is szükséges már az időszaki tudományos és napisajtóról szóló bibliográfia megindítása. **Gyalui Farkas.**

ÚJ KÖNYVEK.

- Adatok az egri egyházmegye történelméhez.* Az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület választmányának megbízásából szerkeszti *Leskó József*. IV. kötet. Eger. Nyomatott az érseki lyceum-nyomdában. 1907. 8r. 551 l. Ára 7 K.
- Alvincy Sándor.* Középkolai reform-javaslatok. A közoktatásügyi minisztérium megbízásából írta: —. Budapest, ifj. Nagel Ottó. [Szent-László-nyomda Nagyvárad.] 1906. 8r. 246 l. Ára 2 K.
- Csicserics Miksa, Bacsányi.* A gyorstüzelő ágyú. Az 1904—1905. évi orosz-japán háború tapasztalatain alapuló tanulmányok. Kilenc vázlattal. Németből fordította *Nikolich Radivoj*. Budapest, 1908. [Pesti könyvnyomda rt. 8r. 124 l., 1 lev. [A *Magyar Katonai Közöny* külön füzeté.]
- Ferenczy Árpád.* A politika rendszere. (Alkotmány- és közigazgatás.) Második kiadás, Budapest, 1909. Benkő Gyula könyvkereskedése. 8r. XII, 456 l. Ára 6 K.
- Gaal Jenő.* Magyarország közgazdasági- és társadalmi politikája a második ezredév küszöbén. Nemzetgazdasági és társadalompolitikai tanulmányok és beszédek rendszeres csoportosításban. Írta és mondotta: —. I—II. kötet. Budapest, 1907. Kilián Frigyes utódának bizománya. [Taizs József kny. Pécssett.] 8r. I. kötet. IX, 541 l. — II. kötet. 3 lev., 560 l.
- Hit és haladás.* Mult és jövő társadalmi kifejlés fokozatos hitnyilvánulásaként fogva föl. I—II. kötet. Nyomatott Fodor Dömökös könyvnyomdájában. Torda, 1908. I. kötet. 2 lev., 291. l. — II. kötet 1 lev., 295—577 l.
- Hóman Bálint* A magyar városok az Árpádok korában. Budapest, 1908. [Franklin-Társulat nyomdája.] 8r. XV, 128 l.
- Horváth E. János.* A kisgazda útmutatója. Mezőgazdasági útmutató. Írta — Wenninger Mátyás közreműködésével. I. rész. Budapest. Kiadja a Szent-István-Társulat. 1908. [Stephanaeum-nyomda.] 8r. 85 l., 1 lev. Ára 60 fill.
- Jelentés a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1907. évi működéséről.* Szerkesztette *Mihalik József*. Budapest. Stephanaeum nyomda r. t. 1908. 8r. 312 l., 1 lev.

- Littke Aurél.* Buda-Pest a török uralom korában. A város három egykorú képével. Budapest, 1908. Fritz Ármin könyvnyomdája. 8r. 49 l.
- Lukcsics József.* Középkori pápai adókönyvek. Felolvasta a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának 1907. február 27-ikén tartott ülésében. Budapest. Kiadja a Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Osztálya. 1908. 8r. 28 l. [A Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának felolvasó üléseiből. 69. sz.] Ára 60 fill.
- Milesz Béla.* A Tiszafüredi Múzeum és Közkönyvtár az 1905—1906. évben. 1907. Lőw-könyvnyomda. Eger. 8r. 12 l.
- Oláh Gábor.* Keletiek nyugaton. Debrecen szab. kir. város könyvnyomdai vállalata. [1908.] 8r. 80. l. Ára 1 K.
- Öveges Kálmán.* Uj kis Tükör a magyar nép számára. Harmadik rész. Budapest. Kiadja a Szent-István-Társulat. 1908. [Stephanaeum nyomda.] 8r. 96. l. Ára 60 fill.
- Párvy Sándor.* v. b. t. t., szepesi püspök, a Szepesmegyei Történelmi Társulat elnöke székfoglaló beszéde a Szepesmegyei Történelmi Társulat 1907. november 13-i közgyűlésén. A közgyűlés jegyzőkönyve. Függelék: a Társulat számadási kimutatásai 1901—1906. Lőcse. 1908. Reiss Józs. T. könyvnyomdája. 8r. 16 l.
- Pillitz Benő.* Veszprém vármegye növényzete. Veszprém. Nyomatott Krausz Ármin fia könyvny. 1908. 8r. 64 l. [A Veszprémvármegyei Múzeum kiadványai. II. szám.]
- Sándor Imre.* A széplaki Petrichevich-Horváth család. [Különlenyomat a *Genealogiai Füzetek* 1908. évfolyamából.] Kolozsvár, nyomatott Gámán János Örököse könyvny. 1908. 8r. 41 l., 1 mell.
- Szepesmegyei Történelmi Társulat (A)* évkönyve. XI. évfolyam. 1908-ik évi tagilleték. A Társulat határozata szerint és a szerkesztő-bizottság közreműködésével szerkesztette *Kálmár Elek.* Lőcse. Nyomatott Reiss Józs. T. könyvny. 1908. 8r. 41 l., 1 mell.
- Tolnavármegye* múzeum-bizottságának 1907. évi jelentése. Szekzárd, 1908. Molnár-féle könyvnyomdai vállalat. 8r. 29, XI l.
- Veszprémvármegyei (A)* múzeumi bizottság és Múzeum-Egylet jelentése az 1907-ik évről. Veszprém, 1908. Nyomatott Pósa Endre könyvny. 33 l., 1 lev.
- Vogl Máté.* Szentek élete. — után átdolgozott kiadás. Budapest. A Szent-István-Társulat kiadása. 1908. 350 l., 1 mell.

MUTATÓ

az Erdélyi Múzeum XXV. kötetéhez. (Új folyam. III. 1908.)

Készítették dr. Buday Árpád és Köblös Zoltán.

<i>A a a laeta sunt tempora</i>	246, 252	Ajak (Szabolcs vm.)	114, 117, 118
<i>A b ab, e b eb,</i>	246, 252	Ajtó, római háznál	343, 348
Aba	33	Ajton-györgyfalvi völgy	173
Ablakok, római háznál	348	Alánok	6
Ábrányi Kornél id.	301, 351, 352, 355	Alapfal maradványok	342
Abrudbánya (Alsó-Fehér vm.)	391	Albany	66, 76
<i>Absit hinc et recedat dolor</i>	252	Aldoboly (Háromszék vm.)	392
Abú Abdalláh Dseiháni	12	Alduna vidéke	171
— Muszlim al Garmi	12	Alexandria	271
Academy of Natural Sciences (Philadelphia)	75	Alföld	31, 237
Achmim	163	Algir	115
Acsády Ignác	275	<i>Allmanach.</i> Szeben. 1677.	45
Adalékok a Régi Magyar Könyvtárhoz	41, 186, 220, 328	Allstedt	116
<i>Addig szerencsésen éltem</i>	249	Almási Sámuel	299, 318, 319, 351
<i>Adio, kincsecském, innét már elmegyek</i>	251	Álmos	2, 14, 16, 18—20
<i>Adj egy csókot rózsám</i>	249	<i>Álom, álom, édes álom</i>	250
<i>Adjon Isten jó éjszakát,</i>	251	Alparét (Szolnok-Doboka vm.)	257
<i>Adjon Isten jó szerencsét</i>	246, 251	Alpok	21
<i>Adjon Isten jó szerencsét annak az anyának</i>	251	Alrúna	269
<i>Aegopolitanus Joh.: De sacra theologia.</i> Heidelberg. 1611.	220	Alsó-Ausztria	114, 115, 120, 121
Afrika	115, 117	Alsó-Fehér vm.	114, 193, 196, 199, 259
Agassiz Alexander	72, 73	Alsócsalóköz	116
— Louis	71—73, 75	Alsócsernáton (Háromszék vm.)	391
— Museum	71	<i>Alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egylet évkönyve</i>	266
<i>Agnus dei</i>	310	<i>Alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egylet múzeuma</i>	234
Agyagedény, római fekete mázas	345	Alsted János Henrik	280
Agyagművesség	232	Altáji hegység	6, 167
<i>Agyarkodik és köszörül pártütő kaszát rám</i>	249	Altmark	169
<i>Ah bűnnek eresztem fejemet</i>	250	Altzner János	382
<i>Ahol megyen egy kis lány</i>	251	— József	384
		<i>Alul ásd, alul vésd,</i>	253
		<i>Alulról fúj hideg szél</i>	252

- Alvincz (Alsó-Fehér vm.) --- 391
 Alvincz-goblii őstelep --- 259
 Alvinczi Péter --- 277
*Alvinczi Péter (borberek) teme-
 tési emléklapja.* Kolozsvár.
 1702. --- 188
*Alvinczi Petrus: De bonis ope-
 ribus.* Heidelberg. 1611. --- 220
 Alzner Mihály --- 384
 Ambrus, Szent --- 310
 American Academy of Art and
 Sciences könyvt. (Boston) --- 79
 — Museum of Natural History
 (New-York) 68—70, 76, 78, 82
 Amerika --- 59, 112
 Amerikai múzeumok --- 65
 Amorgos sziget --- 121
Amott kerekedik --- 252
 Amsterdam --- 80
 Anarcs (Szabolcs vm.) 115, 119
 Andrád Sámuel --- 389
 Andrassy Petronella gr. --- 337
 Andres Gorgess --- 382
 Angolország 85, 101, 103, 104, 106,
 114, 116, 121
Ángyom adott egy pogácsát --- 252
 Anhalt --- 114
 Anjouk kora --- 364
*Annyi nekem az irigyem, mint
 a fűszál* --- 251
 Anonymus --- 1, 3, 4, 30
 Antalffy Endre --- 56
 Antwerpen --- 89
 Anyos Pál --- 244
 Apafy Mihály I. 281, 282, 290, 388, 401
 Apahidai lelet --- 232
 Apáthy István --- 83
Apollonius --- 183
 Apor István --- 364
 — Lázár --- 364
 — — *táncza* --- 325
Apostol szent Pál szava (Az) 249
 Apulum --- 267
 Apulumi ásatások --- 234
 Arabok --- 7
 Arad --- 251
 Arany János 98, 145, 295—299, 302,
 315, 320, 353, 359, 365
*Arany—Gyulai: Népköltési gyűj-
 temény* --- 247
 Aranyi őstelep --- 259
 Aranyszarv --- 97
 Aranyverők --- 35
 Ararát hegye --- 51
 Archipelagus --- 97
Archiv für kath. Kirchenrecht 213
Árgirus királyfi --- 183
Árionnak, ki született vak vala 250
 Áryák --- 8
 Arndt --- 59, 61
 Arnold Arboretum (Boston) --- 80
 Arnulf --- 22
*Árokszállásnál volt egy vesze-
 delem* --- 238, 251
 Árpád --- 1—34
Árpád és az Árpádok --- 261
 Árpádkori templom Bonczhidán 234
 Árpádok kora --- 232
 Art Institute (Chicago) --- 80
 Artss János id. --- 382
 — János ifj. --- 382
Árva fejünk jaj nyomorult --- 250
*Árván sirván, szívemet, ked-
 vemet* --- 249
Árva módra szemeimből --- 249
Árvizkönyv --- 88
 Ásatások, Porolissumi 260, 337, 338
 Aszód (Pest vm.) --- 115, 119
 Atel --- 14
 Athén --- 97
 Athena vára --- 48, 184, 185
Athenaeum --- 57
 Atrium, római háznál 343—45, 347,
 348
 — compluviatum --- 343
 — displuviatum --- 343
 Attila --- 2, 4, 5, 20, 23, 30, 173
 Ausztrália --- 112
 Ausztria --- 106, 368
 Automobiljog --- 368
 Automobil törvény, Osztrák --- 368
 Avala hegység --- 163
 Avar gyűrűk --- 32
 Avarok 6, 7, 11, 21—23, 29, 30
 — csigramezeje --- 30
 Avas hegység --- 97
Azé hosszú, ezé kurta --- 251
Azért adtam egy garast --- 253
 — *agyad csak* --- 326
 Azovi tenger --- 8

Ázsia	6, 161,	167	Bánffy Györgyné, br. Wesselényi	
Ázsiai törökség		7	Zsuzsanna	271
<i>Azt hallom kedvesem, elváltsz tőlem</i>		249	— Zsigmond	271
<i>Azt mondják, azt mondják</i>		252	Bantus	116
<i>Azt mondják, a kik nem tartanak velem</i>		249	Bányai János	389
<i>Azt mondják, hogy nem illik</i>		249	— János, szászvárosi	396
Baba Ferencz, vásárhelyi		389	<i>Bár gyönyörű a tavasz</i>	251
Bábolna hegyi őstelep		257	Bara János	390
Babonák		254	Baranya vm.	168
Babylon	115,	252	<i>Barátok feketében, (A)</i>	246, 253
Bach-korszak		350	<i>Barátság, barátság, be ritka ez világon</i>	250
Bácsbodrog vm.		114	Barbarus érmek	233
Badóczi Ferencz		390	Barbenius Sámuel	386
<i>Bágyad az én szivem nincsen erőm</i>		252	Bardócz Józsei	395
<i>Bágyadt szivem jaj mint kesereg</i>		249	— Sándor	389
Bahama szigetek		82	Baróth (Háromszék vm.)	146
Baján	4, 21,	30	Barsi Mihály	279
Bajcsi András		390	Bartalus István	298, 307, 312—13, 318—20, 327, 351, 356, 360—362
Bajka András		391	<i>Bartalus István: Egyetemes gyűjtemény</i>	240, 247
Bajkál tó		167	— — Magyar Orpheus	240, 244, 247
Bajza József	84, 242, 358,	359	Bartesch Péter	385
— — Apotheosis		270	Bartess Péter	385
Bakcsi Dénes, albisi		391	Bártfa	35
— László		397	Bartha József	148
— Miklós		389	— Zsigmond	274
<i>Bal szerencse, hát valaha lehet-e reménylenem?</i>		249	Bartók Béla	234
Balai Mihály		278	— József	392, 393
Balassa Bálint	299, 310, 314,	315	— Mihály	390
Balaton		49	— Sándor	389
Balatonfüred		160	Barton-féle kvár (Boston)	80
Balázsfalva		279	Bartos Kelemen	389
Bálint Gábor	295,	318	Bartosch Péter	385
— Pál, fejevári		389	Basire Izsák	286
Balkán		171	Baskir dal	295
Ballas		115	Baskiria	14, 161
Baló József		396	Baskirok	6, 7, 9—11, 20, 23, 295
Balog István		391	Basta	153
<i>Balogh Ádám nótája</i>	315, 350,	356	Báthori Gábor	146
Balzi Rossi barlangok	120,	163	Báthory Gábor	276
<i>Ban Steph., pankotai: De monarchico statu ecclesiae. Heidelberg. 1611.</i>		220	— Kristóf	276
Bánffy br. család		271	— Zsigmond	276
— György br.	271,	353	Batizi András	312
— György gr.		234	Bátori Lajos	352
			<i>Bátya, bátya, mely az út Becskerekére</i>	304
			Batthiány-codex	313
			— könyvtár	804, 364

- Baum Lukács --- --- --- 384
Be keserves énnékem e nyomorult életem --- --- --- 250
 — *keserves nyomorúság töri bódult fejemet* --- --- --- 250
 — *kevés ember van, pedig lám mily sokan* --- --- --- 250
 Béborula, már elmúla --- --- 251
 Bechlin --- --- --- 120
 Bécs --- --- --- 187, 312
Bécsi német így varr himet --- 251
 — politehnikum --- --- 195
 — udvari múzeum --- 166, 337
Becsületes szerelem --- --- 249
Bede Joh., szőlősi: De uno et trino. Heidelberg. 1611. --- 220
 Bedelő (Torda-Aranyos vm.) 114, 117, 118, 163
 Beker-Villen --- --- --- 114
 Békési Márton --- --- --- 390
 Béla herczeg --- --- --- 25
 Beleznay Antal --- --- --- 353
 Belgium --- --- --- 106, 116
Belgrádra vitézim omoljatok 251
 Benckner János id. --- --- --- 382
 — János ifj. --- --- --- 383
 — József --- --- --- 384
 Bende Ferencz --- --- --- 391
 Benedek Miklós --- --- --- 390
 — Sámuel --- --- --- 389
 Benke Mihály --- --- --- 271
 — Mihály, oroszfalvi --- --- 389
 Benkő Gergely --- --- --- 147
 — József gyűjteménye --- --- 187
 — László --- --- --- 389
 — László, kisbaczoni --- --- 390
 — Mihály --- --- --- 389
Bent van hát már a francz a magyar térségen? --- --- 248
Bercsényi nótája --- --- --- 350
 — Miklós --- --- --- 248
 Berényi András --- --- --- 36
 Berlach --- --- --- 168, 169
 Berlin --- --- --- 62, 80, 81, 402
 Berlini kir. könyvtár --- --- 76, 82
 — múzeum --- --- --- 119
 Bermuda szigetek --- --- --- 82
 Berzsényi Dániel 145, 148, 158, 239
 Bessenyők 8, 10, 13—15, 18, 21—24, 26—30
 Beszerikuce --- 260, 339—341
 Besztercze --- --- --- 173, 242—43
 Betay Márton --- --- --- 384
 Bethlen Gábor --- 36, 37, 275—281
Bethlen Gábor kollégiuma --- 276
 — — vízvezetéke --- --- 267, 268
 — Gáborné, Brandenburgi Katalin --- --- --- 280, 281
 — István --- --- --- 276, 278
 — János --- --- --- 197
 Betzmann Sámuel --- --- --- 386
 Bezerédi István --- --- --- 248
Bezzeg elalélt a nagy erő --- 248
 Bibarczfalva (Udvarhely vm.) 146, 147
 Bibarczfalvi Sz. János --- --- 389
 Bibliografiai irodalom, német 402
Bibliographie der Deutschen Rezensionen --- --- --- 402
 — *der Deutschen Zeitschriften Litteratur* --- --- 402
 Bibliothèque National (Paris) 76
 Biesz (Böss) Péter --- --- --- 385
 Bihar vm. --- --- --- 115
 Bihari János --- --- --- 349
 Binder Jenő --- 239, 241, 244—45
 Birthelmer János --- --- --- 383
 — János ifj. --- --- --- 383
 Bismarck --- --- --- 63
 Bisterfeld János Henrik --- --- 280
 Bitai Benedek --- --- --- 389
 Bizáncz --- --- --- 25
 Bizancziak --- --- --- 11
 Bizánczi érmek --- --- --- 233
Bizonyára szánakozásra méltó a mi sorsunk --- --- --- 248
 Blanduzia --- --- --- 160
 Blauweber Dániel --- --- --- 382
 — Tamás --- --- --- 386
 Bochkor Mihály --- --- 109, 219
Bocsásd el már óh fájdalom 250
 Bodok --- --- --- 36
 Bodor Domokos --- --- --- 389
 Bodos (Háromszék vm.) 145—147
 Bodrog f. --- --- --- 153
 Bogdánfi Gábor --- --- --- 258
 Bogisich Mihály --- 312, 313, 353
 Bognár Ignác --- --- --- 299
 Bogojeva (Bácsbodrog vm.) 114, 117—119
 Bojt (Bihar vm.) --- --- --- 116

<i>Boldog egek! Csak ti vagytok a szenvedők jutalma</i> --- --- --- 250	Bömches János --- --- --- 383
— ember, a kinek sokra nincsen gondja --- --- --- 250	— Lőrincz --- --- --- 384
<i>Boldogasszony anyánk, régi nagy patrónánk</i> --- --- --- 309	Böss György --- --- --- 382
Bolgár Ferencz --- --- --- 391	— I. Biesz --- --- --- ---
Bolgár-kozár --- --- --- 8	Bözödi festéktörő lapocská --- 164
Bolgár nagy alföld --- --- --- 22	Brana --- --- --- 32
Bolgárok 5, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 17, 22, 23, 25—27, 30 --- --- --- 396	Brandenburgi Katalin --- 280, 251
Bolyai Antal --- --- --- 199, 200, 271	Branik-Hadkoviky --- --- --- 121
— Farkas --- --- --- 234	Brassai Mihály --- --- --- 384
Bonczhidai kastély --- --- --- 234	— Sámuel --- --- --- 349
— román izlésű templom --- --- --- 391	Brassó --- --- --- 35, 378, 380, 402
Bong Simon --- --- --- 257	Brassói főreáliskola könyvtára --- 240, 242—43
Bongár patak --- --- --- 115	— ötvösczéh --- --- --- 378
Bonmerzongi sík --- --- --- 258	— ötvösök --- --- --- 378
Boosi őstelep --- --- --- 193	Brinckman --- --- --- 59
<i>Borászati Közlemények</i> --- --- --- 193	Brinz --- --- --- 212, 213
<i>Borbély (Tonsoris) Steph., váradi: De justificatione hominis coram Deo. Heidelberg. 1611.</i> --- --- --- 221	British Museum --- --- --- 65, 76
— — — De libris canonicis et apocryphis. Heidelberg. 1611. --- --- --- 221	Bronchorstius Franciscus grö-ningai könyvnyomtató --- --- 44
Borberek (Alsó-Fehér vm.) --- --- --- 189	Bronz gyűrű --- --- --- 260
Borbereki Sándor, nagyenyedi --- --- --- 61	— lemez, római --- --- --- 348
Bornemann --- --- --- 285	Bronzkor --- --- --- 232, 233
Bornemisza Anna --- --- --- 390	Bronzkori temetkezések --- --- 165
Borosnyai György --- --- --- 90, 114	Bronzművesség --- --- --- 232
Borsod vm. --- --- --- 68, 69, 78, 80, 106	Brooklyn Public Library --- --- 78
Boston --- --- --- 79	Bross Tamás --- --- --- 386
— Athenaeum könyvt. --- --- --- 75	Brown zenetudományi gyűjt. (Boston) --- --- --- 80
— Society of Natural History --- --- --- 79	<i>Bruá, bruá frissen szasszá Egészség utánna</i> --- --- --- 252
— Society of Natural History könyvt. --- --- --- 79	Bruesen Tamás --- --- --- 386
— University könyvt. --- --- --- 320	Bruz Gergely, szászvárosi --- --- 396—97
Botos István --- --- --- 213	Brünn --- --- --- 120, 163
Bozóki vár --- --- --- 164	Brütt --- --- --- 124
Bödöni festéktörő lapocská --- --- --- 164	Buckle --- --- --- 109
<i>Bölcsömbül kikelvén, alkalmas időt élvén</i> --- --- --- 249	<i>Búcsúzás a Hargita aljától</i> --- --- 146
Bölke --- --- --- 391	<i>Búcsúzz pajtás honyodtul</i> --- --- 248
Bölön (Háromszék vm.) --- --- --- 392	Buda vára --- --- --- 247
<i>Bölöni Michael: De coena domini. Heidelberg. 1611.</i> --- --- --- 222	Budai Ézsaiás --- --- --- 293
— — — De lege et evangelio. Heidelberg. 1611. --- --- --- 221	Budapest 35, 46, 96, 99, 199, 202
	Budapesti egyet. könyvtár 76, 79
	— Hírlap --- --- --- 242
	— népakadémia --- --- --- 106
	— Szemle --- --- --- 97
	Buday Árpád 233, 234, 236, 348, 405
	Budvára --- --- --- 151
	Bukarest --- --- --- 381, 385
	Bulcsú --- --- --- 16, 32

<i>Búm elfelejtésére</i> --- --- --- 324	Clusa --- --- --- --- 32
Burmeister --- --- --- --- 59	Cold Spering Harbor (Long Island) --- --- --- --- 67
Burtászok --- --- --- --- 10	Columbia --- --- --- --- 68
Butmir --- --- --- 168, 169, 171	— University (New-York) --- 74
Buttstedt --- --- --- --- 121	— — könyvt. (New-York) 76, 78
Butzbach --- --- --- --- 115	Columbus --- --- --- --- 71
<i>Buzás Joh., kecskeméti: De sacra coena domini. Heidelberg. 1611.</i> --- --- --- 222	Compluvium --- --- --- 343, 347
<i>Buzdúlj szivem imádni Teremtőt</i> --- --- --- --- 253	Congregational Library (Boston) --- --- --- --- 79
Bürger --- --- --- --- 269	<i>Cornelia Taschenbuch 1817.</i> 269
Bürköcs (Nagy-Küküllő vm.) --- 391	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> --- --- --- --- 337
<i>Calendarium Tyrnaviense. 1701.</i> 188	Cravanchei barlang --- --- --- 116
Callimachus --- --- --- --- 293	Cromagnoni barlang --- --- --- 120
Cambridge --- --- --- 69, 71, 73	Csagatájok --- --- --- --- 20
Cambridgei Trinity College --- 103	<i>Csak az nekem keserves, . . .</i> 252
Cantelupo --- --- --- --- 115	<i>Csaknem elájultam, hogy meghallottam</i> --- --- --- --- 251
<i>Cantus Catholici. 1651.</i> --- --- --- 312	Csáklya --- --- --- --- 169
Cap Blanc --- --- --- --- 115	Csanád --- --- --- --- 253
Carlyle --- --- --- --- 262	Csanádi zárdaiskola --- --- --- 311
Carnegie Andrew --- --- --- 67, 77	Csánki Dezső --- --- --- --- 261
— Institute (Washington) --- 67	<i>Csaplárné (A)</i> --- --- --- --- 253
— Museum (Pittsburg) --- --- 82	Császár Péter --- --- --- --- 389
Caslau --- --- --- --- 168, 169	Csató József --- --- --- --- 390
Castle Rock --- --- --- --- 68	Csegöldi József --- --- --- --- 392
<i>Catechesis. Kolozsvár. 1698.</i> 186	Csehország 113—116, 120, 121, 170
Catholica commissio 215, 217, 218	Cseke (Szatmár vm.) --- --- --- 87
Central Park (New-York) --- --- 80	Csengery Antal --- --- --- 93, 96
Chaldea --- --- --- --- 233	Csep (Komárom vm.) --- --- --- 115
Chanceladi barlang --- --- --- 120	Csepel sziget --- --- --- 115, 118
Chatelard --- --- --- --- 115	<i>Cserebogár, cserebogár</i> --- --- --- 251
Chautauqua --- --- --- --- 106	— sárga cserebogár --- --- --- 362
Chauvaux --- --- --- --- 116	Cseremiszek --- --- --- --- 11
Chersonesos --- --- --- --- 113	Cserépfedél --- --- --- --- 343
Chicago --- 69, 71—74, 80, 106	Csermák Antal --- --- --- --- 360
— Woman's Club --- --- --- 74	Csernátoni Gyula --- 241—243, 245
Chicago-i egyet. könyvtár 76, 77	Cserni Béla --- --- --- 234, 267
Chladni --- --- --- --- 302	Csigadomb --- --- --- --- 257
Chloromelanit eszközök 166, 167	Csiglák --- --- --- --- 23
Chodovlic --- --- --- --- 121	<i>Csikóbőrös kulacs</i> --- --- --- 249
Cholnoky Jenő --- --- --- --- 233	<i>Csikós</i> --- --- --- --- 355
Chotineves --- --- --- --- 121	Csikós hegy --- --- --- --- 257
Chouet Petrus genfi könyvnyomtató --- --- --- 41—43	Csiky János --- --- --- --- 304
Chuderice --- --- --- --- 121	<i>Csinom Palkó</i> --- --- --- --- 350
Cicero --- --- --- --- 91, 93	<i>Csipd meg bogár</i> --- --- --- --- 253
Cigla őstelep --- --- --- --- 257	<i>Csipke bokor, kormos agyag</i> --- 251
Citera-tető --- --- --- --- 339	— bokor pókháló --- --- --- 251
<i>Clerice, clerice non venias ad me</i> 252	Csiszér István --- --- --- --- 395

Csiszér Sámuel	391	Dánia	84, 106, 369
Csók Mózes	186	Daniel család levéltára	173
Csókai telep	115, 118, 166	Dankó Pista	353—355, 357, 366
<i>Csókoljon meg engem az ő csók- jával</i>	253	Dares Phrygius	2
Csokonai Vitéz Mihály	98, 145, 146, 148, 244, 365	Darius	48, 184
Csomaí Sándor	390	Dávid Ferencz	313
Csombord (Alsó-Fehér vm.)	288, 398	<i>Dayka Joh., keserűi: De per- sona et officio Christi. Hei- delberg. 1611.</i>	223
Csongrád vm.	114	<i>De csak ugyan énnékem van olyan énekem</i>	252
Csúd-permiek	7	<i>— die in diem vinum est bi- bendum</i>	252
Csúdok	5	<i>— megmondám, hogy kiugrik</i>	252
Csuka András	392	<i>— mi az a reteráda?</i>	248
<i>— (Lucius) Steph., miskolczi:</i>		<i>— mit bánnam s nem is bánom</i>	250
<i>De s. scripturae canone. Hei- delberg. 1611.</i>	222	<i>— mit törődöm én vele</i>	251
<i>— — — De sacramento</i>		<i>— mit töröm fejemet</i>	251
<i>babptismi. Heidelberg. 1611.</i>	222	Deák Ferencz	92
Csulai György	278	Debreczeni főiskola	275
Csutak Mózes	391	<i>— István</i>	389
Csuvasok	8, 295	<i>— kántus</i>	240
<i>Csükei István: Ilyés prófétáról</i>	358	<i>— Mihály</i>	46
<i>és Achab királyról</i>	391	<i>— ref. főiskola</i>	146
Csűrös Pál	347	<i>— ref. főiskola könyvtára</i>	191
Cubiculum		<i>Decsi Steph., baranyai: De prae- destinatione. Heidelberg. 1611.</i>	223
Cumaeus Stephanus I. Kun		Dél-Oroszország	6, 12, 34
Cyprus sziget	169, 171	Demeter András	396
Czakó Elemér	40	Demosthenes	91
<i>— Imre</i>	243	Dengi János	298
<i>— József</i>	242, 243	Dentálium ékszerek	166
Czakul Mihály	384	Derby grófság	121
Czegei tó	258	Dersi István	391
Czéhrendszer	37	<i>— János</i>	391
Czéhszabály, Kolozsvári festőké	37-40	Descartes	47
Czell-birtok	340, 346	Deshashes	115, 117, 119, 120
<i>Cziklopsnak egy szemet feste- nek (A)</i>	249	Deső Mihály, krizbai	389
Czimerírás	35	Detta (Temes vm.)	115
Czimmeria	150	Déva	400, 401
<i>Czinka Panna nótája</i>	350	Dezméri őstelep	257
Czinóberbányászat	163	<i>Dicsőség mennyben az erős Istennek</i>	253
Cziráky	119	<i>Dies irae</i>	315
Czófalvi István	388	Dietrich F.	402
Czuczor Gergely	242	Dietz Ignác	271
Dacia	232, 260	Diósgyőri Kecskelyuk-barlang	118, 163
Daciai limes	337, 340, 346	Dipylon	233
Dák emlékek	232	Ditthey	101
<i>Dal a temetőben</i>	154		
Dali János	146		
Dályai Dávid	388		

- Dnieper f. --- --- 11, 13, 14, 24
 Dniester f. --- --- --- --- 29, 116
 Dobolyi István --- --- --- --- 395
 — N. Ferencz --- --- --- --- 389
 Dobrai Farkas --- --- --- --- 396
 Dobrudzai gagauzok --- --- --- --- 7
 Dóczy József --- --- --- --- 353
 Domborműves ezüst lemez,
 római --- --- --- --- 348
 Don f. --- --- --- --- 11, 24
 Doppler testvérek --- --- --- --- 355
 Dordrecht --- --- --- --- 46, 47
 Dósa András, nagylaki --- --- --- --- 390
 — Farkas, nagylaki --- --- --- --- 390
 Dózsa György --- --- --- --- 263
 Dömitz --- --- --- --- 62
 Drágakövésők --- --- --- --- 35
 Draudt János id. --- --- --- --- 383
 — János ifj. --- --- --- --- 383
 — Márton --- --- --- --- 384
 — Simon --- --- --- --- 386
 Dráva f. --- --- --- --- 33
 Dražkovice --- --- --- --- 121
 Dróthúzok --- --- --- --- 35
 Duna f. 9, 11, 13, 14, 24—26, 230
Duna vize lementében --- --- --- 251
 Duna-Tisza köze --- --- --- --- 29
Dunán innen, Dunán túl --- --- --- 252
 Dunántúl 26, 30, 31, 114, 166, 239,
 251, 252
 Düsseldorf --- --- --- --- 163
 East Kennet --- --- --- --- 114
 Ebert --- --- --- --- 61
 Edénycserép, római --- --- --- --- 345
Édes anyám! adj tisztát rám 251
 — *a sz. . . mig meleg* --- --- --- 253
Egek! Megint mi büntetés --- --- --- 249
 — *mit vétettem ellenetek* --- --- --- 250
Eger város viadaljáról 315, 359,
 361, 364
 Egerbegy --- --- --- --- 173
 Egerházi János alias Képiró --- --- --- 35
Égő lángban forog szívem 321, 324
 Egressy Béni 353, 355, 358, 359,
 362, 366
*Egy éneket mondok, a kik nem
 bolondok* --- --- --- --- 248
 — szabad magyar = Szilágyi
 Ferencz --- --- --- ---
 — szabad szász = Szász Károly
- Egy szabad székely = létzfalvi
 id. Vajda Dániel --- --- --- ---
 — *vén asszony borjút őriz.* 252
Egybegyültek a Karok és Rendek 251
*Egybegyültek, egybegyültek a
 miskolczi lányok* --- --- --- 251
 Egyek (Hajdu vm.) --- --- --- 120
 Egyesült Államok 65, 101, 106, 110
*Egyetlen, kegyetlen, a ki har-
 czol én velem* --- --- --- 248
 Egyházi népének --- --- --- 301
 Egylevelés nyomtatvány 1681-
 ből --- --- --- --- 45—46
 — 1695-ből --- --- --- --- 47
 — a XVII. sz.-ből --- --- --- 186, 191
 — 1701-ből --- --- --- --- 187
 — 1702-ből --- --- --- --- 188
 Egyiptom 68, 163, 168, 169—172, 233
 Egyiptomi ásatások --- --- --- 164
 — sírok --- --- --- --- 165
 — temetkezések --- --- --- 164
*Egyszer a cigányok gyűlést
 hirdetének* --- --- --- --- 251
Egyszer a nemes Kúnság --- --- --- 251
Eheu viduata marito --- --- --- 250
Ehol jön már a nagy nyár --- --- --- 251
 Ehrlich --- --- --- --- 123
 Eisenach --- --- --- --- 63
*Ej hajgyöngyvirág, teljes szegfű,
 szarkaláb* --- --- --- --- 253
*Ej haj micsoda, Leányoknak
 vacsora* --- --- --- --- 251
Éj van, csend és nyugalomnakéje 359
El kell menni. nincs mit tenni 250
 El-Amrah --- --- --- --- 115
 El-Kab --- --- --- --- 115
 Elbe f. --- --- --- --- 115
Electorum fermentum --- --- --- 253
Elfogyok én, . . . --- --- --- 252
*Elhagytalak édes nyugalom la-
 kóhelye* --- --- --- --- 249
 Eliot Charles William --- --- --- 72
 — Samuel --- --- --- --- 72
Elkészültem, megfeszültem --- --- --- 253
Ellakánk ezt a napot --- --- --- 251
Ellopták szívemet, jól érzem 249
 Előd --- --- --- --- 16, 18, 20
 — pusztája --- --- --- --- 11
 Előtér, római háznál --- --- --- 343
 Else Conrad --- --- --- --- 106

- Élsz-e még szép Tihan vára* 250
Eltölt ismét egy esztendő --- 253
 Emelet, római háznál --- 343
 Emlékérmek --- 236
En dux invictus --- 252
En az ágyas házamban --- 253
 — *ágyam csak, Az* --- 326
 — *f...kam barbély legény (Az)* 252
 — *is voltam, ami voltam* --- 251
 — *Istenem, de nagy lány* --- 253
 — *iszomkedvéért, Friss egész-*
 ségedért --- 252
 — *ma Palestinából jöttem* --- 253
 — *nehéz fájdalommon a ki*
 segíthet (Az) --- 249
 — *vagyok a halász legény, ...* 253
 — *vagyok Sáron rózsája* --- 253
 Endre I. --- 30
Énekes Poézis --- 238
Énekeskönyv. Kolozsvár. 1705. 191
 — *hangjegyes* --- 312, 320
 — *református* --- 247
 — *Turóczi* --- 313
 — *Vietorisz* 316—17, 320—24,
 326—27, 361—62, 364
 --- 313
Énekeskönyvek --- 252
Enge lauta turba chori --- 58, 62
 Engel Johann Jakob --- 389
 Enyedi István --- 390
 — *János* --- 389
 — *Péter* --- 282
 — *Sámuel* --- 384
 Enyeter Márton --- 193, 199
 Eötvös József br. --- 65, 294, 305
 — *Károly* --- 35
 Eperjes --- 232
 Építészet --- 116
 Equehen --- 382
 Erardt György --- 114
 Erdély 19, 20, 22, 30, 31, 35, 114,
 146, 169—171, 173, 189, 190, 193,
 195, 197, 199, 202, 228, 232—33,
 237, 251, 256, 272, 279—81, 318,
 320, 364
 --- 381
 Erdély Elek --- 234
 Erdélyi barokk művek --- 232
 — *érmek* --- 232, 364
 — *fejedelmek* --- 228, 229
 — *fejedelemség* --- 228, 229
 — *János* 185, 240, 245, 247, 356
Erdélyi Híradó --- 202
 — *katolikus autonomia* --- 203
 — *status* --- 216
 — *magyarság* --- 173
 — *medencze* --- 166
 — *Múzeum-Egyesület* 229, 230
 — *vándorgyűlése Zilahon* 338
 — *Nemzeti Múzeum* 65, 73, 76,
 232, 236—37
 — *érem- és régiségtára* 164,
 228, 230, 256, 260, 338
 — *könyvtára* 41—45, 47, 57,
 186—188, 191, 228, 243, 273
 — *levéltára* --- 273
 — *östelepek* --- 256
 — *Pál* --- 230, 236, 253
 — *papiros malom* --- 273
 — *ref. egyházi főtanács* --- 283
 — *püspöki levéltár* --- 46
 — *szászok* --- 274
Erdőkön mezőkön járó térj
 vissza ékesen --- 250
 Erdősi Szilveszter János --- 316
 Erdővidék --- 145, 146
 Erkeder Keresztély --- 382
 — *Mihály* --- 384
 Érmek --- 233
 Erődi Béla ifj. --- 111
 Erősd (Háromszék vm.) 171, 391
Érsek Gasparus, újvári: De
 missa pontifica. Heidelberg.
 1611. --- 223
 Erzsébet, Szent --- 63
Espettare et non venire --- 252
 Essex Institute könyvt. (Boston) 79
 Esterházy Ilona --- 36
 Észak-Amerika --- 69, 86
 Észak-Olaszország --- 5
 Etelköz 1, 3, 5, 8, 9, 14, 15, 21, 22,
 24, 26, 28, 30
Ethnographia --- 307, 356
 Európa 3, 27, 29, 30, 68, 69, 72,
 86, 112, 161—62, 165—67, 171—
 72, 261, 233, 310
 Európai fémkorok --- 232
Ez a pohár bújdossék, Éljen
 a barátság --- 252
Ez urát nem szereti, ... --- 252
Ezerhétsházhetvennégyben lép-
 tem --- 250

<i>Ezt a kerek erdőt járom én</i> ---	355	Fenesser Pál ---	385
<i>Fabó Bertalan: A magyar nép-</i>		— Simon ---	386
<i>dal zenei fejlődése</i> ---	293, 349	— Tamás ---	386
Fagerendázat ---	343	<i>Fennyen tartod a nagy orrod</i>	
Fairfield Henry ---	68	<i>kevély Pozsony vára</i> ---	251
Fáji János ---	389	Ferdinánd I. ---	312
Falfestés ---	344, 346	Ferencz György ---	391
Falláncz ---	341	Ferenczi József ---	393
<i>Faluban a legárvább én va-</i>		Ferenczrendi zároda Kolozsvárt	235
<i>gyok, A</i> ---	354	Ferenczy ---	99
Farkas András éneke ---	314	Festéktörő lapocskák ---	164, 165
— Ferencz ---	288, 396	Festő mesterek ---	35
— József ---	393	Festőczéh Kolozsvárt ---	35, 37
— Lajos ---	234	Fesztl György ---	242, 245
— Ödön ---	243	Field Columbian Museum (Chi-	
— Sámuel ---	393, 395	— cago) ---	69, 71, 72, 74, 82
— Sándor, bölöni ---	86, 87	— Marshall ---	71, 74
Fáy Béla ---	400	<i>Figyelő</i> ---	245, 247
Fazekas Mihály ---	156	Filep Debora, szemerjai Szász	
Fegyvergyártás ---	232	Jánosné ---	194
Fegyverneki György, felsőcser-		Filiczki János, farkasfalvi ---	191
nátoni ---	389	<i>Fillis kezét valami megsértette</i>	249
Fehér-Nyikó völgye ---	183	— <i>nyugszik mély álomban</i>	249
Fehérpataky László ---	231	Filstich István ---	386
<i>Fejér korsó, fejér bor,...</i> ---	252	— János ---	383
Fejérváry kormány ---	207	— Sámuel ---	386
Fejszések ---	28	Finalei barlangok ---	115, 163
Fekete tenger ---	7, 14, 24, 170	Finistère departement ---	116
Feketehalom ---	174	Finn dal ---	295
<i>Fél az erős, fut a kevély</i> ---	248	Finn-ugor ---	6, 7
<i>Félegyházi Mathias: De justifi-</i>		Finnek ---	295, 300
<i>catione fidei. Heidelberg. 1611.</i>	223	Finnország ---	162
Felenyed ---	194	Flaskóművesek ---	35
Felfalva ---	391	Fleischer Gottlieb ---	382
<i>Felix ille, qui crumena</i> ---	250	Fodor Gerzson ---	238
<i>Felnyitnám már búis szívemnek</i>		— Mózes, tordai ---	389
<i>régen bezárt ajtaját</i> ---	250	Fogarás ---	279, 391
<i>Fekete tündér remény! játszi</i>		Fogarasi Albert ---	274
<i>szerencse, csalóka tünemény!</i>	248	— <i>Franciscus K.: Disp. de</i>	
Felső-Bajorország ---	121	<i>praedestinatione. Genf. 1652.</i>	41
Felső-Magyarország ---	35, 228	— János ---	298, 320, 356
<i>Felső-Magyarországi Minerva</i>	84	— József, zabolai ---	391
Felsőbánya ---	392	Fogel Péter ---	385
Felsőcsernáton (Háromszék vm.)	391	Fóris Ferencz, otrokocsi ---	300
Felsődobsza (Abaúj-Torna vm.)	166	Forrer ---	120, 121, 164, 165
Felsőorbó (Alsó-Fehér vm.) ---	166	Fortini ---	194
<i>Feltett szándékom nekem,...</i>	252	<i>Fortius Joachimus: De ratione</i>	
Felvinczi György ---	173, 175	<i>studii liber, vere aureus. Sá-</i>	
— — <i>Claudiaci Musa Valde</i>		<i>rospatak. 1652.</i> ---	44
<i>Dolorosa. 1706.</i> ---	173	— <i>Redivivus. Sárospatak. 1652.</i>	44

<i>Főispán, vicispán, főnótárius</i>	252	Galeotto	306
<i>Földiekkel játszó égi tünemény</i>	250	Galiczia	115
Földközi tenger	112, 162	Gálos Rezső	64, 161, 270
<i>Fraj Martine</i>	252	Gálszécsi István	313
Fraknói Vilmos	231	<i>Gályarabok éneke</i>	350
<i>Franczia jön, lóra huszár!</i>	248	Garda Samu	239
Franciaország	85, 98, 115, 116, 120, 121, 281, 376	Gárdonyi Géza	294
Frank	213	Gaspar Bertalan	381
— Pannonia	22	Gass Lukács	384
Frankok	11, 17, 22, 30	Gautzsch	402
Frantz Jakab	383	Gebell György	382
Frantzen Jakab	383	— György ifj.	382
— Mihály	383	— János	383
Fráter Lóránd	353	— János (2.)	383
Free Library (New-York)	78	— Miklós	385
— of Pratt Institute	78	Gecse Benedek	389
— Museum of Art and Sciences (Philadelphia)	75	Gellért, Szent	305, 306, 311, 356
Freytag	63	Gencs	169
Friedel E.	164	<i>Genealogiai Füzetek</i>	190
Friedland	62	General Theological Seminary könyvt. (New-York.)	78
Friedrich Lőrincz	384	Genf	41—44
— Lukács	384	Geny	124 129
Frigyes Vilmos III.	62	Gepidák	22, 29
Fronius Mihály	385	Gerecze Péter	239, 242, 245
Fröbel-féle gyermekkertek	358, 359	Gergely pápa	310
Fuchs Márk	384	<i>Gerliczeként nyögdecselek</i>	249
— Márk (2.)	384	Germánok	7, 22, 24
<i>Fuss kozák a vár fokára</i>	248	<i>Gesta Romanorum</i>	183
— Terési, mi lele	253	Geszt (Borsod vm.)	114, 118
<i>Fut az idő s nem sokára</i>	249	<i>Geulinx Arnold: Annotata majora</i>	47
— az oláh hegy oldalán	251	Géza fejedelem	2
Fülöp György	395	Gidófalva (Háromszék vm.)	391
— József	392	Gidófalvi János	388
Füst-csatorna	344	— József	389
Fűtőcsövek, római-	345, 346	Gierke	212, 213
Fűtőszerkezet, római-	345	Gifera	160
Gaal György	185	Girolli őstelep	257
— István	386	Glagau	61
— Jakab	383	Glasow	116
— József	183	Glis	164
Gaál Pál	241, 243	Glogau	62
Gábor Ignác	296, 297, 302	Gócs, nagyenyedi tanuló	398
Gaedertz	61	Goethe	63, 126
Gagauzok	7	Goldorbeiter Simon	386
Gálambodi Mihály	389	Goldschmid I. Schmidt	
Gálambos Mihály, kézdivásár-helyi	389	Goldschmied vagy Schuller Máté	384
Gáld (Alsó Fehér vm.)	401	<i>Gondáné kakassa (A)</i>	251
		Gooss Károly	256
		Gorgess András	382

- Gorgias János --- --- --- 378, 383
 — János ifj. --- --- --- 383
 — Tamás --- --- --- 386
 Gori --- --- --- 121
 Goris Theodor dordrechtí könyv-
 nyomtató --- --- --- 46
 Gorodistyék --- --- --- 21
 Góthok --- --- --- 6, 11
 Goudimel dallamai --- --- 313, 351
 Göbbel Miklós --- --- --- 385
 Görög érmek --- --- --- 233
 Görögország 24, 48, 94, 95, 97, 121,
 166, 169, 170
 Görögök --- --- 7, 11, 17, 25, 33
 Götzé --- --- --- 170
Graduál --- --- --- 313
 Graudenetz --- --- --- 62
 Gray Francis C. --- --- --- 72
 — William --- --- --- 72
 Greff György --- --- --- 382
 — Tamás --- --- --- 386
 Griess I. Gruz --- --- --- 402
 Grolig --- --- --- 402
 Gross I. Grues --- --- --- 115
 Gross-Czernošek --- --- --- 115
 Groth --- --- --- 59, 61, 63
 Gröna --- --- --- 114
 Gröninga --- --- --- 44, 45
 Grues (Gross) János --- --- --- 383
 Gruss Tamás --- --- --- 386
 Gruz (Griess) Simon --- --- --- 386
 Grünhut --- --- --- 372
 Gullya József --- --- --- 390
 Gust Adolf --- --- --- 381
 — Krisztián --- --- --- 382
 Gyla --- --- --- 23
 Gyalui Farkas --- --- --- 403
 Gyárfás Áron --- --- --- 391
 — János --- --- --- 393
 — József --- --- --- 391
 — Tihamér --- --- --- 387
Gyászba borúlt gondolatim
szünjetei --- --- --- 250
 Gyeke --- --- --- 258
Gyenge Nimfák, mit gondoltok? 249
Gyenge piros két orcád --- --- 252
Gyere pajtás katonának --- --- 252
 — *velem pajtás, ránts kardot,*
ülj lóra --- --- --- 247
Gyermekitől meghevülve, Vénus 249
Gyermekkor, A --- --- --- 150
 Gyertyános (Torda-Aranyos vm.) 114,
 117, 118, 163
 Gyimesi szoros --- --- --- 21
 Gyirok (Temes vm.) --- --- --- 114
Gyómom a seregek ura Istenének 248
 Gyöngy, paszta --- --- --- 341
 Gyöngyös --- --- --- 190
 Gyöngyösi István --- --- --- 326
 — József, tordai --- 393, 395, 396
 Győr --- --- --- 253
 Gyujtó János --- --- --- 389
 Gyula 8, 12, 14, 16, 18, 19, 32, 33
 — János, szigeti --- --- --- 392
 — Mihály, szigethi --- 146, 148
 Gyulafejevár 36, 155, 234, 267, 276
 Gyulafejevári Batthyány-könyv-
 tár --- --- --- 304, 364,
 — kollégium 188, 275—281, 283,
 286, 388
 — országgyűlés 1614. --- --- 275
 — székesegyház --- --- --- 235
 Gyulai Pál --- --- --- 57
Gyurói Paulus, kevi: De aeterna
dei praedestinatione. Heidel-
berg. 1611. --- --- --- 224
 — — *De matrimonio. Hei-*
delberg. 1611. --- --- --- 224
 — — *De peccato in ge-*
nera. Heidelberg. 1611. --- 224
Ha gyönyörűségesen él valaki 250
 — *megtérni szándékozol* --- 253
 — *megunod magad jó négy ló* 253
 — *meguntad életedet* --- 251
 — *nekem szóltál volna, most*
szeretőd --- --- --- 249
 — *nem láttam volna galamb*
képed --- --- --- 249
 — *van ezen a világon gyönyö-*
rűség --- --- --- 250
 Habsburg uralom --- --- --- 228
 Habsburgok --- --- --- 217
 Hadúr --- --- --- 269
 Hafiz --- --- --- 160
 Hahn Sebestyén --- --- --- 386
Haj! Rákóczi! Bercsényi! Be-
zerédi! --- --- --- 248
 — *tura, tura bil* --- --- --- 251
Hajdináron lotts, mosogatok
most --- --- --- 253

Hajdu vm. ---	120	Hegyalja ---	153
<i>Hajdu vagy te nem katona</i> ---	252	Heidelberg 220—227, 276, 328—	336
<i>Hajnal, A</i> ---	150	Heidelbergi akadémia ---	281
— <i>derül, de felszétrül</i> ---	248	<i>Hej páva, hej páva</i> ---	318
<i>Hálá legyen, hálá lenyugszom</i>	252	Heltai Gáspár ---	315
<i>Halálhoz, A</i> ---	152	Heltner György ---	382
Haller János ---	36	Henneck alias Zakull György	382
Hallstadti kor ---	121, 170, 232	Hennek I. Henning ---	
Halmágyi István ---	58	— I. Hönningk ---	
<i>Halni megyek oh ne legyenek</i> ---	248	Henning (Hennek) János ---	383
Halomdomb ---	116	Henter László, bodoki ---	389
Hálónehezékek ---	171	— Sámuel, bodoki ---	389
Hamar Mózes ---	393	<i>Herbart Paulus: De persona</i>	
Hamburg ---	80	Christi. Heidelberg. 1611. ---	224
<i>Hamis szerencsének történeti</i>	250	Herborn ---	280
Hanai-Tepech ---	115, 117	Herborni iskola ---	281
Hangjegyzés ---	304, 316, 317	<i>Herczeg Samuel: Disp. de con-</i>	
<i>Hányat termett a mogyoró, ...</i>	252	sequentibus. Genf. 1652. ---	41
Hargita ---	145, 157	— — Disp. de falsa ecclesia.	
<i>Hármas Historia</i> ---	183	Genf. 1652. ---	42
Haró (Hunyad vm.) ---	392	— — Disp. de quaestionibus	
<i>Három óra már majd megvir-</i>		miscellis. Genf. 1652. ---	41
<i>rad már</i> ---	252	Herder ---	363, 365
Háromszék vm. ---	115, 193	Herepei Ádám ---	271, 393
Harper W. R. ---	74	— Károly ---	256
<i>Harsog az új trombitászó, do-</i>		— László ---	389
<i>bolnak</i> ---	250	— V. János ---	389
Harvard Medical School (Bos-		Herepey ---	119
ton) ---	68, 73	Herman Dániel ---	379, 382
— University Museum (Cam-		— János ---	383
bridge) ---	69, 71, 75	— Ottó ---	113, 171
Harvardi egyet. könyvtár ---	79	Hermann Antal 242, 243, 245, 277	
<i>Hasztalan kedvesem el kell vál-</i>		Hermannstadt ---	45
<i>nom tőled</i> ---	251	Hernádnémeti ---	388
<i>Hat nap van egy hétben</i> ---	253	Herodotos ---	6
<i>Hát csakugyan elválnak-e tő-</i>		<i>Hervadatok koszorúim</i> ---	249
<i>lünk?</i> ---	250	Heves György ---	397
— <i>még a szerelem, ily korán</i>		Hidasnémeti ---	388
<i>gyötrelém</i> ---	249	Hideg-Szamos f. ---	258
— <i>nincsen egyéb hatalom?</i>	248	Hiemesch János ---	383
Haynau ---	199	— János (2.) ---	383
Hazaí Verai János ---	184	— Péter ---	385
<i>Hazámhoz. S. Patakról</i> ---	153	— Péter (2.) ---	385
Heck ---	128	— Péter ifj. ---	385
Heckenast Gusztáv ---	96, 202	<i>Hijába csillogsz,</i> ---	250
Hedemann ---	128	Hildebrand Károly ---	381
Héderváry Katalin ---	36	Hillebrand Prandau Stefánia gr.,	
Heffler György ---	382	id. gr. Mailáth Györgyné ---	245
Hegedüs Lajos ---	194, 390	<i>Himen, ég gyermeke, te kis an-</i>	
— Sámuel ---	194	<i>gyal, mégis nagy</i> ---	248

Hinckelstein	115, 116, 168, 169	Hún-mongol	6, 7
Hinss János	383	Hundertschaff alias Kemmel	
— Pál	385	Márton	384
Hintógyártók	35	Hunfalvy Pál	59
Hintzman Dániel	382	<i>Hunior Michael, visolyi</i> : De	
<i>Hírhez, A</i>	156	evangelio et gratia. Heidel-	
Hirscher Péter	385	berg. 1611.	225
Hissarlik	115, 166, 171	— — — De theologia et	
<i>Hiszed-e már kúnjaimból örökös</i>		verbo dei. Heidelberg. 1611.	225
<i>hívsegem</i>	249	— — — Falsa dogmata pa-	
Hiúngnu-húnok	5	pistarum de ecclesia. Heidel-	
Hoernes	165, 170	berg. 1611.	225
Hoffgreff-féle gyűjtemény	314	— — — Falsa dogmata pa-	
Hogarth	99	pistarum et jesuitarum de	
<i>Hol az én nevem, koronás fejem</i>	248	eucharistia. Heidelberg. 1611.	225
— <i>vagytok szívem rontói</i>	249	Húnok	6, 11, 20, 21, 30
— <i>voltál báránycám</i>	251	Hunyad vm.	259
<i>Hold, mely szépen világítsz te</i>	250	Hunyadi János	97, 100, 402
Holdvilág	174	— Mátyás	364
Hollandia	106, 279, 369	— <i>Paulus</i> : Disp. de recipro-	
<i>Holmi</i>	240, 244—45, 247	catione maris. Dordrecht. 1691.	46
Holstein	168	Hunyadiak kora	364
Homoród	154	Hunyadmegyei Történelmi és	
Honter-féle ódák	314	Régészeti Társulat	400
Honter János	288	<i>Hunyadmegyei Tört. és Rég.</i>	
<i>Hopp ördögös, boszorkányos</i>	252	<i>Társ. Évkönyve</i>	272
Hoprik István	390	Huszár Gál	313
Horatius	160	<i>Huszi Alexander</i> : Disp. de	
Horka	32	authoritate librorum Apocry-	
Hornaday W. T.	81	phorum. Genf. 1652.	42
Horváth Ádám, páloézi	319, 320, 365	Hypocaustum	342, 343, 345—348
— — — Ó és új mintegy ötöd-		Ibrányi Ferencz	355, 357
félé száz énekek	238, 316,	Idolok	171
349—51, 365—66		<i>Idvez légy Szent Péter, engedd,</i>	
— József	391	<i>hadd menjek be</i>	248
<i>Hová készülsz szívem tülem</i>	324	<i>Ifigénia válik-e tőlem?</i>	250
— <i>lett dicsőséged, dicső Buda</i>		<i>Ifjához, Az</i>	158
<i>vára?</i>	247	<i>Igaz barát képit festve kicsi-</i>	
— <i>levél! Nemzetemnek jó vi-</i>		<i>nálni (Az)</i>	249
<i>lága?</i>	248	— <i>hogy a Szala völgye sok</i>	
— <i>tünsz el áldott napnak fénye</i>	253	<i>berekkel van tele</i>	251
Hönningk (Hennek) Bertalan	381	— <i>megtanultam jól a mester-</i>	
— — — Mihály	385	<i>séget</i>	252
Hörmann Joannes Andreas		Igel Bálint	386
nagyszombati könyvnyomató	188	— János	383
Hringek	23	Igell Bertalan id.	381
Hub Ignaz	269	— Bertalan ifj.	381
Huber Sándor	354, 355	— János id.	383
Hudson f.	68	— János ifj.	383
Hún-avarok	5	<i>Igyál torok nincsen pokol</i>	252

<i>Igyunk gazda rovására</i> --- -- 252	Jancsó Kelemen --- -- -- 396
— <i>reggelig gazda rovására</i> 252	— Mihály --- -- -- 389
Illésházy Katalin --- -- -- 36	Jankovich Miklós --- -- -- 247
Illinois állam --- -- -- 74	Jassenova (Temes vm.) --- -- 114
Illye (Bihar vm.) --- -- -- 391	Jeckel György --- -- -- 382
Ilosvai Benedek --- -- -- 276	— György ifj. --- -- -- 382
<i>Im az én nagy apám koronája</i> 248	— Jeremiás --- -- -- 384
— <i>koporsód ajtajánál</i> --- -- 250	— Lukács --- -- -- 384
Imets F. Jákó --- -- -- 267	— Mihály --- -- -- 385
Imreh Ferencz --- -- -- 389	Jeckelius János --- -- -- 383
Incertum, opus 340, 341, 346, 347	— Jeremiás --- -- -- 384
Incze Mihály, lisznyói --- -- 389	— Lukács --- -- -- 384
Indiai kagyló ékszerek --- -- 166	Jeddi Sándor --- -- -- 393
<i>Inolus, Inolus corde mihi solus</i> 250	Jekel János György --- -- 383
<i>Intermédiaire des chercheurs et curieux</i> --- -- -- 403	— János Pál --- -- -- 383
<i>Irigyli már a madár</i> --- -- -- 249	— János Pál (2.) --- -- -- 383
Irland --- -- -- 164	— Jeremias --- -- -- 384
<i>Iskátula, gurgula</i> --- -- -- 252	— Tobiás --- -- -- 386
Iskolai büntetések --- 287, 392—99	Jekelius Heinrich --- -- -- 383
<i>Isten ez roppant egeknek bölcs, erős alkotója</i> --- -- -- 253	— Jeremiás --- -- -- 384
<i>Isten, örök Ur, nagy Felség</i> --- 253	Jekell János --- -- -- 383
<i>Istenhez, Az</i> --- -- -- 155	— Jeremiás --- -- -- 384
István király --- -- -- 2	Jellinek --- -- -- 402
<i>Itt kell hagynom szívem felét, itt szerelmemet</i> --- -- -- 248	Jenei József --- -- -- 391
Jabdiertim --- -- -- 23	Jenny Lind --- -- -- 82
Jablonicza --- -- -- 168, 169, 171	<i>Jer ártatlan galambjaim</i> --- -- 249
Jadeit eszközök --- -- 166, 167	— <i>ez napnak hajnalába,</i> --- 253
<i>Jaj a vén embernek feje kopaszodik</i> --- -- -- 252	— <i>mindnyájan örüljünk</i> --- 315
— <i>be kesereg az árva sereg</i> 250	<i>Jere haza vitéz pajtásom</i> --- -- 248
— <i>fáj, fáj, de mit tudok tenni</i> 249	<i>Jertek velem, imádjuk a nagy urat</i> --- -- -- 248
— <i>hová legyenek boldogtalan, szerencsétlen fejemmel</i> --- -- 249	Jerusalem --- -- -- 101
— <i>jaj a fiam, . . .</i> --- -- 253	Jesup Morris K. --- -- -- 70
— <i>szegény be fázik, Könnyeitől ázik</i> --- -- -- 253	<i>Jetző könyvecske.</i> Buda. 1688. 46
— <i>szivem mit gondolsz?</i> --- 249	Jetonok --- -- -- 236
<i>Jajra bajra születtem</i> --- -- -- 250	<i>Jézus életemnek öröme</i> --- -- 253
Jakaterinoslaw kormányzóság 163	Jezsuiták --- -- -- 276
Jaltan --- -- -- 121	Ji cin --- -- -- 114, 121
<i>Jam ego bibo, Fiat voluntas tua</i> 252	<i>Jó bor ez gazda, jó szőlő hozta</i> 252
Jancsó Áron, gidófalvi --- -- 389	— <i>vagy uram Te és igen jól-tévő</i> --- -- -- 253
— Ferencz --- -- -- 389	<i>Jogállam</i> --- -- -- 212
— István --- -- -- 389	Jogalkalmazás elmélete --- -- 123
— Jakab --- -- -- 389	Jókai Mór --- -- -- 294, 349
— József --- -- -- 390	Jósa János, farczádi --- -- 389
— József, harasztosi --- -- -- 397	<i>Jót vártam, de mit kellett, Ennél jobbat</i> --- -- -- 249
	<i>Jön Napóleon hadával. Álj elébe,</i> --- -- -- 248
	<i>Jöszte hozzám szép legény</i> --- 251

- Jöszte kincsem, jöszte be* --- 252
 Kabarda --- 121
 Kabarok --- 8, 9, 22, 24
 Kacziány Géza --- 296
 Kádár József --- 257
 Kaffern --- 116
Kájoni-codex --- 316—17, 320,
 322—27, 361—62, 364
 Kájoni Gábor --- 326
 --- Cantionale Catholicum. 312,
 325
 --- Organo Missale. 313-15, 320
Káka tövén költ a rucza 309, 355,
 356
 Kala-Tapa --- 113
 Káldy Gyula 240, 245, 247, 349—
 352, 354, 356, 365
 Káldy—Konti pör --- 354
 Kalendarium. Nagyszombat.
 1701. --- 188
Kalendarium Romanum Ko-
 lozsvár. 1695. --- 47
 Kálmán Farkas --- 307, 312
 Kalmuk népdal --- 295
 Kalmukok --- 295
 Kálnoki Sámuel gr. --- 188
 Kalp Sámuel --- 386
 Káma --- 8
Kancsóhoz, A --- 158
 Kangárok --- 8, 15, 23
 Kanitz F. --- 122
 Kant --- 271
 Kantorowitz --- 123, 126
 Kanyaró Ferencz --- 175
 Kapud (Alsó-Fehér vm.) 168, 169
 Kapúfél --- 343
Karácsonyi Joh., budai: De
persona Christi. Heidelberg.
 1611. --- 226
 --- De purgatorio. Hei-
 delberg. 1611. --- 226
Kárszteleki P. Michael: Pa-
pistarum dogmata de s. coena
domini. Heidelberg. 1611. --- 226
 Kardcsiszárok --- 35
 Karinthia --- 170
 Karkhász --- 16, 19, 23
 Kármán Demeter --- 316, 359, 364
 Károly III. --- 213
 Károlyvár --- 155
 Kárpátok 6, 14, 15, 21, 22, 24, 26,
 33, 97, 150
 Kárpiss János --- 266
 Kasa László --- 391
 Kaspar Bertalan --- 381
 Kaspi tó --- 6, 7
 Kasser János --- 383
 Kasten Tamás --- 386
 Kasza József --- 389
 Katona István, geleji --- 276
Katonának hívnak engem --- 252
 Kattner András --- 381
 --- Bertalan --- 381
 --- János --- 383
 --- Keresztély --- 382
 Kaukázus --- 6—8, 11, 113, 121
 Kawamil --- 115
 Kazber --- 121
 Kazinczy Ferencz 84, 96, 239, 241,
 244, 365
 --- József --- 146
Kebleme búvék egy nagy áspis
kigyó --- 251
 Kécsa (Torontál vm.) --- 114
Kejda prizem szkortsni --- 253
 Kegyérmek --- 236
Kéket nyilik a nefelets, nem
sárgát --- 354
 Kelet-Afrika --- 116
 --- India --- 84
 Keleti tenger --- 58, 121
Kellemetes kikelet, Mért futod
ez levelet --- 249
 Kemény Árpád br. --- 401
 --- Farkas gr. --- 288, 398
 --- György br. --- 401
 --- János --- 401
 --- József br. --- 96
 --- József gr. Coll. Min. Mss.
 Hist. --- 188
 --- Lajos br. --- 194
 --- Miklós br. --- 271
 --- Miklósné, Vass Krisztina gr. 271
 --- Pál br. --- 194, 197, 199
 --- Samu gr. --- 401
 --- Simon --- 401, 402
 --- Simon sírja --- 401
 --- Simon br. 193, 194, 196, 197
 --- Zsigmond br. 193—199, 201
 Kemmel Farkas --- 386

Kemmel György --- --- --- 382	Királyi főfelügyeleti jog --- --- 203
— Máté --- --- --- 384	Kirchheim an d. Eck --- --- 114
— I. Hundertschaff --- --- ---	Kirpriger Pál --- --- --- 385
Kende --- --- --- 8, 12, 14, 18, 19	<i>Kis ablakom be van nőve virággal</i> --- --- --- 349, 355
Kendi Sámuel --- --- --- 395	Kis Áron --- --- --- 306
Kenyérmező --- --- --- 155	— István, komáromi --- --- 389
Képfaragók --- --- --- 35	— János, dobai --- --- 388
Képiró alias Egerházi János --- 35	— Miklós (m.-tótfalusi) kolozsvári könyvnyomtató --- --- 47
Képirok Kolozsvárt --- --- 35	— Sámuel, nagyenyedi --- --- 390
Keramika, kőkori --- --- --- 168	— -Alföld --- --- --- 29
Kercs --- --- --- 21	— -Ázsia --- 115, 166, 170—172
Kercsisorai papiros malom --- 273	— -Küküllő f. --- --- 30
Kerekes István --- --- --- 394	— -Szamos völgye --- --- 257
— István, buzásbocsárdi --- 398	— -Zombor (Torontál vm.) 120
Keresi Mihály --- --- --- 392	Kisfaludy Károly --- --- --- 365
Keresztes József --- --- --- 391	— Sándor --- --- 84, 145, 156
Keresztúri Pál --- --- --- 278	— -Társaság --- 89, 322, 326, 356
Kermenyák (Torontál vm.) 115, 118, 166	Kiskartali puszta --- --- --- 115
<i>Kerülj rózsám, kerülj</i> --- --- 318	Kisvárdá (Szabolcs vm.) 114, 115, 117—119
Késmárk --- --- --- 35	Kiss Ernő --- --- --- 100
Keszthely --- --- --- 163	— Géza --- --- --- 133
<i>Két ixot immár régen meghaladtam (A)</i> --- --- --- 249	— István, R. --- --- --- 57
— <i>menyecske szeretóm volt</i> 252	— László --- --- --- 391
— <i>új szíres gyógyimáré tririti</i> 251	— Sámuel --- --- --- 390
<i>Kettő a szeretet, Cziprusban</i> 249	<i>Kit elfelejtett, Cupidó (A)</i> --- 246
Kézai Simon --- --- --- 8, 16, 23	— <i>Cupidó nem ejtett (A)</i> 249
Kézdi szék --- --- --- 275	<i>Kitöltéd Saturne, fogoly esztendődöt</i> --- --- --- 247
Kézdivásárhely (Háromszék vm.) 391	Kizilek --- --- --- 11
Kézdi-Vásárhelyi Pál --- --- 281	Klebersberg Zdenkó --- --- 401
<i>Ki ganélyba keveredik</i> --- --- 249	Klein János --- --- --- 383
<i>Ki vitéz vala jó idején (A)</i> --- 248	Klein-Czernosek --- 115, 116, 163
<i>Kies hegyek szelid erdők</i> --- 248	Klein-Haderdorf --- --- --- 120
Kievi csata --- --- --- 13, 25	Klettner János --- --- --- 383
— kormányzóság --- --- 114	Klosch Pál --- --- --- 385
<i>Kiket a szerencse felvett jobb szárnyára (A)</i> --- --- 250	— Tamás --- --- 379, 386
<i>Kincsem, ha én velem</i> --- 252	Kmita Andrásné --- --- --- 186
Kindler Gergely --- --- --- 382	Knézi-Haj --- --- --- 165
<i>Kinek most kedve nincs, (A)</i> 246, 252	Knossos --- --- --- 121
— <i>van, kinek van karikagyűrűje</i> --- --- --- 350	Koban --- --- --- 121
Kiolvasó mondóka --- --- --- 301	Koch Antal --- --- --- 257
<i>Király (Regius) Emericus, péczeli: De baptismo. Heidelberg. 1611.</i> --- --- --- 226	Kocsárdi István --- --- --- 285
Király Pál --- --- --- 401	— tábor --- --- --- 281
Királyfalva (Kis-Küküllő vm.) 391	Kocsis József --- --- --- 391
Királyhelmech (Zemplén vm.) 115	<i>Korcsmárosné kápolnája a pincze</i> --- --- --- 251
	Kočiubince --- --- --- 115

- Koehl --- --- --- --- --- 119
 Kohler --- --- --- --- --- 130
 Kolosvári István, székelyudvar-
 helyi --- --- --- --- --- 389
 Kolosváry Bálint --- --- --- --- --- 377
 Kolozs vm. --- --- --- --- --- 257, 258
 Kolozsvár 35, 47, 65, 68, 173—175,
 186, 188, 191, 197, 202, 228, 231,
 233, 235, 241—243, 270, 272,
 277, 388
 Kolozsvár-monostori őstelep --- 257
 Kolozsvári akadémia --- --- --- 277
 — botanikus múzeum --- --- --- 236
 — egyetem --- --- --- --- 73
 — egyetemi könyvtár 79, 236,
 242, 243, 248
 — — érmészeti és régészeti
 intézet --- --- --- --- --- 228
 — festőczéh --- --- --- --- 35, 37
 — festők czéhszabálya --- 37—40
 — Gyula --- --- --- --- --- 349
 — képírók --- --- --- 35—37, 40
 — liczeum --- --- --- --- --- 194
 — országgyűlés 1622. --- --- --- 277
 — ref. kollégium 188, 271, 275, 281
 — ref. koll. könyvtára 41—45, 47,
 186—87, 190—91
 — Szent Mihály templom --- 235
 — szt. ferenczrendiek óvári zár-
 dája --- --- --- --- --- 235
 — unitárius egyház nyomdája 186
 — unitárius koll. könyvtára --- 173
 Komárom --- --- --- --- --- 252, 253
 — vm. --- --- --- --- --- 115
 Komlói Lajos --- --- --- --- --- 390
 Koncz István --- --- --- --- --- 398
 — József --- --- --- --- --- 276
 — Zsigmond --- --- --- --- --- 399
 Konstantinápoly --- --- --- --- --- 63
 Konstantinus VII. görög császár
 1, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 20,
 22—25, 27
 Konti József --- --- --- 349, 353—55
 Kónya József --- --- --- --- --- 390
 Konyha, római --- --- 343, 345, 347
 Konyhakemencze, római --- --- 344
 Konyhai hulladék --- --- --- --- 345
Korán --- --- --- --- --- 97
Korcsmára legények, Szent ház 249
 Koré Zsigmond --- --- --- 241, 246
 Kórod (Kis-Küküllő vm.) --- --- --- 166
 Kórogyi Mátyas --- --- --- --- 389
 Kósa Dániel, szárazajtai --- --- 147
 — Rebeka, Lukáts Istvánné 147,
 156
 Kossack György --- --- --- --- 382
Kossuth nóta --- --- --- --- 313, 356
 Kossuth Lajos --- --- --- --- 40, 81, 91
 Kovács István --- --- --- --- 233, 235, 236
 — János --- --- --- --- --- 116
 — József --- --- --- --- --- 198
 — József, kézdivásárhelyi --- 389
 — Sámuel-féle ballada pályázat 144
 — Sámuel, kézdivásárhelyi --- 389
 — Zsigmond --- --- --- 242, 245, 389
 Kovászna --- --- --- --- --- 154
*Kovásznai Emericus: De rege-
 natione. Heidelberg. 1611.* 227
 — — *De sacramentis in ge-
 nere. Heidelberg. 1611.* --- 227
 — Lajos --- --- --- --- --- 147
 — Lajos, nagyenyedi --- 395, 396
 Kozak György --- --- --- --- --- 378
 Kozárok 5, 7, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 18
 Kő-bronzkor --- --- --- --- --- 232, 233
 Kő-rézkor --- --- --- --- --- 233
 Kőbalta --- --- --- --- --- 167
 Köblös Zoltán 47, 191, 227, 336, 405
 Kőbuzogány --- --- --- --- --- 167
 Kőkori edények --- --- --- --- 170
 — temetkezések --- --- --- 112, 162
 Kölcsey Ferencz --- 84—87, 242
 Königgrätz --- --- --- --- --- 121
Könnyű venni feleséget, --- --- 249
 Körmöczbányai dal --- --- --- --- 304
 Köszöntő vers --- --- --- --- --- 303
 Kötelendi „Mányik“ őstelep --- 258
 Kövér Simeon --- --- --- --- --- 390
 Kővéső --- --- --- --- --- 113
 Középkori kolostortelepek --- 235
*Krajczárnénál, Králnénál két
 kis lányt ismerek* --- --- --- 251
 Krauss Mihály --- --- --- --- --- 385
 Kreisch Gáspár --- --- --- --- 381, 382
 Kreitzer Dániel --- --- --- --- --- 382
 — János --- --- --- --- --- 383
 Krenner Miklós --- --- --- --- --- 34
 Krestels Lukács --- --- --- --- --- 384
 — Simon --- --- --- --- --- 386
 Kréta sziget --- --- --- --- 121, 171, 233

Krezer Pál	385	Lányi Ernő	353
Krim fsz.	6, 121	Lapoczkás táncz	325
<i>Kriská, Kriská miért jöttél ide</i>	251	Láposi János	394, 396
Krizbai János	388	<i>Látd-e magyar, hogy én mégis</i>	
<i>Kronstädter Zeitung</i>	402	<i>élek</i>	248
Kuartzsi-szurt	23	<i>— pajtás megmondám</i>	248
Kudui festéktörő lapocska	164	<i>— rokon ült feletted s nem</i>	
Kuhač Xav. Ferencz	307, 363	<i>szertetted</i>	248
<i>Kukoricza hajtás, hajtás</i>	253	<i>Látod, a szegény magyar mint</i>	
Kulcsár István	239	<i>jára?</i>	247
<i>K.... vagy te Badáriné galambom adta</i>	253	<i>— rózsám, látod</i>	315
Kuma f.	7	Latry	115
Kún László	353	<i>Láttad-e, láttad-e azt a bárányt</i>	251
<i>Kun (Cumaeus) Steph., kerneyei: De creatione mundi. Heidelberg. 1611.</i>	227	<i>Láttál-e oly jeget, melybe meleg legyen?</i>	248
Kund	32	<i>Lauda Sion Salvatorem</i>	310
Kunewald	120	Laugerie-Basse	120
Kúnok	7, 10, 13, 21, 27, 295	Lauremberg	61
Kúnság	251	Laurenti Péter	385
Kúnszentmárton	118, 119	Lavotta János	360
Kuntze Luise	62, 63	Lázár István	306
Kurgán	113	Lebedia 9, 11, 13, 14, 21—24, 26—28	
Kurgánok	6, 21	Lebedias	14—16
Kurucz dalok	349, 365	Lebői telep	114, 118
Kuruczkor	50, 365	Leffner János	383
Kurzán	24	<i>Legény csak szájahült (Az a)</i>	252
Kusch Lőrincz	384	<i>Légy te nem bánom, anyjok azoknak</i>	248
Kunn Géza gr.	400	<i>Legyenek örvendetes napok, ...</i>	252
Kuzu	14	Lehoczki András	236
<i>Küldé az Uristen</i>	315	Lehoczky Tivadar	163
Küszöbök, római háznál	348	<i>Lemanicskusz</i>	252
Kvacsala János	280	Lénárt József	389
La-Téne kor	121, 232	Lengyel (Tolna vm.) 114, 117—119, 164, 166, 168—171	
Lachambaudie	96	<i>— István, tordai</i>	389
Ladcen	120	<i>— Miska</i>	354
Lafontaine	96	Leopold I.	187
Lakóház, római	347	<i>— II.</i>	214
Lakótelep, római	341	Leopoldi diploma	197, 205, 217
<i>Lám megmondám rózsám,</i>	253	Lépcső, római háznál	344—346
Lancelotus Johannes heidelbergi könyvnyomtató	220—27, 328—36	<i>Lepus intra sata quiescit</i>	324
Lánczy Gyula	305, 306	Leszkhegek	11
Landau W.	112	<i>Léva táján, oda föl, ...</i>	252
Lang Lukács	384	Lewis John A.	80
<i>— Péter</i>	385	Leyden	41, 43, 44, 46, 47
Langel	121	Library of Congress (Washington)	65, 76, 77
Lángjárás, kemenczénél	344, 345	<i>— of the New-York Law Institute</i>	78
<i>Lányi-codex</i>	311		

- Limbay Elemér --- --- --- 362
 --- Dalalbum --- --- --- 355
 Limes (daciai) --- 337, 340, 346
 Lincoln park --- --- --- 71
 Lipcse --- --- --- 62, 86, 402
Lippich Elek, koronghi: A mű-
vészetek és a stílus --- --- --- 268
 Liszt Ferencz --- --- --- 317
 Livianus --- --- --- 11
 Lobositz --- --- --- 113, 114, 164
 London --- --- --- 80, 103, 104
 Long Island --- --- --- 67
 --- Historial Society könyvt. 78
 Longobardok --- --- --- 5, 30
Lóra pajtás, már nincsen más, 248
 Lovas temetés --- --- --- 10
 Löcknitz --- --- --- 116
 Lőcse --- --- --- 35
 Lőcsei tabulaturás könyv --- --- 320
 Lucius Steph. I. Csuka --- --- ---
 Ludos határrész Verseczen --- 115
 Ludwich János --- --- --- 383
 Luesche Márk --- --- --- 384
 Lukács György --- --- --- 215
 Lukanusz --- --- --- 146
 Lukáts István --- --- --- 145—148
 --- költeményei --- --- 148—161
 --- Istvánné, Kósa Rebeka 147, 156
 --- Szabó Lidia --- --- 147
Lupul vajdáné éneke --- 325, 327
 Luther --- --- --- 200
 Luzarches --- --- --- 116
 Lübecki öböl --- --- --- 58
Ma péntek, holnap szombat... 253
 Macaulay --- --- --- 98
 Maeótis --- --- --- 13, 14, 24
Magánosság neveli, terheli sok
bajaimat --- --- --- 250
 Magdeburg --- --- --- 62
Magyar Arion --- --- --- 238
 --- érmek --- --- --- 233
 --- *Iparművészet* --- --- --- 268
 --- Nemzeti Múzeum 65, 69, 70,
 76, 78, 229, 232, 237
 --- --- könyvtára --- 238, 240,
 242—43, 246
 --- népdal --- --- --- 293, 349
 --- *Népdalok* --- --- --- 356
 --- *Nyelvőr* --- --- --- 247
 --- *Sajtó* --- --- --- 96
 Magyar Tudományos Akadémia 193,
 198, 293, 322, 325, 366
 --- --- könyvtára 78, 239-40, 245
 --- zene --- --- --- 294
 --- zeneirodalom --- --- --- 293
 Magyarköblös (Szolnok-Doboka
 vm.) --- --- --- 171, 254
 Magyarország 6, 7, 21, 23, 32, 33,
 70, 78, 80, 84, 85, 112—13, 170,
 172, 199, 229, 233, 237, 311, 364,
 368, 402, 403
 Magyarországi kőszeközök --- 167
 --- kőkori keramika --- --- 168
 --- Szent Erzsébet --- --- 63
 Magyarpalatkai őstelep --- --- 258
 Mailand Oszkár --- --- 184, 185
 Mailáth György id. gr. --- --- 245
 --- György ifj. gr. --- --- 245
 --- Györgyné ifj., Hillebrand
 Prandau Stefánia --- --- 245
 Majtényi István --- --- --- 393
 Makfalva (Maros-Torda vm.) --- 391
 Makkai László --- --- --- 389
 Makrai György --- --- --- 393
 --- István --- --- --- 393
 Maldesser Bálint --- --- --- 386
 Malé Čičevce --- --- --- 114
 Malom Zsigmond --- --- --- 391
 Malomfalva (Maros-Torda vm.) 197
 Mane-lud --- --- --- 116
Mányoki Steph.: Disp. de no-
minibus schismaticis. Genf.
 1652. --- --- --- 43
 --- Disp. de praedestinati-
 one. Genf. 1652. --- --- 42
Már ezután csak azt várom --- 297
 Marczali Henrik --- --- --- 305
Maresius Samuel: Refutatio fa-
bulae praeadamiticae --- --- 45
 Margit, Szent --- --- --- 311
Mária-hymnus --- --- --- 305
 Mária Terézia --- --- --- 271
 Mark Edward Laurens --- --- 72
Márki Sándor: II. Rákóczi Fe-
rencz --- --- --- 262
 Marne departement --- --- --- 116
 Maros f. --- --- 30, 33, 259, 285
 Marosi E. János --- --- --- 389
 Maros-Szentanna (Maros-Torda
 vm.) --- --- --- 232

- Marosvásárhely 193, 195, 197, 199, 200, 242
 Marosvásárhelyi ref. koll. --- 199
 --- *története* --- 276
 Marosvölgye --- 259
 Maróthi-féle énekgyűjtemény --- 313
Mars! siess hazádba vissza kis seregem --- 248
 Marsh --- 76
Marsot fújnak, hadba hívnak 248
 Martialis --- 96
 Mártián Gyula --- 258
 Martinuzzi --- 153
 Márton Lajos --- 237
 Mártonfi Lajos --- 257, 258
Más a veréb, más a fecske --- 251
 --- *szépnek lenni, más szép szint képire kenni* --- 250
Másféle a természet majd minden emberben --- 248
Mások azért búsak s nyomorultak --- 249
 Massachusetts állam --- 72, 73
 --- Historical Society könyvt. (Boston) --- 79
 --- Institute of Technology könyvt. (Boston) --- 79
Mássz csak feljebb, --- 252
 Máté Gábor --- 390
 --- József --- 398
 --- Miklós --- 393
 Mathesius Dániel --- 382
Mátray-codex --- 316
 Mátray Gábor 314, 317, 320, 327, 358, 360—62
 Mátyássovszky László nyitrai püspök --- 187
 Mátyus-föld --- 309
 Maurer --- 212
 Mautner alias Starckman András 381
 --- János --- 383
 --- János (2) --- 383
 May András id. --- 381
 --- András ifj. --- 381
 --- György --- 382
 --- György (2) --- 382
 --- György (3) --- 382
 --- Jakab --- 383
 --- Mihály --- 385
 --- Mihály (2) --- 385
 May Sámuel --- 386
Me moestum Bellogradum (0) 250
 Meander i. --- 250
 Mecklenburg --- 58, 62, 63
Meddig áltatod te csalfa Sírén 248
 --- *mentek s nem szégyeltek* 248
 --- *nyilazol még szívemre?* 249
 --- *üldösz oh kegyetlen* --- 249
 Medwesser György --- 382
Meg van alázva Nagy Sándor 298
Megbolondult a világ, fegyverben az ország --- 252
 Meggyes --- 275
 Meggyesi luth. gimn. --- 289
Megholt feleségem, --- 251
 --- *megholt a cigányok vajdája* --- 252
Megverem, megverem, fegyverét is a fejére tördelem --- 248
 Megyer törzs 7, 14, 16, 17, 23, 24
Megyeri M. Joh.: De gratia et evangelio. Heidelberg. 1611. 328
 --- *De gubernatione ecclesiastica novi Testamenti. Heidelberg. 1611.* --- 328
 --- *De indulgentiis et purgatorio. Heidelberg. 1611.* --- 328
 --- *De scriptura sacra. Heidelberg. 1611.* --- 328
 Mehlis C. --- 122
 Mekka --- 97
 Melcher Tamás --- 386
Mely mulandó, változandó --- 250
 Mén-Marót --- 3, 32
Menj el, menj el szegény magyar a kétség partjára --- 247
Menjetez hiv követek Isten szent hírével --- 247
 Mentone --- 120, 163
Menyecske a szobába, (A) --- 252
Menny, föld, tenger sirjatok --- 249
Mennyi lélek és be félek --- 248
 Mercantile Library Association könyvt. (New-York) --- 78
Mért sir a fehér hattyú --- 324
Mese, mese, meleg --- 252
 Messen Márton --- 385
 Mészáros huszárezrede --- 271
 Meszlényi János --- 391
 --- József --- 391

Methodius-féle névjegyzék	10	<i>Mint sir a fehér hattyú Meánder</i>	
Metropolitan Museum of Art (New-York)	80	<i>vize partján</i>	250
<i>Meum est propitium</i>	252	<i>Miska fiam kruksz</i>	252
Mexikó	70	Miskolczi kőszakóczák	113
Mezei Lázár	391	— leletek	232
Mező-Szentpéter	155	<i>Mit adtam, jegy-gyűrűmet tedd</i>	
Mezőség	30, 33, 258	<i>a kis újadba (A)</i>	253
Mezőszopori őstelep	258	— <i>akarnak a magyarnak az</i>	
<i>Mi csak neked, mi csak neked</i>	251	<i>igazságos egek?</i>	247
— <i>füstölög ott a síkon távolba</i>	355	— <i>beszélsz te kutya fajta?</i>	248
— <i>huhog itt valahol? Piripio</i>		— <i>édesnek mondanak, hogy</i>	
— <i>vagy bagol</i>	249	<i>nem mind édes (A)</i>	248
— <i>legyen a házasság, Evilági</i>		— <i>félre hideg szók (S)</i>	249
<i>pároosság?</i>	249	— <i>használ a szépség, Mulandó</i>	
— <i>örömed a sebet újra ki mér-</i>		<i>ékesség?</i>	250
<i>gesitni</i>	250	— <i>keressz, ki vagy?</i>	248
— <i>piroslik ott a síkon távolba</i>	355	— <i>kínzod újra lelkemet</i>	250
— <i>suhog itt valahol</i>	248	— <i>láttatok én szemeim, mit?</i>	248
— <i>ver föl súlyos álmaimból</i>	359	Mocsi „Ocolis“ őstelep	258
Michelsberg	122	Mohácsi vész	233
<i>Micsoda gondolat, a kies ég</i>		Mohai Károly	195, 270
<i>alatt</i>	248	Mojgrád	337, 340
<i>Mid fáj neked Kató lányom...</i>	253	Moldvaország	150
<i>Midőn eljő az én órám, hogy</i>		Molnár Albert, szenczi	191, 312
<i>útra kell indulnom</i>	253	— Géza	300—302, 352
<i>Mig a pénzemben tartott,</i>	251	— János	389
— <i>élek, szép lélek nem felej-</i>		Moltke	62
<i>telek</i>	249	Mongolok 7, 11, 14, 21, 22, 29, 30	
— <i>szerelmem közelértem</i>	249	Monostorszeg (Bácsbodrog vm.)	114, 118
Mihályfalva (Nagy-Küküllő vm.)	391	Mont St. Jean	116
Miháts András	390	Montelius	170, 172
Mikes Kelemen	58, 364	Morágy	171
— <i>táncza</i>	323, 325	Moraveves	121
Miklósfalvi József	391	Mordvák	8
<i>Mikor b..... a remete</i>	253	Moricz László	391
— <i>én katina folt</i>	255	Morikesan Pál	385
— <i>én kis, picziny gyermek vol-</i>		Morris	40
<i>tam</i>	250	Mortillet	119
— <i>én még ifju voltam</i>	312	Morva kis síkság	22
— <i>masirozunk, kapitány uram</i>	251	Morvai lelet	165
— <i>még én gyerek voltam</i>	251	Morvaország	120
<i>Minap az utcán mentemben</i>	252	Mosonyi Mihály	356
<i>Mind azzal nevettek sok irigy</i>		<i>Most jöttem Aradrúl, Nem tu-</i>	
<i>szomszédink</i>	248	<i>dok magyarul</i>	251
<i>Minden óra egy egész nap az</i>		— <i>jöttem Erdélyből, Erdély-</i>	
<i>olyan szívnek</i>	249	<i>országból</i>	251
— <i>teremtett állatok, az Ur-</i>		Muager	7
<i>istent imádják</i>	253	Much	163, 168
<i>Mindenekre elégséges Isten</i>	253	Mugem	115, 117, 165

- Mulandó, romlandó gyönyörűség* 249
 Muller Frederick --- --- --- 46
 Munkács --- --- --- 118, 163
 Muschalek Károly --- --- --- 381
 Museum of Comparative Zoology 72
 — of Fine Arts (Boston) --- --- 80
 — of Fine Arts könyvt. (Boston) 79
 Musnai Miklós --- --- --- 388
 Múzeumok és Könyvtárak Orsz.
 Főfelügyelősége --- --- 228, 230
 — — Orsz. Tanácsa --- --- 230
 Mühlthal --- --- --- 121
 Müller Carl Friedrich 58, 60—64
 — S. --- --- --- 119, 163
 Müncheberg --- --- --- 116
 Münstermann Fanni, szemerjai
 Szász Károlyné --- --- --- 197
 Mykenae --- --- --- 121, 171, 233
Myron és Laïs --- --- --- 157
 Myss Márton --- --- --- 384
 Nabuchadnesar palotája --- --- 115
 Nadailac --- --- --- 116
 Nadányi János --- --- --- 388
 — János, körösnadányi --- --- 282
 Nádaskai --- --- --- 272
 Nadescher János --- --- --- 383
Nádor-codex --- --- --- 305
 Nádor Gyula --- --- --- 354, 355
 Nádudvari József --- --- --- 389
 Nagy Alföld --- --- --- 114, 119
 — Barabás --- --- --- 391
 — Dániel, tordai --- --- --- 391
 — Iván --- --- --- 271
 — János, borosnyai --- --- --- 388
 — József, tordátfalvi 48, 182—185
 — József: Hajnal tündéres története --- --- --- 48, 134, 176
 — Károly --- --- --- 4, 21
 — *kincs a szívnek nyúgodalma* --- --- --- 249
 — *király jön, Hosánna (A)* 253
 — Küküllő f. --- --- --- 30
 — Lajos --- --- --- 35
 — László, branyicskai 273, 274, 283, 284, 292, 388, 390, 393, 395, 398, 399
 — Mór --- --- --- 273
 — Mózes --- --- --- 389
 — Sándor --- --- --- 248
 — Zsigmond --- --- --- 391
 Nagybaczon (Háromszék vm.) 160
 Nagybányai István --- --- --- 37
 Nagyborosnyó (Háromszék vm.) 391
 Nagyenyed 194, 195, 197, 202, 273, 279, 281, 284, 286
 Nagyenyedi ref. kollégium 194, 195, 198, 270, 273, 281, 388
 — — — múzeuma --- --- --- 401
 Nagyiklód (Szolnok-Doboka vármegye) --- --- --- 114, 117, 118
 Nagyszeben 35, 45, 173, 271—72, 275—76, 386, 402
 Nagyszebeni országgyűlés 1837. 199
 — városi levéltár --- --- --- 45
 Nagyszombat --- --- --- 188, 276, 312
 Nagyszombati zsinat 1629. --- 312
 Nagyvárad --- --- --- 35, 275, 276
 Nagyvárad iskola --- --- --- 275
 Nalácz József br. --- --- --- 292
 Nánási Sándor --- --- --- 390
Náni ugyan jól gyanított --- 249
Nap kerül, hajnal derül (A) 250
 Napoleon --- --- --- 248
 — III. --- --- --- 98
 Napolii --- --- --- 81, 82
 Naptár. Nagyszombat. 1701. --- 188
 — I. Allmanach --- --- ---
Ne fújj reám Amor szele --- 249
 — *gondolj vele pajtás* --- --- 248
 — *irtózzál kincsem* --- --- 253
 — *járj hozzám szívem éjjel* 249
 — *menj el gyermekeim Miklós Sámuelem* --- --- --- 251
 — *menj rózsám a tarlóra* --- 355
 — *sirj Simon, ne könyvezz* 315, 350
 Négyesy László --- --- --- 298
 Nehasic --- --- --- 121
Nehéz tudni célját, végét --- 249
 Neidel Antal --- --- --- 391
 Neisteder Mihály --- --- --- 385
Nekem is az ördög egy banyában --- --- --- 252
Nem anyától lettél --- 252, 298
 — *bánom én ha úgy is* --- 253
 — *jó mindig, minden este* 354, 355
 — *kell nekem, hosszú vékony*, 253
 — *lesz mindenkor így*, --- 249
 — *leszek én mészáros*, --- 251
 — *minétre lépek én, szökni szoktam Ekuzén* --- --- --- 248

- Nem tud a hűséghez most a világ* --- --- --- --- 250
 — *tudom, ki szeretne* --- --- 252
 — *vagyok én betettteteteted* 251
Némelyek azt mondják, hogy Dunán túl --- --- --- 251
Nemes ember, szürdalmány --- 252
Nemesócsai Halomdomb --- 116
Német asszony komám --- --- 253
 — bibliografiai irodalom --- 402
Némethi H. István --- --- --- 388
 — Mihály --- --- --- 45
Németország 58, 59, 63, 77, 106, 114—16, 121, 281, 307, 370, 376, 402
Nemzet! Amit eddig gyors kezemre biztatok --- --- --- 248
Nemzeti Társalkodó --- 201, 202
Neolitos kor --- --- --- 233
Népvándorláskori emlékek --- 233
Nequada --- --- --- 115, 163
Nephrit eszközök --- --- 166, 167
Neubarth Christoph --- --- --- 45
Neubrandenburg --- --- --- 63, 115
Neuschâtel --- --- --- 71
New-England --- --- --- 76
 — Historic Geological Society könyvt. (Boston) --- --- 79
New-Haven --- --- --- 68, 76
New-York 67—71, 74, 76, 78, 80, 81, 106
 — Academy of Medicine könyvt. 78
 — Public Library --- 76—78, 82
 — Society Library --- --- 78
 — University Library --- --- 78
 — állam --- --- --- 66, 76, 106
 — könyvt. (Albany) --- --- 76
Newbery Library (Chicago) --- 76
 — Walter Leomis --- --- 76
Nézd el az egész világot --- 249
Ni! mit gondolt nekem is --- 249
Nickelsdorf --- --- --- 169
Nietzsche --- --- --- 110
Nilus f. --- --- --- 160
Nincs a világon ennél szebb szó 252
 — *egy hajítás, töltsd teli pajtás* --- --- --- 252
 — *oly szempillantás* --- --- --- 253
Nizza --- --- --- 120, 163
Nógrád vm. --- --- --- 114
Nonus László --- --- --- 392
Nordhausen --- --- --- 168
Nossza! Gyertek legények, menjünk katonának --- --- --- 250
Novajjok --- --- --- 20
Nyakas András --- --- --- 390
Nyanya --- --- --- 171
Nyék törzs --- --- --- 14
Nyergeld vitéz huszár jó lovadat --- --- --- 250
Nyilas Steph., milotai: De aeterna praedestinatione dei. Heidelberg. 1611. --- --- --- 329
Nyiri táncz --- --- --- 326
Nyolczszázon túl a hatodik --- 252
Nyomdászok:
 — Bronchorstius Franciscus. Gröninga. 1656. --- --- --- 44
 — Chouët Petrus. Genf. 1652. --- --- --- 41—44
 — Goris Theodor. Dordrecht. 1691. --- --- --- 46
 — Hörmann Joannes Andreas. Nagyszombat. 1701. --- --- --- 188
 — Kis Miklós, M. Tótfalusi. Kolozsvár. 1695. --- --- --- 47
 — Lancelotus Johannes. Heidelberg. 1611. 220—27, 328—36
 — Pap Sámuel, telegdi. Kolozsvár. 1705. --- --- --- 191
Nyugodalom védelmezze, béfedezze --- --- --- 250
Ó-Orsova --- --- --- 94
Óbéba (Torontál vm.) --- --- 120
Ober-Rimsingen --- --- --- 121
Oda lettünk, megverekedtünk 248
 — *negyven s több ezer ember* 248
Odera f. --- --- --- 115
Oguzok --- --- --- 6
Oh Amor! ki nem fél tégedet 248
 — *cziprus, kinek dús ligetidebe* --- --- --- 248
 — *egek, álom-e vagy ha való* 248
 — *én szegény Belgrád vára* 250
 — *gyenge szív, kivel ha viv* 248
 — *kedves fülemilécske* --- --- 324
 — *mely boldog, ki másoktól veszen példát magának* --- 250
 — *mely igen jók az Ur mivei* 253
 — *mely kinos gyötrelem* --- 249

<i>Oh minden élőknek Istene</i> ---	253	Osszéték ---	6, 11
— <i>mulandó gyönyörűség,</i> ---	253	Osztják zene ---	300
— <i>síralmas Tihan vára</i> ---	250	Osztrák automobiltörvény ---	368
— <i>szerelem mezeje, Páfusi</i>		Óvár Kolozsvárt ---	173
<i>vár teteje</i> ---	249	Óvári kastély ---	36
— <i>szeretlek, oh szeretlek</i> ---	253	Ovidius ---	129, 153
— <i>te komor, fagyasztó tél</i> ---	249	Ózdi kastély ---	57
— <i>te nagy Babylon Komárom</i>		Oziris monda ---	165
<i>városa</i> ---	252	Ozmánok ---	20
<i>Oláh a hegyoldalon</i> ---	238	Ölyvesi Tamás ---	389
— Miklós ---	312	<i>Önkénytelen az ember</i> ---	359
— <i>táncz</i> ---	326	Ór (Kolozs vm.) ---	258
Oláhpéntek (Szolnok-Doboka		<i>Öreg legény vagyok már én</i>	298
vm.) ---	254, 257	<i>Örök tüzek! Égi karok, legma-</i>	
Olaszország 115, 120, 121, 183,	376	<i>gasab fellegek!</i> ---	248
Olesch Gallus ---	382	<i>Örömhöz, Az</i> ---	151
Olescher György ---	382	Órtorony ---	340
— György (2.) ---	382	<i>Örvendjetek keresztyének</i> ---	253
Olt f. ---	158	<i>Örzsé, Susi, Katieza, Rusi</i> ---	251
Oltár, római ---	343	Öse Péter, maxai ---	278
<i>Olyan beteg a szeretőm</i> ---	252	<i>Összejöttek a banyák</i> ---	252
Onművesség ---	232	Óstelepek, Erdélyi ---	256
Onodi B. Márton ---	389	Ötvösczéh, Brassói ---	378
Ónodi országgyűlés ---	263	Ötvösök, Brassói ---	378
Onogoria ---	11	Ötvösség ---	232
Opitz Márton ---	277, 278	Özbégek ---	11, 20
Opus incertum 340, 341, 346, 347		Padka ---	344
Oran ---	115	Páfusi vár ---	249
Órás József ---	390	<i>Pajkos táncz</i> ---	326
Orbai szék ---	275	Pál László ---	392, 396
Orbán András ---	391	Paleolitos kor ---	233
<i>Ordinatio ecclesiastica Leo-</i>		Palestina ---	253, 312
<i>poldi I. 1701.</i> ---	187	<i>Pálfi Joh., kanizsai: De sac-</i>	
Orgonálás ---	320	<i>ramentis in genere. Heidel-</i>	
Ormányi patak ---	257	<i>berg. 1611.</i> ---	330
Ormpruszt Kristóf éneke ---	314	— Márton ---	185
Orosz Endre ---	259	— Simon ---	393
Oroszok ---	13, 14, 25	<i>Pallas Lexikon</i> ---	193, 322
Oroszország 7, 12, 34, 115, 116		Palócz népdal ---	309
Orrony ---	116	Pálóczy László ---	85
Országos levéltár ---	229, 275	Palotás-zene ---	301
<i>Orvos Michael, suri: De pec-</i>		Pandion király ---	49, 184, 185
<i>cati originalis natura. Heidel-</i>		Pannonia ---	13, 22, 25
<i>berg. 1611.</i> ---	329	<i>Pántlikás kalapom</i> ---	298
— — — De potestate eccle-		<i>Pap (Pastoris) Bened., sze-</i>	
<i>siae. Heidelberg. 1611.</i> ---	330	<i>gedi: De deo. Heidelberg.</i>	
— — — De satisfactione et		<i>1611.</i> ---	330
<i>merito Christi mediatoris. Hei-</i>		— — — De justificatione	
<i>delberg. 1611.</i> ---	329	<i>fidei. Heidelberg. 1611.</i> ---	330
Osborn H. F. ---	68, 70	Pap Dániel ---	390

- Pap (Pastoris) Daniel, szegedi:*
 Problemata de officio Christi mediatoris. Heidelberg. 1611. 331
 — János — — — — — 390
 — Mátyás, fogarasi — — — — 389
 — (*Pastoris*) *Petrus, békési:*
 De officio triplici mediatoris Christi. Heidelberg. 1611. 331
 — Sámuel (telegdi) kolozsvári könyvnyomató — — — — — 191
 — (*Pastoris*) *Steph., miskolci:*
 De civile et ecclesiastico potestate. Hiedelberg. 1611. — 332
 — — — — De lege et evangelio. Heidelberg. 1611. — 331
 — — — — De sacra scriptura. Heidelberg. 1611. — 331
 Pápa — — — — — 186, 191
 Pápai János — — — — — 389
 Pápán, Győrött, Komáromban 253
 Papphegy — — — — — 171
 Papi diploma. XVII. sz. 186, 191
 Papiros malom — — — — — 273
 Papolcz (Háromszék vm.) — 391
 Parajdi aknatér — — — — — 151
 Parcar Castellen — — — — — 116
 Parcelly Hay — — — — — 114, 116
 Parchim — — — — — 62
 Pareus Dávid — — — — — 276
 — — Collegium theologico-
 rum. — — — — — 220—27, 328—36
 Paris — — — — — 80, 94
 Parisi Pantheon — — — — — 87
 Páriz Ferencz, pápai — — — — 291
 — — Rudus redivivum — 276
 Parlagi Krisztina — — — — — 303
 Parthenon — — — — — 84
 Paszomántosok — — — — — 35
 Paszta-gyöngy — — — — — 341
 Patakfalvi festéktörő lapocska 164
 Patakhöz, A — — — — — 149
 Pataki István — — — — — 389
 — József — — — — — 392
 Pattai — — — — — 372
Patyolat a kurucz — — — — 238, 251
 Pávai István — — — — — 389
 Pax, pax super Pindo — — — — 251
 Pázmány Péter — — — — — 312
 Peabody Museum of American
 Archology — — — — — 71, 76
 Pecsorai magaslat — — — — — 120
Peeri Steph.: Disp. antisociniana
 miscella. Genf. 1652. — — — 43
Pegaze! Vigy fel Urániához 250
 Pekry Lőrincz gr. — — — — — 67
 — Lőrinczné, báró Petrőczy
 Katalin Szidónia — — — — — 56, 57
Peleskei nótárius — — — — — 355
 Perczel Antal — — — — — 245
 Perellhefter Mihály — — — — — 385
 Perellhefter Péter — — — — — 386
 — Péter (2) — — — — — 386
 Perigueux — — — — — 120
 Persia — — — — — 11, 13, 160
 Pertosa — — — — — 168—170
 Pest vm. — — — — — 114, 115
Pester Lloyd — — — — — 402
Pesti Hirlap — — — — — 90, 94
 — *Napló* — — — — — 96, 98
 Pestis — — — — — 381—385
 Pete Lajos — — — — — 353
 Petelei István — — — — — 241—243
 Peter Bertalan — — — — — 381
 — Bertalan (2.) — — — — — 381
 Péterfi Albert — — — — — 197, 198
 — László — — — — — 197, 198
 Peters — — — — — 62
 Petőfi Sándor 86, 98, 145, 183, 315,
 359, 365
 Petri Ferencz, Z. — — — — — 278
 — Mihály — — — — — 389
 — Sámuel — — — — — 388
 — Keresztur — — — — — 240
 Petrie Fl. — — — — — 119
 Petris őstelep — — — — — 257
 Petrőczy Katalin Szidónia, gr. Pekry
 Lőrinczné — — — — — 56, 57
 Phaedrus — — — — — 96
 Philadelphia — — — — — 67, 75, 80
 Phrygia — — — — — 171
 Pierra-Portay — — — — — 115
 Pilin — — — — — 163
 Pip vagy Zimmermann István 386
 Pirenei sziget — — — — — 171
Piros hajnal, fényes napsugárok 253
 Piscator Fülöp Lajos — — — — 280
 Pisztrangos (Háromszék vm.) 158, 160
Pisztrangosi kútfőnél, A. — — — 160
 Pitten — — — — — 121
 Pitter Bertalan id. — — — — — 381

Pitter Bertalan ifj. --- --- --- ---	381	Rabutin --- --- --- --- ---	173
Plecker György id. --- --- --- ---	382	Rác Péter --- --- --- --- ---	391
— György ifj. --- --- --- ---	382	— <i>Petrus, taksonyi</i> : De capite	
— János --- --- --- ---	383	et membrs ecclesiae. Heidel-	
— Márk --- --- --- ---	384	berg. 1611. --- --- --- ---	332
Ploubinec erősség --- --- --- ---	116	— — — De matrimonio. Hei-	
Podner Dávid --- --- --- ---	382	delberg. 1611. --- --- --- ---	332
Podolia --- --- --- ---	116	— <i>Steph. kevi</i> : De libero ar-	
Pogány Sándor, háportoni ---	390	bitrio. Heidelberg. 1611. ---	332
Poján --- --- --- ---	390, 391	Ráday Gedeon --- --- --- ---	359
Pollak Pál --- --- --- ---	385	Radcliffe College könyvt. (Cam-	
Pomet hegy --- --- 260, 337, 339		bridge) --- --- --- ---	79
Poplicola = Szász Károly --- ---		Radnai szoros --- --- --- ---	21
Porolissumi ásatások 260, 337, 338,	341, 348	Radonici sírmező --- --- --- ---	114
Poroszló (Temes vm.) --- ---	114	Radzimin --- --- --- ---	115
Poroszország --- --- 85, 114, 116		Rajnai hadjárat --- --- --- ---	271
Portugália --- --- --- ---	115, 117	<i>Rajta polgár! a szabadság</i> ---	248
Pósta Béla --- --- --- ---	237, 256	<i>Rákóczi és Bercsényi emlékezete</i>	350
Pozsony --- --- --- 35, 85, 251		<i>Rákóczi nóta</i> --- --- --- ---	351
— várm. --- --- --- ---	120	— Ferencz II. 173, 190, 248, 262, 364	
Pozsonyi csata --- --- --- ---	25, 33	Rákóczy György I. --- --- 35, 36	
Pöstyén --- --- --- ---	168	— György II. --- --- --- ---	36, 37
Prága --- --- --- ---	122	Rákosi István --- --- --- ---	390
Prágai András --- --- --- ---	276	Ranis --- --- --- ---	115
<i>Pray-codex</i> --- --- --- ---	305	Rau Carl --- --- --- ---	112, 164
Praefurnium --- --- --- ---	348	Raus András --- --- --- ---	381
Priscos rhetor --- --- --- ---	306	Ravennai névtelen --- --- --- ---	11
Prodner Dávid --- --- --- ---	382	<i>Recsegtetének, ropogtatának</i> ---	251
— Dávid (2.) --- --- --- ---	382	<i>Rectus viues Licini</i> --- --- --- ---	250
— Mihály --- --- --- ---	385	Redkine --- --- --- ---	121
<i>Prussianak királya méltán ha-</i>		Redler Ferencz --- --- --- ---	382
<i>ragszik</i> --- --- --- ---	252	Reformátusok énekeskönyve ---	247
Public Library (Boston) --- 77—80		Régészeti tanfolyam --- --- --- ---	228
— — (Chicago) --- --- --- ---	76, 77	<i>Régi Magyar Költők Tára</i> ---	310
Puchta --- --- --- ---	212	<i>Régi Magyar Könyvtárhoz ada-</i>	
Pulcri Andreas I. Szép --- ---		lékok --- --- --- 41, 186, 220,	328
Pully --- --- --- ---	164	<i>Register vber die Meyster</i> ---	378
Pusztaráboly (Temes vm.) 114, 118		Regius Emericus I. Király ---	
Pusztaszentmiklósi őstelep ---	257	Regös énekek --- --- --- ---	363
Pusztavarsány (Pest vm.) 115, 119		Rehnic --- --- --- ---	121
<i>Pünkösti piros rózsákat</i> --- ---	248	Reinecke --- --- --- ---	170
<i>Püspök városába, hogy bémén-</i>		Reiner Zsigmond --- --- --- ---	267
<i>tem vala</i> --- --- --- ---	251	<i>Rejtsd el vitéz királyném or-</i>	
Pyreneusok --- --- --- ---	21	<i>czádat</i> --- --- --- ---	248
<i>Pyrker</i> Szent Hajdan Gyöngyei 84		Remedello --- --- --- ---	121
<i>Quando ego puer fui</i> --- --- ---	251	Rener Mihály --- --- --- ---	385
Raab Jakab --- --- --- ---	383	Repser Mihály --- --- --- ---	385
Raaber Pál --- --- --- ---	385	— Péter --- --- --- ---	386
Rábéi Anka sziget --- --- --- ---	169	— vagy Schun Péter --- --- ---	386
		Resch Károly --- --- --- ---	381

Resch Lőrincz	384	Római vaskés	345
Rether Pál	385	— vaslándzsa	345
Retsch János	383	— vízvezeték	268
— János ifj.	383	Rómaiak	25, 30
— János ifj. (2.)	383	Románia	171
Retter István	386	Rónay János	97
Retts János ifj.	383	Rosenauer Pál	385
Retyezát	157	Roska Márton	122, 172, 255
Rétyi József	399	Rosszia	23
Retzin	116	<i>Rosszúl mértem, most már ér-</i>	
Reuter Fritz	58	<i>tem, hogy halálos óra cseng</i>	248
Reznek András	391	Rostock	62, 63
Rhédey Klára	57	Roth E.	402
Rhein Hessen	114	<i>Roth Johannes: De jeunio et</i>	
Rhodi Jonas	220—27, 328—36	<i>eleemosyna. Heidelberg. 1611.</i>	333
Rhone völgye	121	— Márton	384
Richter Aladár	236	Rotterdam	80
Riemer György	382	Roundway-Hill	114
— György Márk	384	<i>Rózsabokor, A</i>	152
— János György ifj.	383	— <i>a domboldalon</i>	359
— János Kristóf	383	Römer	61
— Márk	384	— András Frigyes	382
— Márk id.	385	— József	384
— Márk ifj.	384	— József ifj.	384
— Péter	386	— Károly	381
— Simon	386	— Lőrincz	384
— Simon (2.)	386	— Lukács	384
Rimeg Ödön	56	— Tivadar	386
<i>Ritka kertben találisz télben ki-</i>		Röschitz	114
<i>nyílt virágot</i>	249	<i>Rőt kopó, koppantó, korpa</i>	
<i>Ritka madár az igaz hív sziv,</i>	250	<i>czipó, szép apó</i>	251
<i>Robinsoni Napeák is lehetnek</i>		Rugonfalva (Udvarhely vm.)	391
<i>Grátiák</i>	249	Rumpf	123, 124
Rockfeller John D.	73—75	Ruskin	40
Roknabad	160	— John	103
Róma	310, 312	Rust	62
Római, domborműves lemez	348	Ruth Pál	385
— edénycserép	345	Rutt Sámuel	386
— építészet	233	— Sámuel ifj.	386
— érmek	233	Rügen sziget	168, 169
— fűtőcsövek	345, 346	Rybakoff	295
— ház	342, 343, 346—348	Sacken	121
— honyha	343	Sackmann	61
— lakótelep	341	<i>Sacrae Romanorum imperato-</i>	
— limes	340	<i>riae, . . . 1701.</i>	187
— régiségek	233	Saint Come	116
— sánczok	31, 33	<i>Sajnálom, mely álom eltűnt</i>	250
— sütő- és konyhakemencze	344	Salamon József	202, 270—272
— téplacserép	346	<i>Samarjai Johannes: De beati-</i>	
— út	340	<i>tudine. Heidelberg. 1611.</i>	333

Samathavro --- --- --- --- --- 121	Schuller I. Goldschmied --- --- --- --- ---
<i>Sánta Johannes, kecskeméti: De libertate Christiana. Heidelberg. 1611. --- --- --- --- --- 333</i>	Schun I. Repser --- --- --- --- ---
Santilarío d'Enza --- --- --- --- --- 115	Schunkabonk Bertalan --- --- --- --- --- 381
Sappho --- --- --- --- --- 146, 155	Schwartz Gusztáv --- --- --- --- --- 212
Sárdi egyház --- --- --- --- --- 398	--- Mihály --- --- --- --- --- 385
--- László --- --- --- --- --- 393	Schweisser Mihály --- --- --- --- --- 385
Sarepta --- --- --- --- --- 159	<i>Sciat orbis christianus,.. 1704. 190</i>
<i>Sárga csizmás gavallér --- --- --- --- --- 251</i>	Scythia --- --- --- --- --- 173
<i>Sári rózsám hová mégy --- --- --- --- --- 248</i>	Sebessi Sámuel --- --- --- --- --- 390
Sarkad (Bihar vm.) --- --- --- --- --- 115	Segesvár --- --- --- --- --- 275
Sarkadi János --- --- --- --- --- 395, 396	Sejbani --- --- --- --- --- 5, 11
<i>Sármány seregély, apró pinyőke 252</i>	Selmezbánya --- --- --- --- --- 190
Sarolta fia Tiburcz --- --- --- --- --- 146	<i>Sem drágább kincs, sem ritkább ninc 250</i>
Sárospatak 35, 44, 145—46, 153	<i>Semmi világi bölcsesség még csak meg sem sejtette --- 253</i>
Sárospataki ref. főiskola 146, 286	Seprődi János 183, 326, 356, 367
--- --- --- könyvtára --- 220—227, 328—36	Sepsi szék --- --- --- --- --- 275
Satzkorn --- --- --- --- --- 169	Sepsiszentgyörgy --- --- --- --- --- 115, 391
Saur-kurgán --- --- --- --- --- 163	Serly Lajos --- --- --- --- --- 353
Saxopolitanus I. Szászvárosi --- --- --- --- ---	Seybriger alias Sommer Mihály 379, 385
Schallan --- --- --- --- --- 114	Shakespeare --- --- --- --- --- 80, 99
Scheipner György --- --- --- --- --- 382	<i>Siderius Stephanus, szikszai: De deo uno et trino. Heidelberg. 1611. --- --- --- --- --- 333</i>
Schelling I. Schöllingk --- --- --- --- ---	<i>Siebenbürg. Deutsches Tageblatt --- --- --- --- --- 402</i>
Schildmacher Mihály --- --- --- --- --- 385	Sigerus János --- --- --- --- --- 383
Schlann --- --- --- --- --- 122	--- Péter --- --- --- --- --- 386
Schleiermacher --- --- --- --- --- 101	--- Péter (2.) --- --- --- --- --- 386
Schliemann --- --- --- --- --- 166, 169	--- Péter (3.) --- --- --- --- --- 386
Schmid György --- --- --- --- --- 280	Silberberg --- --- --- --- --- 62
Schmidt Mihály id. --- --- --- --- --- 385	Silsileh --- --- --- --- --- 115
--- (Goldschmid) Mihály --- --- --- --- --- 385	Simeon bolgár czár --- --- --- --- --- 25
Schmied Dániel --- --- --- --- --- 382	Simmel --- --- --- --- --- 101
Schmitt András --- --- --- --- --- 381	Simon János --- --- --- --- --- 393, 394
Schnel Eduárd --- --- --- --- --- 382	--- Mihály --- --- --- --- --- 389
--- Krisztián --- --- --- --- --- 382	--- Péter --- --- --- --- --- 390
Schnell Pál Krisztián --- --- --- --- --- 385	Simonffy Kálmán --- --- --- --- --- 358, 366
--- Péter --- --- --- --- --- 386	Simontornya (Tolna vm.) --- --- --- --- --- 171
Schobel György --- --- --- --- --- 382	<i>Sinlődöm esztendeje hat elmúlt már --- --- --- --- --- 250</i>
--- Jeremiás --- --- --- --- --- 384	Sion --- --- --- --- --- 121
Schopenhauer --- --- --- --- --- 110	Sipos József --- --- --- --- --- 390
Schoppel András --- --- --- --- --- 381	<i>Síralmas életem, bánom cselekedtem --- --- --- --- --- 249</i>
--- Bálint --- --- --- --- --- 386	--- volt nékem világra születnem --- --- --- --- --- 250
--- Márk --- --- --- --- --- 384	Sirleletek --- --- --- --- --- 113
Schöllingk (Schelling) Mihály 385	
Schreiber Aloys Wilhelm 269, 270	
Schuller Dániel --- --- --- --- --- 382	
--- Pál --- --- --- --- --- 385	
--- Pál (2.) --- --- --- --- --- 385	
--- Sámuel v. Hermannstadt 390	

Sírmezők	256	Sükösd Gábor	288, 394
<i>Sis benedictus</i>	253	Süssmilch János	383
Skótország	115, 116	— János (2.)	383
Smithson	67	— János (3.)	383
Smithsonian Institution (Washington)	67	— Márton	384
<i>Soha sem ettem olyan jót</i>	251	— Márton ifj.	384
<i>Sóhajtással telnek el, kelnek el</i>	250	Sütökemencze, római	344
<i>Sóhajtozik egy szép nympa magában</i>	249	Svájcz	85, 115, 116, 121, 376
<i>Sok kérdések, sok kétségek</i>	253	Svájcki czölöpépítmények	163
— <i>szédelgések, fej kerengések</i>	250	Svédország	162
<i>Sokan szólnak most én reám</i>	324	Swinke-Hill	114
— <i>türnek, szenvednek, kik hiszen szeretnek</i>	250	<i>Sylloge tractatum</i>	202
<i>Sokféle részögről</i>	359	Symphonia Ungarorum	305
Solthi János	45	Szabad Lyceum	106
Sombori László	389	Szabadszentkirály (Baranya vm.)	186
Sommer I. Seybriger	—	Szabadtanítás	101
Somogyi Ferencz	187	Szabó Antal, kézdivásárhelyi	389
Somsai János	390	— Dávid	146
<i>Son fida con constante</i>	252	— Ferencz	391
Sonnenfels	271	— István	391, 398
Soós Ádám	390	— Jánosné, bodroki	285
Sopron	35	— József	257
Sósvölgy	173	— József, sepsizaláni	389
Sóvényfalvi János	389	— Károly	45, 186, 188
<i>Spanhemius Fridericus: Disputatorium theologiarum.</i>	41—44	— László	147
Spanyolország	116	— László, balkáni	356
Spielenberg János	326	— Lidia, Lukáts Istvánné	147
Splény ezrede	271	— Mihály	390
Spy	116	— Pál	389, 390
St.-Louis	106	— Pál, magyarstílyei	390
Stampe	123	Szabolcs vm.	114, 115
Starckman I. Mautner	—	<i>Szabolcs vm. monographiája</i>	356
Stari Dubovác (Temes vm.)	115, 118	Szaitz Leó	58
State Library of Massachusetts (Boston)	79	Szákák	6
Strauss Richárd	323	Szakáll Ferencz	264
Streittferder György	382	Szalárdi János	36
Stukkó	36	Szalay Imre	231
Stavenhagen	62	— László	88
Stein L.	101	Szalmutzés	3, 16
Stettner György	88	Szamos f.	257
Stiria	170	— völgye	28, 30
Stollberg gróf	84	Szamosujvár vidéke	257
Stuart James	103	Szamosujvári áll. főgimnázium	164
Surány	153	Szanszkritok	8
Susa	271	Szappanos János	313
		Szárazajta (Háromszék vm.)	146
		Szárazalmás (Hunyad vm.)	391
		<i>Szárason ne uszkálj (A)</i>	251
		Szarmaták	6
		Szaruz	7

Szász Béla, szemerjai --- --- --- 200	Szemere Mária --- --- --- --- 88
— János, szemerjai --- --- --- 194	— Miklós --- --- --- --- 85, 98
— Jánosné, dobolyi Filep Debora --- --- --- --- 194	— Pál --- --- --- --- 85, 87, 146
— Károly, szemerjai --- 193—202	Szemerjai Márton --- --- --- --- 389
— Károly (szemerjai) irodalmi munkássága és álnevei 201, 202	<i>Szemérmes szív és az okosság (A)</i> --- --- --- --- 249
— Károly ifj., szemerjai --- --- 202	Szendrei János --- --- --- --- 118, 163
— Károlyné, Münstermann Fanni --- --- --- --- 197	Szénffy Gusztáv --- --- --- --- 361
— Pál, szemerjai --- --- --- --- 194	Szent Ambrus --- --- --- --- 310
— Péterfi pőr --- --- --- --- 196—198	— <i>Dávid soltári</i> . Kolozsvár. 1705. --- --- --- --- 191
Szászfenesi őstelep --- --- --- --- 257	— <i>egek, minden boldogok hajléki</i> --- --- --- --- 253
Szászváros --- --- --- --- 274, 390	— Erzsébet, Magyarországi --- --- 63
Szászvárosi János --- --- --- --- 283, 388	— Gellért --- --- --- --- 305, 306, 311, 356
Szászvárosi ref. kollégium --- --- --- 282	— István --- --- --- --- 2, 4, 34
Szathmári Sándor --- --- --- --- 391	— <i>István himnus</i> --- --- --- --- 311
Szavartok --- --- --- --- 13, 20	— <i>László himnus</i> --- --- --- --- 311
Széchenyi István gr. --- 40, 85, 92	— <i>Margit élete</i> --- --- --- --- 311
Szécsény (Nógrád vm.) --- --- --- 114	— <i>szent, szent a seregeknek Ura</i> --- --- --- --- 253
Szeged --- --- --- --- 30, 91, 120	Szentes (Csongrád vm.) --- --- --- 114
Szegedi Gergely énekeskönyve 313	Szentgothárdi őstelep --- --- --- 258
— <i>Johannes: De magistratu civili</i> . Heidelberg. 1611. --- 334	Szentirmay Elemér 353, 362, 366
— múzeum --- --- --- --- 164	Szentmihályi Pál --- --- --- --- 390
— Sámuel --- --- --- --- 390	Szentpétervári czári könyvtár 76
<i>Szegény hazám, talám még rám tör az ellenség,</i> --- --- --- --- 248	<i>Szép (Pulcri) Andreas, rettegi: De antichristo</i> . Heidelberg. 1611. --- --- --- --- 334
— <i>legény nem csuda, ha a bort szereti</i> --- --- --- --- 252	— — <i>De justificatione hominis peccatoris coram deo</i> . Heidelberg. 1611. --- --- --- 334
Székely --- --- --- --- --- 96	— — <i>De officio Christi mediatoris</i> . Heidelberg. 1611. --- 334
— Bertalan --- --- --- --- 271	— <i>a leány ideig</i> --- --- --- --- 253
— Dániel --- --- --- --- 271, 272	— <i>asszony a papné</i> --- --- --- --- 253
— Ferencz --- --- --- --- 389	— <i>dolog ez, szép dolog az hajnal emeld föl földünk felett</i> --- --- --- --- 250
— Márton --- --- --- --- 393, 394	Szepes (Bihar vm.) --- --- --- --- 275
— Ödön --- --- --- --- 202	<i>Sepsi Vincentius: De spiritus sancti persona officio et donis</i> . Heidelberg. 1611. --- --- --- 335
— Sándor, aranyosrákosi 269, 270	— — <i>De votis</i> . Heidelberg. 1611. --- --- --- --- 335
— kapu --- --- --- --- 10	Szerbia --- --- --- --- --- 163
— <i>kurucz dal</i> --- --- --- --- 356	Szerbieresztur --- --- --- --- 166
— <i>üttdal</i> --- --- --- --- 161	Szerdahelyi József --- --- --- --- 355
Székelyek --- --- --- --- 8, 23, 28	<i>Szerelem, A</i> --- --- --- --- 157
— <i>Erdélyben</i> --- --- --- --- 270	— <i>hasogatja, (A)</i> --- --- --- --- 249
Székelyföld --- 145, 146, 183, 285	
Székelyudvarhelyi ref. kollégium 146, 282, 284	
Székesfehérvári István --- --- --- --- 37	
Szeldsukok --- --- --- --- --- 20	
<i>Szemem, könnyeimnek forrása</i> 250	
Szemere Bertalan --- 84—100, 146	
— György --- --- --- --- --- 98	

- Szerelem szárnyon jár (A)* --- 249
Szerelmes jegyesem, hol vagy szerelmesem! --- 248
Szerelmesem --- 151
 Szerémség --- 29
Szerencse gyermekének az segít, ha vakmerő (A) --- 248
Szerencsétlen órában lettem --- 250
 Szerencsi Sámuel --- 290
 Szereth f. --- 150
 Szcizilia --- 168—170
 Szigethi István --- 389
 Szigligeti Ede --- 355
Szikszai Andreas: De causa peccati. Heidelberg. 1611. --- 335
 --- *De Christi resurrectione. Heidelberg. 1611.* --- 335
 Szikszay Lajos --- 337
 Szilády Áron --- 296
 Szilágy vm. --- 260
 Szilágyi András --- 394
 --- Farkas --- 270
 --- Ferencz --- 202
 --- Ferencz id. --- 271, 272
 --- József, szentmihályfalvi --- 396
 --- *Martinus: Disp. de corpore in universum spectato. Dordrecht. 1691.* --- 47
 --- Sámuel --- 390
 --- Sándor --- 173
 --- Zsigmond --- 390
 Szilágyvármegye --- 337, 338
 Szilvási Márton --- 276
 Szilveszter János, erdősi, --- 316
 Szind (Torda-Aranyos vm.) --- 259
 Szini Károly --- 240, 318, 362
 Szinnyi József --- 402
Szívem szived szép szerelmed felgyújtotta tüzemet --- 253
Szívünk vígsággal ma bétölt --- 253
 Szkita-szarmata kor --- 232, 233
 Szláv földvárak --- 32
 Szlávok 7, 11, 14, 21, 22, 29, 30
 Szlemenics Pál --- 88
 Szobrászat --- 232
 Szófia --- 122
Szokolai Steph. A.: Disp. de perseverantia sanctorum. Genf. 1652. --- 43
 --- *Disp. super nominibus schismaticis. Genf. 1652.* --- 44
 Szolnok-Doboka vm. 114, 164, 171, 254, 257, 258
 --- *monographiája* --- 257
 Szombati János --- 146
 Szomolány (Pozsony vm.) --- 120
Szomorú csillagzat, mely bús sugárokkal --- 250
Szomorúfűzfához, A --- 148
 Szotyor (Háromszék vm.) --- 391
 Szováta --- 184
 Szöcs Dániel, kézdivásárhelyi --- 389
 --- János --- 391
 --- Mózes --- 396
 Sztankó Béla --- 320, 325, 351
 Sztárai István --- 312
 Sztrigy f. --- 259
 Szumir szókincs --- 33
Születtem hétszázhatvanban --- 250
Szűnj meg lelkem a természet derékségét csudálni --- 253
Szüntesd lelkem siralmidat --- 250
Szűz Mária e világra, Nekünk szent fiát hozza --- 253
Szűz szívem hát véték-e? --- 249
 Szvatopluk --- 22, 30
 Szyli József --- 392
Tá, tüdő, tepertő, --- 253
 Tabulaturás énekeskönyv --- 320
 Takáts János --- 390
Talán kincsem olyan hiszemben --- 253
Támad a nap, serkenj lelkem --- 253
 Tangermünde --- 121, 168, 169
 Tápiófarnos (Pest vm.) --- 115, 119
 Tartarai őstelep --- 259
 Tartler Pál --- 385
 --- vagy Schwarz János --- 383
Tatár Michael, patai: De ecclesia dei. Heidelberg. 1611. --- 336
 --- *De sanctificatione Heidelberg. 1611.* --- 336
 --- *De spiritu sancto. Heidelberg. 1611.* --- 336
 Tatárok --- 6, 28, 295, 388
 Tatrangi János --- 389
Tavali bükköt kaszálék --- 251
Te szoknyád olyan tarka (A) --- 253
 Téglacserép, római --- 346
 Téglapadozat --- 345
 Téglás Gábor --- 256
 --- István --- 256

- Telegdi Miklós prédikációi --- 312
*Telekes bocskor, gyöngyös kap-
 cza* --- --- --- 251
 Teleki gróf --- --- --- 239
 --- Ádám, kislabisi --- --- 389
 --- Ádám gr., széki --- 284, 390
 --- Domokos gr. 195, 260, 337,
 341, 348
 --- Elek gr. --- --- --- 195
 --- Imre gr., széki --- 284, 390
 --- Mihály --- --- --- 173, 389
 --- Pál --- --- --- 271
 --- Pálné, Vay Kata --- --- 271
 --- Samu gr. --- --- --- 402
Telkibányai Steph.: Quaeritur
 an Noae diluvium fuerit uni-
 versale ass. Gröninga. 1656. 44
 Tellmen Ádám --- --- --- 381
 --- András --- --- --- 381
 --- István --- --- --- 386
 Temes f. --- --- --- 33
 --- vm. --- --- --- 114, 115
 Temetkezések, kőkori --- 112, 162
 Temudsin --- --- --- 5
 Termács gyula --- --- --- 16
 Terrász --- --- --- 341
 Terrazzo --- --- --- 343, 344, 345
 Tessera --- --- --- 348
*Téthís, a ki parancsolsz, egyik
 a tengernek* --- --- --- 250
 Tevel (Tolna vm.) --- --- 114, 171
 Thadeus Márton --- --- --- 384
 Thaly Kálmán 56, 57, 173, 262, 266
 --- --- Vitézi énekek 240, 245, 247
 Thern Károly --- --- --- 355
 Thewrewk Emil, ponori 301, 318,
 358
 Tholvay István --- --- --- 386
 Thonon --- --- --- 116
 Thököli Imre --- --- --- 364
 Thurzó György --- --- --- 36
 Thüringia --- --- --- 165
*Ti kies kietlenek, a hol a bölcs
 --- magyarok már Istent imád-
 játok* --- --- --- 361
 Tibódi Sámuel, fogarasi --- --- 394
 Tiburcz, Sarolta fia --- --- 146
 Tihany --- --- --- 250
 Timár György --- --- --- 390
 Tink Márton --- --- --- 384
 Tinódi Lantos Sebestyén 297, 302,
 310, 314—317, 319, 320, 326,
 327, 358—59, 361, 364
*Tinódi Lantos Sebestyén: Az
 udvarbirák és kulcsárokról.* 359
 --- Eger viadaljáról 359, 361,
 364
 --- Sokféle részögről 358
 Tiryns --- --- --- 171
 Tisza f. --- --- --- 29, 30
 --- ártere --- --- --- 237
 Toldy Ferencz --- --- --- 239
 Tolna vm. --- --- --- 114
Tolnai Thomas S.: Disp. de
 consequentiis. Genf. 1652. --- 44
 --- *lakodalmas* --- --- --- 361
Tolvaj leányka, A --- --- --- 159
 Tompa Ádám --- --- --- 389
 --- László --- --- --- 389
 --- Mihály --- --- --- 98
 Tonsoris Steph. I. Borbély ---
 Tophaeus Mihály --- --- --- 45
 Torda --- --- --- 32, 46, 285, 391
 --- vidéke --- --- --- 259
 --- -Aranyos vm. 144, 259, 376
 Tordai hasadék --- --- --- 259
 Tordátfalva --- --- --- 48
 Tordos --- --- --- 170
 Tordosi őstelep --- --- --- 259
 Torma Károly --- --- --- 337
 --- Zsófia --- --- --- 256
 --- Zsófia-féle gyűjtemény 169—171
 Torontál vm. --- 114, 115, 120, 169
 Tószeg (Pest vm.) 114, 117, 118,
 166, 237
 Tót népdalok --- --- --- 308, 309
 --- Sándor, illyei --- --- --- 390
 Tóth Béla --- --- --- 269, 270
 --- Ferencz --- --- --- 187, 191
 --- István --- --- --- 351
 --- Mihály --- --- --- 258
 Toynbee --- --- --- 103, 104
 Tömörödi kastély --- --- --- 36
 Tömösvári János --- --- --- 393
 Török hódoltság --- --- --- 228
 --- Imre (enyingi) köszöntő
 verse --- --- --- 303
 --- István --- --- --- 272
 --- -tatár --- --- --- 6, 24
 Törökország --- --- --- 94, 97

Törökök	295	University Extension	103, 104, 106
Történelmi Társulat	263, 266	— Library (Cambridge)	79
Tövissi Gergely, tövisi	390	Ural hegység	6—8, 10, 14
Traianus oszlopa	401	<i>Uram, büntesd meg a hagymát</i>	251
Transkaukázia	121	— <i>mikor életemnek vége lesz</i>	253
Trausch Náthán	385	Urbeger Bálint	386
Travnyik János	356	<i>Urísten! Kegyelmezz szegény</i>	
Trawe f.	58	<i>híveidnek!</i>	248
Treiche	121	— <i>jól látod, mely hibás én</i>	
Trepches András	381	<i>életem</i>	253
— Tamás	386	Urna	113, 163
— Tamás (2.)	386	Úzok	8, 10, 13, 22
Treptow	63	<i>Ühü phi hatvanöt csak</i>	
Tridacna	166, 167	<i>húszezer</i>	248
Triticum monococcum	166, 167	Vajai Ferencz	388
<i>Trombita, rézdob, tárogató-síp</i>	249	Vajda Dániel id. létézfalvi	193—202
<i>Tudományos Gyűjtemény</i>	146	Vajdakamarás	258
Tufts College könyvt. (Boston)	79	<i>Válé! Szép kedves kép, már én</i>	
Turáni lovasok	6	<i>elbűjdosom</i>	250
<i>Turbæ coelorum</i>	253	<i>Valóság-e vagy csak álom</i>	250
Turgenyev Iván	294	<i>Van egy hitvány . . .</i>	252
Turkok 1, 3, 7, 15, 20, 22, 24, 25, 27		Vándorgyűlés (Erdélyi Múzeum-	
Turkománok	26	Egyesületi)	338
Turner	99	Várad dr.	272
Turóczi énekeskönyv	313	— Márton	37
Turria	23	— Sámuel	394
Tübingen	62	Várallyai Dániel	388
Tündér Ilona	140	Várbükk	146
<i>Tűz van, égi tűz lobog,</i>	253	Varégok	21
<i>Tűzhelyre hogy felültem (A)</i>	253	Varennes	116
<i>Udvarbírák és kulcsárokról, Az</i>	359	Várfalva	258
<i>Udvarhelyi György, váradi</i>	285	Várhegy	258
Ugorok	7	Varjas	7
<i>Ugy tetszék, mintha sipolna</i>	248	Varjú Elemér	304
<i>Ugyan édes rózsám, Mi bajod</i>		Váró Ferencz	276
<i>érkezett</i>	359	<i>Vas a patkóm, réz a szege</i>	252
Új-Anglia	76	<i>Vásárhelyi daloskönyv</i>	316
<i>Újdon-új policziát, (Az)</i>	252	— Jósias	391
Újgurok	6	— József	391
Ujvár	190	— Péter	282, 284, 388
Unëtcen	120, 121	Vaskés, római	345
Ungrinok	7	Vaskor	233
Ungvári János	389	<i>Vasárnapi Ujság</i>	193
Unió	199	Vaslándzsa, római	345
Union Theological Seminary		Vass Dániel gr.	271
könyvt. (New-York)	78	— Dánielné, gr. Vay Judit	271
United States National Museum		— Krisztina, br. Kemény Mik-	
(Washington)	65, 69	lósne	271
<i>Universis orbis christiani princi-</i>		Vassits Miloje M.	171
<i>pibus, . . . 1704.</i>	190		

- Vasszegek --- 341, 343, 348
 Vay Judit, gr. Vass Dánielné 271
 — Kata, Teleki Pálné --- 271
 — Sándor gr. --- 355
Vége van, én rabbá lettem --- 248
Végezd már álmadat, vesd rám szemeidet --- 250
 Végh Adorján --- 116
Végtelen, romolthatatlan főhatalom --- 253
Végy el engemet galambom --- 249
 — *el engem kincsem, Kilencz üngöm készen* --- 252
 Vegyes házi királyok kora --- 232
 Velemszentvid --- 168, 169
Vén asszony bogározik (A) --- 251
 Vencei barlang --- 116
 Verbung --- 301
Verd meg Uram! Verd meg a világ ostorát --- 248
 Vereczkei szoros --- 21
Vérem komám asszony, --- 251
 — *vérem komámasszony* --- 252
 Veres Demeter, dálnoki --- 391
 — Gáspár, bojthi --- 276, 279
 — László, dálnoki --- 391
 — Péter, szentpéteri --- 284
 Veress Endre --- **292, 399**
 Verestói György --- 393, 396
 Verril A. E. --- 76
 Versecz (Temes vm.) 115, 118, 166
 Vérszerződés --- 10
 Vestibulum --- 343, 347
 Veszely Károly --- 304
Veszni hívnak, el kell mútni 248
 Veszprémi István --- 45
Veszprémi kisasszonyok (A) --- 251
 Vida Beniam --- 398
Vietorisz énekeskönyv 316—17, 320
 — 24, 326—27, 361—62, 364
Világ haszontalanság, nincs benne állandóság --- 250
Világ miólta fennáll (E) --- 253
Világ! Világi szinmutatóság 250
Vinum bonum post Martinum 252
 Vincent püspök --- 106
 Virágénekek --- 316
Virgo formosa, veluti rosa --- 252
 Viski Sándor, rettegi --- 390
 Vitályos Mihály --- 389
Vitéz Francisco --- 183
 Vízakna --- 193, 194
 Vládháza (Alsó-Fehér vm.) 114, 117, 118, 163, 168, 169
 Vogul zene --- 300
 Volga folyó --- 7, 8, 10, 15
 Volosztok --- 21
Voltál-e már Csanádon? --- 253
 Voss --- 59, 61
 Vörös tenger --- 166
 Vörösmarty Mihály --- 98, 270
 Vukovics --- 97
 Wajda György, alsócsernátoni 389
 — Sámuel, csernátoni --- 390
 Walther --- 305, 306, 311, 356
 Warncke --- 61
 Warnow f. --- 58
 Wartburg --- 63
 Washington 66, 67, 69, 76, 80, 403
 Watten --- 121
 Wächter Károly --- 381
 Weikersdorf --- 115
 Weilzer István --- 386
 Weimar --- 114
 Weiss Dávid --- 382
 — Márton --- 384
 — Márton ifj. --- 384
 — Pál --- 385
 Weller Kristóf --- 382
 Wellesley College könyvt. (Boston) --- 79
 Welts --- 116
 Welzer György János --- 382
 — István --- 379, 386
 — István (2.) --- 386
 Wershiezi plateau --- 121
 Wesselényi Béláné br. --- 260, 337
 — Miklós br. --- 87
 — Zsuzsánna, báró Bánffy Györgyné --- 271
 Wilbrandt --- 61
Winandus Henv.: Quaestiones biblicae --- 272
 Windscheid --- 212, 213
 Wirchow --- 119
 Wiskiauten --- 121
 Wistar Institute of Anatomie (Philadelphia) --- 67
 Wolff Márk --- 384
 Wolkendorffer Péter --- 386

ROYAL
TAR

Worms	114, 119, 120, 163, 171	<i>Zengjete</i> <i>áldást ti okos</i> --- ---	253
Wosinszky Mór	117—121, 166, 170	— <i>ti gráczia</i> k, <i>csendes mu-</i>	
Yale University (New Haven)	68, 76	<i>szikával</i> --- --- --- ---	249
Yellowstone National Park	80	Zetelaka (Udvarhely vm.) --- ---	280
Young Mens Christian Association Library (New-York)	78	Zeyk János --- --- --- ---	195
Zabolai János	46	— Miklós --- --- --- ---	199
Zágoni Gábor	389	Ziegler András id. --- --- --- ---	381
— József	389	— András ifj. --- --- --- ---	381
<i>Zaj, zaj, zaj, zúg honyomban</i>	250	Zilah --- --- --- ---	338
Zakull I. Henneck		Zilahi ref. kollégium --- --- ---	202
Zalaapáti (Zala vm.)	166	Zimmermann I. Pip --- --- ---	
Zalány	121	Zittelmann --- --- --- ---	212
Zalányi Ferencz	390	Zlonic --- --- --- ---	121
— János	388	Zoltán fejedelem --- --- --- ---	2, 3
Zalatnai egyház	398	<i>Zöld erdők harmatját</i> --- ---	251
Zaluze	116	Zrinyi Miklós gr. --- 261, 315, 326	
<i>Zavaros a Bodrog, ha megárad</i>	354	Zsákfalva --- --- --- ---	337, 340
Zehlicke	62	Zsibó --- --- --- ---	338
Zemplén vm.	115	Zsibói ref. egyház --- --- --- ---	399
Zendek	8	Zsornána-erdei halomsír 118, 163	
		Zsögöd Benő --- --- --- ---	209